فولکلور او فولکلوري ادبيات

Ketabton.com

پوهنوال احمد شاه زغم

۱۳۹۴ لمريز کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

کابل پوهنتون

د ژبو او ادبیاتو پوهنځی

پښتو څانګه

فولکلور او

فولکلوري ادبیات

لیکوال:

احمدشاه زغم

۱۳۹۴ ل کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

کتاب پېژندنه:

د کتاب نوم: فولکلور او فولکلوري ادبيات

ليکـــوال: احمدشاه زغم

خپرونـدی: د افغانستان ملي تحريك، فرهنګي څانګه

وېـبپـاڼـه: www.melitahrik.com

ډيزايـن: ضياء ساپی

پښتی ډيزاين: فياض حميد

چـاپشمېـر: ۱۰۰۰ ټوکه

چـاپـکـال: ۱۳۹۴ ل کال/ ۲۰۱۵م

د تحريك د خپرونو لړ: (۶۲)

يادونه: د چاپ حقوق له ملي تحريک سره خوندي دي او د کتاب د محتوا مسوليت ليکوال پورې اړه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیك لړ

سرلیك مخ

مخکینۍ خبرې.. ۱
تقریظ.. ۳
تقریظ.. ۵
تقریظ.. ۷
ارزونه.. ۸
سریزه (مقدمه).. ۹

لومړی څپرکی (فصل)
پښتوفولکلوریك ادبیات

۱- کلتوراوفولکلور.. ۱۰
۲- فولکلورپیژندنه... ۱۱
۳- فولکلورپه لغت کې.. ۱۵
۴- فولکلورپه اصطلاح کې... ۱۷
۵- دفولکلوردموادو راټولولو لارې- چارې....................... ۲۰
۶- دلومړي څپرکې دموضوعاتولنډیز............................ ۲۶
۷- دلومړي څپرکې پوښتنې....................................... ۲۸

دویم څپرکې (فصل)
دفولکلوریکو موضوعاتولنډیز

۱ – د فولکلوري موضوعاتو ډلبندي (تصنیف) :.................. ۲۹
۴- فولکلوردولسي زیرمې په توګه................................ ۳۵
۵- دفولکلوریاولسي ادب ارزښت................................. ۳۷
۶- ددویم څپرکي دموضوعاتولنډیز................................ ۴۰
۷- ددویم څپرکي پوښتنې... ۴۳

دریيم څپرکی (فصل)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دفولکلورپېژندلوپس منظر

۱- فولکلورپېژندنه په لندن کې.. ۴۷
۲- فولکلورپېژندنه په شوروي کې.. ۴۸
۳- فولکلورڅېړنه په شمالي اروپاکې.. ۴۸
۴- فولکلورپېژندنه په ایران کې.. ۴۹
۵- دفولکلورپس منظرپه لرغوني آریاناکې.. ۵۰
۶- په افغانستان کې دفولکلورپس منظر.. ۵۴
۷- په پښتو ژبه کې دفولکورټولونې پس منظر.. ۵۴
۸- دفولکلورپه برخه کې دلویدځوالواوختیځوپوهانونظر.. ۵۷
۹- ددریم څپرکي دموضوعاتولنډیز.. ۶۳
۱۰- ددریم څپرکي پوښتنې.. ۶۷

څلورم څپرکی (فصل)

پښتو فولکلوریك ادبیات

۱- دپښتوفولکلوري ادبیاتوډولونه.. ۶۸
۲- دفولکلورځانګړتیاوې.. ۷۱
۳- منظوم ولسي ادبیات.. ۷۳
۴- منثورولسي ادبیات.. ۷۴
۵-الف- نظوم (عامي اوخاصي)سندرې.. ۷۴
۶- دڅلورم څپرکي دموضوعاتولنډیز.. ۱۰۴
۷- دڅلورم څپرکي پوښتنې.. ۱۰۷

پنځم څپرکی (فصل)

دپښتو فولکلوریکوادبیاتوډولونه

۱-الف- ولسي نظمونه.. ۱۰۹
۲-ب- فولکوري نثر.. ۱۱۲
۳- د- ولسي نثرشکل.. ۱۱۳
۴- اسلم اونیکخته.. ۱۱۴
۵- مرداونامرد.. ۱۱۶

(c) ketabton.com: The Digital Library

۶- دمنځپانګې له مخې.. ۱۲۱
چاربیته.. ۱۲۱
۷- سروکي اوبیتونه... ۱۲۴
۸-اتڼ.. ۱۳۱
۹- بابولالې.. .... ۱۴۰
۱۰- مصره ټپه او....................................... .... ۱۴۳
۱۱- دپنځم څپرکي د لنډیز................................ .... ۱۵۱
۱۲- دپنځم څپرکې پوښتنې.............................. .... ۱۵۳

شپږم څپرکي (فصل)

فولکلوري مقولې

۱- اسطوره اوځانګړنې..................................... .... ۱۵۴
۲- نکل.. .... ۱۵۴
۳- هنراوفن.. .... ۱۵۷
۴- دخلکوهنرونه (محتوااوشکل) له م................................. .... ۱۵۸
الف- دشکل له مخې.. .... ۱۵۸
۹- دشپږم څپرکي دموضوعاتولنډیز................................ ...... ۲۰۹
د شپږم څپرکي پوښتنې...................................... .... ۲۱۳
۱۳- نتیجه.. .... ۲۱۵
۱۴-نومونی اصطلاحات......................... .... ۲۱۶
وړاندیزونه... .... ۲۱۷
۱۵- ماخذونه.. .... ۲۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تحريك يادښت

د افغانستان ملي تحريك د (۱۳۹۳ ل) كال په پيل كې له خپلو ګرانو هېوادوالو سره ژمنه كړې وه چې د دې كال په بهير كې به (شل عنوانونه) بېلا بېل ديني، علمي، ادبي او ټولنيز اثار خپلې ټولنې ته وړاندې كوي. ملي تحريك دا ژمنه د ياد كال د كب پر (۲۸)مه نېټه پوره او د يوې پرتمينې غونډې په ترڅ كې يې شل عنوانونه علمي اثار هېوادوالو ته وړاندې كړل. ملي تحريك په ياده غونډه كې ژمنه وكړه چې د (۱۳۹۴ ل) كال په بهير كې به انشاء الله د خداى (ج) په نصرت ټول ټال سل (۱۰۰) عنوانه بېلابېل علمي اثار ټولنې ته وړاندې كوي. طبيعي خبره ده چې دا اسانه كار نه دى، ډېر زيات زيار او زحمت ته اړتيا لري، خو ملي تحريك ټينګ هوډ كړى چې خپله دا ژمنه به هم د تېرې ژمنې په څېر عملي كوي. دا اثر چې ستاسو په لاس كې دى د همدې (سل عنوانونو) ژمنه كړو اثارو له جملې څخه دى، چې د چاپ جامه اغوندي. ملي تحريك هيله لري چې له دې اثر څخه به زموږ هېوادوال په زړه پورې ګټه پورته كړي. ملي تحريك له ټولو هغو ليكوالو، ژباړونكو، سمونچارو، مالي او معنوي مرستندويانو او چاپ چارو څخه چې ددې اثارو د چاپ په دې ټول بهير كې يې يو بل سره مرسته او ملګرتيا كړې او دا فرهنګي بهير يې برياليى كړى، د زړه له كومې مننه كوي او كور ودانى ورته وايي.

د هېواد د فرهنګ د ښېرازۍ په هيله

د افغانستان ملي تحريك فرهنګي څانګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخکينۍ خبرې

الهي د خپل حبيب له برکته
دا ساده انشار رنګينه د رحمان کړې

په هيواد کې له دري لسيزو را وروسته ، يو ځل بيا د هيواد د اصيل فرهنګ د رغولو لپاره له ټولو خلکو سره مينه پيدا شو ، د علمي موسسو ، په سر کې د کابل پوهنتون ټول درسي او ممد درسي مواد له منځه تللي و ، خو يو ځل بيا يې د رامنځته کولو هوډ ونه وشول. په دې لړ کې په پښتو څانګه کې همدغه فرهنګي مينه او تلوسه را تانده شوه او دهغو مضمونونو ياد بيارا تازه شو ، چې پخواد دغې څانګې اصلي مضمونونه ول او په څانګه کې تدري سيدل. د دغه مضمونونو په ليکه کې د پښتو فولکلوريکو ادبياتو مضمون، چې له نورو با اهميته آثارو سره توره ايره شوي و ، يو ځل بيا ماراټول او تاليف کړل.ماچې په ۱۳۸۲ کال د نوموړي مضمون د تدريس چارې په غاړه واخيستې ، څانګې را نه وغوښتل څو د دغه مضمون د تدريس لپاره چې هيڅ درسي مواد نه و ، مواد راټول کړم ما دغه وړاندېزو مانه او دلوړو زده کړو ورزارت د انسجام د کميسون له لارې مې مفردات برابر او کار مې پيل کړ. دليکو ل پاره يې ډېر او پوخواني او اوسنيو اثارو با تجربه خلکو ته مراجعه وکړ او ورسره کورو وکلي ته هم لاړم او د فرهنګ د قيمتي هار دغه ملغرې مې څه ناڅه سره وپېلې. د دغه کتاب په ليکو کې ډېرو دو ستانو وس کړي او مرستې يې نه دي رانه سپمولي هغه استادانو ، دوستانو او خوږو محصلانو چې له ما سره په دې کار کې مرسته کړي ، په ځان پورګنم چې نومونه يې واخلم او کور وداني ورته ووايم. د څانګې ټولو درنو استادانو په سر کې استادانو وزيري ، سيار صاحب ، يزال صاحب استاد جاج ، استاد صابر خان ، حقپال صاحب ، لورين صاحب ، اجمل خان ، استاد رفيق ، استاد انور جان ، مکمل صاحب ، داکتر صاحب مجاور احمد زيار ، داکټر صاحب زيور او ډاکټر زرغونې زيور ، اڅک صاحب ، د ادبياتو پوهنځي رئيس ښاغلي استاد کبير

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظامي او د نشراتو له رئيسي استاد ريحاني.. او د دري څانګې استادانو ، پوهاند صاحب قيوم قويم ، داکتر صاحب بنووال ، پوهاند صاحب حسين يمين ، د ساينس پوهنځي رئيس ډاکټر صاحب تنيوال ، د وترنري پوهنځي رئيس داکټرصاحب ايوبي ، د ساينس پوهنځي استاد غوري صاحب د ادبياتو پوهنځي د آلماني څانګې آمر محترم استاد بهبود او استاد ډاکټر صاحب نسيمي ، د ټولنيزو علومو استادانو پوپل صاحب او ډاکتر پنجشيري او د شرعياتو پوهنځي استاد نورزايي صاحب او نورو استادانو او همدارنګه د شپې برخې د څلورم ټولګي خوږو محصيلينو وحيدالله جان ، رفيع الله جان او ګران ورور خالد جان ، د ورځې برخې ګرانو محصلينو هارون جان ، بختيار احمد ، د B-B-C راډيو کارکونکې ناجيه جانې ، موسي جان ، فريد جان ، حيدر جان ، زمري جان ، جاويد جان وزيري او ډيرونورو درنو دوستانو په سر کې د پښتو څانګې د څلورم کال اول نمره او سرتاج محصل ښاغلي صفي الله جان او په تيره د نشراتو محترم مدير حسين جان او نويد جان او نورو ، چې له ما سره د دې اثر د ليک ، چاپ ، ډيزاين ، او انځورونو د برابرولو او جوړلو په کار کې پوره مرستې او همکاری کړي ، ترې ډيره مننه کوم.

څو دې توان رسي د ښو لپاره وس کړه
له تيار و او تورتمونو څخه بس کړه

دا تاسو او دا کتاب
پوهنوال احمد شاه (زغم)

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقريظ:

تحقيق و تفحص در زمينهء مسايل فولكلوري و شناخت ، از مباحث بسيار مهم ميباشد ، به دليل اينكه بسيار از جوانب زنده گي انسانها در آقشار فولكلوري بازتاب يافته است ازآن تاريخي كه جورج فريز انگليسي در قرن ۱۹ م به نوشتن كتاب شاخه طلايي (Golden bough) در راستاي موضوعات فولكلوري پرداخت و اهميت اين ساحه را ايضاح نمود تا امروز در كشور هاي مختلف و در ميان ملل گوناگون علاقه مندي به گرد اوري اثار فولكلوري ، ترتيب و تنظيم آرشيف نمودن و سپس تحليل و بررسي داشته هاي فولكلوري روبه تزايد است. در افغانسان توجه به گرد اوري آثار فولكلوري ، به بخصوص ضرب المثل از زمان امير حبيب الله خان به اثر تلاش محمود طرزي شروع شد و ماحصل كار هاي انجام شده در اين زمينه در جريده سراج الاخبار افغانيه انتشار يافت اين سعي و تلاش در توالي زمان ، پاياي خود را از دست نداد . مخصوصا پس از حصول استقلال كشور (سال ۱۹۱۹ م) كار در ساخت فرهنگي قوت يافت و در انجمن ادبي كابل به مسايل فولكلوري نيز عطف توجه صورت گرفت. بحث و بررسي در اين مورد تا سالهاي ، ۱۳۳۰ و . ۱۳۴ به گونه ابتدايي به پيش ميرفت ، مخصوصا از دهه چهل برخورد جدي تر علمي تر به موضوعات فولكلوري صورت گرفت و نتايج تحقيقات و امكان نظر محققان اين ساحه در كنفرانسها ، سيمينارها ، كتابها و مجله ها و روزنامه انعكاس يافت. نظر به اهميت اين بخش فرهنگ ، مضمون فولكلوري شناسي در بعضي از ديپارتمنت هاي چند پوهنځي پوهنتون كابل و بعضي از پوهنتون هاي و لايات ، تدريس ميشود. به اساس يک ضرورت مبرم درسي ، محترم پوهندوي احمد شاه زغم استاد ديپارتمنت پښتو در پوهنځي ادبيات پوهنتون كابل ، به تجرير كتاب درسي « پښتو فولكلوريک ادبيات»

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرداخته است این کتاب علاوه بر مقدمه ، هدف و اهمیت مضمون پس منظر مضمون ، دارای شش فصل و نتیجه ، اصطلاحات ، پیشنهاد و ماخذ میباشد ، محترم پوهندوي زغم در هر فصل مباحث مختلف را به نحو دقیق مطابق به معیار هاي کتب درسي در مقیاس پوهنتونها مورد تحلیل قرار داده و در پایان مطالب هر فصل پرسشها يي را مطرح کرده است.در این کتاب بر علاوه توضیح لغات و اصطلاحات مربوط به فولکلور ، طریق و روشهاي جمع اوري مواد فولکلوري مشخص گردیده است هم چنان انواع ادبي فولکلوري را به صورت جداگانه به بررسي گرفته ماهیت هر کدام را با چگونه گي ارزشمندي ان در گمچیمخ ائبیان فولکلوري ایضاح نموده از هر کدام نمونه هاي ذکر کرده و به تشریح چاپ و تبین انها مبادرت جسته است بنا بر ان کتاب درسي محترم پوهندوي زغم براي ارتقاي موصوف به رتبه علمي پوهنوال ، کاملاً مناسب و کافي است.

با احترام

پوهاند دکتور عبدالقیوم قویم

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقريظ:

کتاب درسي (پښتو فولکلوريک ادبيات) که براساس پلان مطروحه درسي ديپارتمنت پښتو توسط محترم پوهندوي احمد شاه زغم براي ترفيع به رتبه عملي پوهنوال تاليف و تدوين شده است از مضامين اساسي ديپارتمنت ميباشد ، چه ادبيات فولکلوريک يک بخش مهمي از ادبيات جامعه را احتوا کرده معرف حقيقي داشته هاي فرهنگي و ادبي مردم ميباشد .

ادبيات فولکلوريک از لحاظ قدامت بر ادبيات تحرير و از اينکه حيقيت دانش نخستين افراد جامعه را دارد و نيز از انجايي که ادبيات فولکلوريک از تاريخ و فرهنگ ديرينه اجتماع نماينده گي کرده يک بخش ارزنده ميراث فرهنگي را تشکيل داده است در زمينه مختلف علوم مورد استفاده قرار گرفته در عرصه هاي گوناگون ، تحقيقات تاريخي و فرهنگي را ياري ميرساند ، مردم شناسي باستانشناسي و نژاد شناسي ادبيات فولکلوريک پښتو که تاريخي کهن داشته و داراي غنامندي خاص خود است پژوهش در موضوع دقت و تلاش ويژه يي را ايجاب ميکند .

محترم پوهندوي زغم در زمينه ادبيات فولکلوريک پښتو تحقيقات دقيق و ارزشمندي را انجام داده مواد دخول درسي را در همه ساحه هاي ادبيات فولکلوريک پښتو فراهم اورده است ،موصوغ در موضوعات مختلف مربوط به فولکلور از قبيل تعريف لغوي و اصطلاحي فولکلور ، فولکلور وکلتور ،ارزش فولکلور ، بخشبندي موضوعات فولکلور ، نظر دانشمندان غرب و شرق در باره فولکلور و اهميت پاسداري از آن ، مضله هاي فولکلوريک و عرصه هاي مطالعه ادبيات فوکلوريک به حد کافي تحقيق کرده بالنوبه در پيرامون ادبيات فولکلوريک پښتو و مشخصات ان ، مقوله هاي ادبيات فولکلوريک پښتو ، ادبيات منظوم و منشور فولکلوريک پښتو تحقيقات جامع و بررسي انجام داده است ، و اين همه در معرفي وشناخت ادبيات فولکلوريک پښتو بسنده و کافي است ، از انجايي که لازمه يک کتاب درسي است اين اثر در پايان هر بخش

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلاصه بحث و توام با پرسشها در زمينه را هم احتوا کرده شرايط يک کتاب درسي مرجع را پوره نموده است تا انجا که اين اثر علاوه از استفاده به حيث مواد درسي براي ساير علاقمندان اين رشتهء ادبيات منبع خوبي بوده ميتواند چون محترم پوهندوي احمد شاه زغم در کار تحقيق و ندوين اين اثر خوب موفق بوده و وي يکي از ضرورتهاي ديپارتمنت را در بخش تهيه مواد درسي بر اورده ساخته است مستحق ترفيع به رتبه علمي پوهنوال ميباشد ، البته با چاپ آن نه تنها سهولت در کار تدريس بلکه هم چنان استفادهء عام از ان ميسر ميگردد ، به اميد موفقيتهاي بيشتر نگارنده در پژوهشهاي اينده ء شان.

با احترام

پوهاند دکتور محمد حسين يمين

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقريظ:

د درسي کتابونو ليکل د ځانګي يو اهم ضرورت دي خوله نيکمرغه اوس د ځانګي استادانو دغه ضرورت ته خپله ډيره پاملرنه را اړولي ده او د درسي کتابونو ليکلو ته يې متې را نغاړلي دي څو دغسي ستو نزې د پاي ټکي کيږدي . ښاغلي پوهندوي احمد شاه زغم چې د ځانګي يو تکړه او با تجربه استاد دي له کلونو کلونو راهيسې يې دغه مضمون په برياليتوب سره تدرس کړي دي او په دې برخه کې يې کره او ښه پاخه مواد د دغه درسي کتاب د ليکلو په اړوند د خپل څو کلن تدريس پرمهال را ټول کړي دي دا دي اوس يې د يو درسي کتاب په توګه خپلو زده کوونکو او نورو مينه والو د استفادې له پاره وړاندې کړي دي . دغه کتاب د يوې جامع سريزې ، شپږوڅپرکو ، پايلې ، وړانديزرونو او د کره ماخذونوڅخه په ګټې اخستيني سره د زده کوونکو او در نو لوستونکو ته وړاندې کړي دي . د کتاب بله ځانګرتيا دا ده، چې د درسي کتاب ليکنې ټول معيارونه په نظر کې نيول شوي دي ، په دې معنې، چې ليکوال د هر څپر کي په پاي کې د زده کوونکو د ښه پوهاوي په خاطر هر څپرکي د موضوعاتو لنډيز راوړي دي او په پاي کې يې پوښتنې هم طرحه کړي دي چې د درسي کتاب ليکينې يوه مهمه برخه تشکيلوي . تر هر څه د مخه زغم صاحب ته د دغه کتاب د ليکلو مبارکي وايم او د لوی څښتن څخه ده ته د لاژياتو علمی اوادبی برياليتوبونو هيله کوم . څرنګه چې محترم استاد زغم دغه کتاب د پوهنوالۍ علمي رتبې د لوړيدو لپاره کانديد کړي دي ز ه دپوهنوالۍ علمي رتبې ته د لوړيدو لپاره د نورو شرايطو په نظر کې نيولو سره دغه اثر کافي او پشپړ ګنم او د پوهنتون د خپرونو له رياست څخه په درنښت هيله کوم ،چې دغه کتاب ژر تر ژره د چاپ په زيور ښکلي کړي .

په درنښت

پوهاند محمد صابر خويشکي

د پښتو ځانګې استاد

(c) ketabton.com: The Digital Library

ارزونه:

د پوهاندوی احمد شاه زغم(د پښتو فولکلوري ادبيات) يوهنيز او څيړنيز اثر مې سر تر پايه وکوت او وارزاوه په دغه اثر کې اړوند سکالو(موضوع) ښه تر اڅيړل شوې او د څيړندود (ميتودولوژي) تول اړخونه او ارونه پکې سمبال شوي او يو لړ نوي تکي پکې ګټه اخيستل شوي ، چه د کتاب په پاي کې ښوول شوي دي. استاد احمد شاه زغم ډير هڅه کړې دي ، چې دغه اثر د يو درسي کتاب په توګه له تيوريکې پوله ښه ترا وڅيري او چمتو کاندي ، د وګنې او ګرنې (عاميانه او شفاهي) . په بله وينا ، (ولسي ادب) پر ټولو خپلونو (ژانرونو) يې رڼا واچوي او ډ ليندي يې کړي او له تدريسي آرونو (اصولو) سره سم يې واو ډي او ترتيب يې کړي. زه پر خپل وار د ښاغلي استاد زغم دغه نو ښتګرانه او ګټور اثر لوړ ارزوم او پوهنوالي علمي رتبې ته دلوريدو او چاپ لپاره غوښتنه کوم او د استاد زغم د لازياتو بريو او بريا و وپه هيله يم.

پوهاند دوکتور مجاور احمد زيار

(c) ketabton.com: The Digital Library

سريزه: (مقدمه)

فولکلور پېژندنه په عمومي ډول دټولنو د عامو و ګرو د طبعيت پېژندنه ده. په ځانګري ډول پښتو فولکلور، د پښتو او افغاني ټولني د ګڼو ولسونو پراخ دو دونه او ولسي ژوند انځوروي. فولکلور که مادي دي او که معنوي ، د دي ولس ستره شتمني ګڼل کيږي، د دې لپاره چي فولکلور د ولسونو مال دي نو د فولکلور پېژندل ، را ټولول ، ځاي پر ځاي کول يو حتمي خبره ده. پښتو فولکلوريک ادبيات کتاب ،چې ما اوس برابر کړي دي ، د دې ځانګي تدريسي کتاب دي، چې د ځانګي د اړتيا له مخي برابر شوي دي. دغه کتاب شپږ څپر کي لري، چي په هر څپر کي کې اړوندې موضوع ګانې په لنډ او کره دول تشريح شوي او په هر فصل کې لنډيز او پوښتنې هم راغلي دي. هڅه مې کړي دغه کتاب د اوسني کتاب ليکنې په علمي او تدريسي معيارنو سره سم وليکم او د ځانګي تدريسي ستونزې حل کړم.

فوکلور انگليسی کلمه ده چی په ۱۸۴۶م کال w.J-thoms لومړی ځل لپار وکاروله ،له هغه ادواو له هغه وروسته په نوروارو پانی اوآسيانی هيواد اوله هغه روا سره سم په پښتوادب کی هم استعمال شوه.

فولکورته يه پښتوژبه کی (ولسی پوهه) ،پرته درعجيکی کی ورته (خليقات)، په فارسی – دری کی د(فرهنګ مردم)اوپه نوروژبو کی نورنومونه ورته اخستيل شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړي څپرکی

پښتو فولکلوريک ادبيات

۱- کلتور او فولکلور :

کلتور ، ثقافت یا کلچر (Culture) یا فرهنګ د ملتونو د تهذیب او تمدن نښانه ده ، د ملتونو د کلتور پوړی (سطحه) هغه وخت مونږ ته ښه څرګند یږي چې د هغو خلکو په فولکلور ښه وپوهیږو او د هغوي فولکلور سره ښه بلد تیا ولرو . کلتور یا ثقافت د انسان د ارتقائي ژوند او عمل یو مجموعي پانګه ده ، چې د انساني ژوند له پیل څخه تر اوسه پورې ورو ورو راغونډه او خوندي شوه ده . د کلتور په دي لویه تاریخي مجموعه کې لاندي اجزاوې شاملې دی:
۱- «د ولسي ژوند نظام (Social Process) ۲- تمدن ا و تهذیب (Civilization) ۳- روایات ژبه (Communication) هر ډول اداري ولسي ټولني ، هر ډول ټولنيز دودونه ، کیسې ، دم ، درود ، جادو ، اقتصادي ، اداري تنظيمونه ، تعليم ، تربيت ، ادب ، قانون ، فلسفه ، اخلاقيات ، علوم او فنون ، موسيقي ، نقاشي ، لوبي او لنډه دا چي د ولسي ژوند د هر اړخ سره متعلق عمل چې د تاريخي دور له ابتدا نه وروسته راپدې خوا روان دی ، د کلتور یا ثقافت په دايره کې شمارلي شي» (۲،۵:۲۴) فولکلور پخپله د کلتور یو توک (جز) دي . د کولتور جاج (مفهوم) بيخي ارت او هر اړخيز دي ، سيمه ايز کيداشي ، مګر کلتور کله-کله د يو هيواد له پولو هم وراوړي . که دلته ځيني ترمينو لوژيکي توپيرونه هم په پام کې ونيسو ، بيا هم په هيڅ ډول فولکلور د کولتورله ډګره وتلای نشي ،سره له دې که فولکلور په يوه الواک (نظر) يواځې په وګړني ادب ، دود و دستورپورې تړلی هم وګڼو ، کلتوراوثقافت پراخ مفهوم لرلی شي ، کلتورديوې ټولنې ټوله مادي اومعنوي شتمني رانغاړي ، په کلتورکې د ژوندپراخه اړخونه ځلونه کوي. همدارنګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دکلتور اغيزې د ژوند په بيلا بيلو برخو او اړخونه کی کوي او ځلونه ډ اګيزه دي ، لـه همـدې امله ده چـې د کلتـور خيرنـه او پـه هغـه پوهيـدل پـه هـرې ټولنـه کـې ځانتـه ارزښت پيدا کوي. د يو ليکوال خبره:
کلتـور د يـوې ټـولنی عمـومي کـړه وړه ،اعمـال ،مهارتونـه ، عقيـدې ، او سـلوک راچاپيروي او فولکور د يوې ټولنی د کولتور تکاملي پروسه ده ، اوله کولتـور سره په اړيکه کې دی.» (۱:۲۱).
داسې هم ويلي شوي چې کولتور د انساني ټولني د ژوند عمومي اړخونه رانغاړي او فولکلور د ژوند يوه پراخه برخه پايه بله وينا:
کولتور د کل او فولکلور په کې ،د ستر جز مثال لري ، ټولنې فولکلوري پديدې د يـوې ټـولنې د کولتـوري ميراثونـو زيږنـده او د کلتـور جز دي او يولـه بلـه سـره نـه شلېدونکي دي. د ملتونو او قبايلو د کلتوري ميراثونو د تاريخي بهير مطالعه د هماغه ملت او قـوم د ټـولنيزو او قبيلوي روابطو او نورو اړ خونو ښه رڼا اچوي.
کولتــور د متمــدنې ټــولنې د انســانانو د ژونــد د کليــت مطالعــه او پلټنــه ده او فولکلور په کليت کې د ټاکنو مثال لري ، کولتور د يوه بڼ ټولو ګڼوونو او بوټو تـه پاتې کيږي او فولکلور په بڼ کې د خاصو ، خاصو و نو او ځانګرو ګلانو او بوټو ننداره ده. کلتـور د يـو هيـواد ، ملت او ټـولنې د خلکـو د ثقافت عمـومي کچـه او انــدازه څرګنــدوي ، يعنــې د هغــو خلکــو چــې پــه يــوه ملــت پــورې اړونــد دي د اروايوهنې ښه بيلګه کېداشي ، د ساري په ډول د پښـتو ميلمـه پالنـه د دوي د عـام کولتـور نماينده ګي کـوي ټـولي معنـوي او مـادي شـتمنۍ د کلتـور پـه دايـره کـې راځي.

۲- فولکلور پېژندنه :

که د لويې نړۍ په غيږ کې د انسـان د کرامت او لوړتيا درجه د هغـو پـه کلتـور کـې نغښتې وبولو نودا خبره د دې معني لرۍ چې يوه ټولنه پـه ثقافت او کلتـور ژونـدی ده او ژوندۍ به وي. فولکلور او دودونه د ثقافت يو درونډ او پـه زړه پـورې اړخ دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

د يو ملت ثقافت تر ډيرې اندازې پورې د هغه له فولکلور څخه ښه څرګنديږي فولکلور د ملت تير ژوند پر بيلا بيلو اړخونو ښه رڼا اچوله شي او د راتلونکي ژوند د ښه والي لپاره ښې او په زړه پورې لارې چارې په ګوته کوي (۱۰:۸۳)
د فولکلور له کلمې سره بلد تيا که څه هم نوې خبره ده خو د ولسي ادب له روحيې سره آشنايي بيابل مفهوم لري ځکه ولسي ادب او ولسي ژوند له ډيرو زمانو له انسان سره مل دي. د فولکلور کلمه کابو يوه پيړۍ کيږي چې مروجه شوې ده اما د ولسي ژوند اهميت او سابقه خورا لرغونې ده دلته به د فولکلور او يا ولسي توب په برخه کې ځيني نظريات راواخلو ګڼ شمير پوهان پدې اند دي چې د وروسته پاتې هيواد له تاريخ نه د دغو هيوادنو فولکلور ډير مخکې دي او دا ځکه چې د وروسته پاتې هيواد و تاريخ ياد نورو په لاس کښل شوي دي او يا د کوم ځانګړي غرض له مخې ليکل شوي دي.
پوهان دا خبره هم ورسره عبرګوي چې که تاريخ د يوه ملت يا د يوې ټولنې د موجوديت يوازې سطحي او قشري پته راښيي. نو فولکلور مورږ د هغو له روح سره آشنا کوي او د خلکو مفکورې ، جذبات او آرزوګانې پکې منعکس کيږي.
۱- که يو ملت د خلکو د ژوند بهير ته ښه چمتو شو په زغرده ويلای شو چې عنعنه دود او دستور د هماغه ملت د خلکو په ژوند کې آن تر ديني مناسکو ليک لوست او تاريخ مخينه لري ، مثال په ډول د عربو د جاهليت په دوره او يا زمونږ د هيواد د خلکو تر مسلمانيدو د مخه د هغو يا دغو هيواد و خلک د يولړ عنعوي موازينو درلودونکي و ، دو ي ټولو د عنعنوي ، ولسي نرخونو او روايتونو له مخې سره ژوند کاوه ، عقيدي او باورونه يې درلودل ځکه وايو چې ولسي نرخ ، ولسي عنعني يا په جامع ډول فولکلور د يوې ټولنې د ژوند هنداره ده ، داسې هنداره چې د هماغه ټولنې د خلکو ژوند په ښه توګه پکې منعکس شوي وي.
۲- پرهان دا هم زياتوي ، که څوک وغواړي چې د يوې ټولنې د ژوندانه په بهير او دغه راز د هغې ټولنې د خلکو په افکارو ، عقايدو ، انګيرنو او پدې بر سيره د هغې ټولنې په تاريخي دريځ او نورو اړخونو ځان پوه کړي او د هغې ټولنې په فولکلور کې ژوره اړ هر اړ خيزه مطالعه وکړي. د يوې ټولنې او يا يو ولس د

(c) ketabton.com: The Digital Library

فولکلور له مطالعې پرته د هغې ټولنې او ولس د پېژند لو په باب هلې ځلې روښانه نتیجه نه لري.
۳- له پورته یادونو څخه زموږ مطلب دادي چې ، په فولکلور او ولسی توب کې د ژوند اصلي روحیه نغښتې ده.
۴- څرنګه چې د فولکلور زیاته برخه ولسي یا شفاهي ادب جوړوي ، نو هنر هم را چاپیروي. شیلر او سپنسر عقیده درلوده چې د هنر انګیزه د لوبو له انګیزې څخه را پیدا شوې ده او د نړۍ ستر ادب پوه ماکسیم ګورکي (Maxim Gorki) به ویل د لفظي هنر پیل په فولکلور کې دی. حتی د لرغوني یونان ، د عربو او د ختیځ د ګڼ شمیر هیوادو ډېر و سترو لیکوالو آثار په فولکلور بنا شوي دي. د فارسي – دري ادبیاتو د ادب ځلانده ستوری ابو القاسم فردوسي نړیوال شهکار شهنامه د فولکلور یک داستان بڼه لري همدارنګه د پښتو ادب پلار خوشحال خان (۱۱۰۰-۱۰۲۲) ډېر ښه ادبي شهکار دستارنامه هم یو له مهمو پښتو فولکلور یکو اثاررو څخه ګڼلي شوی ده چې د پښتون ولس د طبیعت ځلانده هنداره ګڼل کیدای شي.
۸- د دې لپاره چې نن ورځ د فولکلوریکو څېړنو ساحه یوازې د هنر او ادبیاتو په برخه کې نه محدودیږي او له دې څخه ډېره جامع ده چې اساطیر ، افسانې ، منظومی . کیسې . متلونه ، ګډا ، لوبې ، کوډې ، خرافات. کرکې او کږنې ، انګیرنې ، سندرې ، ترانې ، سرودونه ،. رسم او رواجونه ، ولسي فوانین ، ټولنیزې لارې چارې ، نجوم ، کلیوالي طب او ... رانغاړي او سره له دې چې د ټولنې په اتنو ګرافیکي (   )* جوړښت پورې اړه پیدا کوي ، خو له فولکلور سره یې له ارګانیک پیوند او تړاو څخه سترګې نشو پټولای.

اتنوګرافی:

۲- که څوک وغواړي د فولکلور په ریښتني معني ځان پوه کړي باید د هغې یا د عې ټولنې اتنیکي (قومي) ځانګړی هم هیري نه کړي نو د دغو دواړ کلمو او اصطلاحاتو په سم د ټولنې سسمه پېژند نه ممکنه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷- ټولنيز ارزښتونه: د دې لپاره چې زموږ او يا د يوې ټولنې فولکلوري مواد د وخت څپېرې په مخ ونه وهي (لکه چې مخکې زموږ د ټولنې يې برباد کړه) او يا په بله وينا د زمانې له تو فانونو او سيلابونو مو. ژغورلي وي او له خاورو سره خاورې شوي نه وي ، نو فولکلور پوهانو ته بويه چې تر وسه وسه پورې دغو معنوي ټولنيزو ارزښتونه ته ځانګړې پاملرنه وکړي. ځانته زحمت ورکړي او فولکلوري ولسي شتمني د زمانې له گردودونو څخه پاکه کړي او تلپاتې ژوند ورښي ، ثبت يې کړي ، تحليل او سره را ټوله يې کړي.

۸- په ټولنه بر لاسي رژيمونه او اړوندې ټولنې ، په هيوادونو بآندې مسلط او بر لاسي رژيمونه او حکومتونه د ولسي پانگې په ساتنه او لوټونه کې خورا اغيزمن گامونه پورته کولای شي بايد وخت تر وخته فرهنگي اړونده موسسې + دولتي مقامونه + مدني ټولني + روښان فکره پښت او آن نړيوالي فرهنگ پالې ټولنې داکار خپله دنده و بولي او د فرهنگي ميراثونو په راټولولو او بيا ساتنه کې لوي لاس وکړي.

۹- اقتصادي پياوړتيا او کمزوري اقتصادي کمزورتياوې د هيوادونو دفرهنگي ميراثونو د لوټونې يو بل لوي عامل کيداي شي د بيلگې په توگه زموږ په هيواد کي چې داڅو کلنو نا تار زموږ د اصلي فرهنگ خوندي کولو ته يې زيان رسولي دی.

نه يوازي دا چې زموږ د ټولني مادي خو اووې يې زيانمنې کړي. بلکې زموږ دملت ټولې معنوي ښيگڼې يې له خاورو سره ځاوري کړي دي نو لارمه ده ، دولتي مقامونو او فرهنگي ژمنې مؤسسې د غو ارزښتونو ته په سپکه سترگه ونه گوري او په خوندي کولو کې يې لوي لاس وکړي.

۱۰- د فرهنگي موسسو اغيزي او شتون: د ملتونو فرهنگ د ساتنې ، راټولو لو او خوندې کولو يوه بله ستره او غوره وسيله دا ده چې ، فرهنگي مؤسسې –د فرهنگ وزارت او اړوند ارگانونه لاس سره يو کړي ، څو په دغه برخه کې گډ اوږده پلانونه جوړ او بيا د فرهنگ د خوندي کولو په برخه کې د خلکو د پراخه پرگنو په لور ورشي او د خلکو له منځ څخه دهغوي د آر او اصيل ولسي دود او دستور

(c) ketabton.com: The Digital Library

راټولونه پیل کړي. لنډه دا چې ، فوکلور پیژندنه د فوکلور په تیوریکو اړخونو رڼا اچوي اوله فوکلور ټولنې او فوکلور خوندي کولو سره توپیر لري. فوکلور پیژندنه ، د فوکلور په برخه کې هراړخیزه څیړنه او پلټنه ده.

۳- فولکلور په لغت کې :

فوکلور یا فولکلور انګریزي کلمه ده اصلا په انګیریزي متن کې د لومړي ځل لپاره تامس (Thoms) په ۱۸۴۶ کال داګست میاشت په خپل یو مضمون چې (Ambroise Merton) په مستعار نامه استعمال کړه . هلته یې د (فوکلور) (Foklor) اصطلاح وکاروله . یعنی دا چې (ل) په عاریتي ډول د نورو ولسونو او خلکو (افغانانو) له خوا ورسره یو شوي دی ، اصل یې فوکلور (Foklore) دی . څرنګه چې د فولکلور کلمه د لومړي ځل لپاره د یوه انګریز له خوا په انګریزي متن کې استعمال شوی ده ، نو له همدې امله ، فولکلور انګریزي کلمه ګڼله کیږي . د فولکلور (Folklore) لغت له دو و تو کونو څخه جوړ شوي دی : (فولک) او (لور) (**۴۵** -۱۷ ، ۱۸ ، ۳۸)

فولک (Folk) یا فوک (Fok) د خلکو په ما نادي . دلته مطلب له خلکو څخه (ولس) دي هغه ولس چې د ټولني مادي او معنوي ځواک او قوت جوړوي، لور (Lore) پوهې او حکمت ته وایي په ټولیزه (مجموعي) توګه ، فولکور داسې تعرفو لای شو : فولکلور د خلکو (ولسي پوهی) څخه عبارت دی . په انګریزي ژبه کي د (Folk) د کلمی (ل) (L) نه تلفظ کیږي ، په خپله انګریزان د فولک (Folk) د کلمي سره (ل) نه راوړي او نه تلفظ کوي او د فولکلور کلمه د فولکلور په توګه کاروي فولکلور د هر ملت د کلتور تکاملي ریښتنې ، سیر او حرکت ته هم ویل کیږي یا په بله وینا د هر ملت تکاملي ریښې له فولکلوره پیلیږي . په (ښتني فولکلور) نومې کتاب کې راځي چې همدا کلمه « د یوې انګلیسي کلمې (Folklore) څخه جوړه شوې چې (فولک) د خلکو او (لور) د علم او پیژندني په مانا راغلي او د نیکونو عقایدو ، د اجدادو در سم افسانې ، عقایدو او عنعناتو د څیړلو معني ترې اخیستله کیږي او د لومړني ځل لپاره فولکلور

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوم يو اروپايي (؟) پوه په ۱۸۸۵ ا م کې وکارو له چې د خلکو د پوهني په معنی ده (۸۷ : ۱۴)

دبلخ پوهنتون د ژبو او ادبیاتو د پوهنځي د دري څانگي ځوان او تکړه استاد او محقق دوکتور عبدالغني برزين مهر په خپل اثر (ضرب المثل و کنايات) د الف او ب مخونو کې ځينې نظريان د فوکلور په اړوند راغونډ کړي چې لنډيز يې داسې راوړو :

زموږ د ملت د لرغوني فرهنگ يوه سمسوره څانگه (فولکلور) دي دغه کلمه فرانسوی ريښه لري ، (Folk) د خلکو او (Lore) د پوهي ، يعني دپرگنو د پوهي په مانادی ، يا په بله وينا ديو ملت عقيدو . افکارو . کيسو ، آدابو ، رسومو ، ترانو ، ساده او ابتدايي هنرونوته فولکلور وايي (۱۶) د (الف) .

په پورته ليکنه کی د (فوکلور) د کلمې د رامنځته کوونکي ، استعمال کونکي او مروجونکي نوم ځاي او کال نه دي راغلي دا هم نه دي په گوته شوي چې د فولکلور ريښه د فرانسوي ژبي د کومي کلمي له ريښي راوتې ده ؟

خوچي کله سړي د ادب او بيا فوکلور په برخه کې مطالعه او پلټني کوي نو سړي ته پته لگيږي چې د فولکلور د کلمې رواجيدل او استعمال د نولسمې پيړي په لومړي نيمايي ې پيل شوي دي.که څه هم فولکلوريکي څيړني او راټولونې خو په او ولسمه پيړي کې په سيستماتيکه او منظمه توگه پيل وشوي دي ، او دغه کار د لومړي ځل لپاره John Aubrey جان ايبري په ۱۶۸۰ م کال پيل کړاو د خپل وخت زيات شمير خرافات او دودونه يې وليکل او دهنري بورن د کتاب په نامه يې چاپ کړل او دې کتاب کې يې د انگلستان د بزگرانو عنعوي موسمي شعارونه او اړوند مطالب خپاره کړل دايبري په نظر ډير ځله منفي دودونه په فولکلور کې شاملېدلی شي . له دي راوروسته جان براند John Brand او نورو د فوکلور په باب آثار خپاره کړل همدارنگه ويل شوي چې په نولسمه پيړۍ کې جرمني پوهانو يا کوب Yakub گريم Greem او د ده – ورور ويلهليم گريم W.Hilum Green د فکلور پيژندنې په برخه کې تيوريکي څيړنې وکړي او له دوي را وروسته انگريزي پوه تامس رايت Thoms Riut په خپل اثر د (ادبي نوښت) کې د نکلونو د اغيزې موضوع و څيړله (۹۳ : ۲۱۲)

(c) ketabton.com: The Digital Library

لـه دې املـه فولکلـور یـا فوکلـور * انګریـزي کلمـه ده چـې د لـومړی ځـل لپـاره W.J.Thoms په خپل یو لیک کې چې د Ambroise-Merton نامه یی لیکلي وه استعمال کړه .
د فولکـور د اصـطلاح د وضـع کـونکي پـه بـاب دغـه معلومـات لـه (بریتـانیکـا انسـایکلوپیدیا) ۱۹۷۰ م امریکانا انسـایکلو پیدیا ۱۹۶۱ م ، بریتـانیکـا دایـره المعارف کې په تائیدي ډول راغلي دي . خو یوازي په لږ تفاوت چې په یوه کې W.T.Thoms او په بل کې W.J.Thoms راغلي دي* په فولکلور انسیکلوپید یا کې د فولکلور (Folklore) له کلمې سره (ل) راغلـي دی . او همدارنګـه پـه نـورو معتبرو منـابعو کـې ، کـه چیـرې (ل) ورسره استعمال شي یـا نـه ، پـروا نـه لـري .
ایراني نامتو داستان لیکونکي صادق هدایت په خپلو اثارو (بف کور) او په تیـره بیا (نوشته هاي پراګنده) کې وایـي چې ، فولکلور کلمـه د لـومړي ځـل لپـاره پـه ۱۸۸۵ م کـال فرانسـوي (امبـرواز مـورتن) اسـتعمال کـړه . بریتـانیکـا انسـایکلوپیدیا) کې راځي چې (امبرواز مورتن) د ټامس مستعار نـوم دی خـود د هیښتیا (تعجب) خبره دا ده چې انګریزې ځنګه په فرانسوي بدله شوې ده ، ډیرو معلوماتو لپاره وګورئ (۸۸- ۱۲۸)
خدا بښلی ابراهیم عطایي په خپلـه یـوه مقالـه کـې څرګنـدوي پـه ۱۸۴۰ م کال د فولکلور کلمه خلکو ته پوره آشنا نه وه او یو آلماني فوکلوریست د ګریم پـه نامـه په المان کې د خپلو فولکلوري مواد و پر مجموعه د فولکلور نـوم کیښـود او لـه دغه وخته په انګلستان او فرانسه کې دا نوم او دغه کار تقلید شو (۶۷ : ۱۲۳)
لـه ځیـرنـو څخـه داسـې ښـکاري د لـومړي ځـل لپـاره دغـه کلمـه W.J.Thomas استعمال کړي وي . فولـک د خلکـو او لـور د پـوهې پـه معنـا راځـي او فولکلـو د خلکو او ولسونو په پوهې او حکمت څخه عبارت ده .

۴- برجسـته فولکلور په اصطلاح کې:

اصطلاحاً فولکلور د ملتونه ټوله او عـامه او معنوي شتمني ده . دغه شتمني یوه داسې هستي ده چې د ټولنې د انسانانو تر منځ د تاریخ په اوږد وکې پـه شـعوري او غیر شعوري ډول را منځته کیږي او وده مـومي . د یـوې ټـولني د انسـانانو تـر منځـه د کلتـوري اړیکـو پراختیـا او راتولونکـو نسـلونو تـه د همـدغو هنرونـو

(c) ketabton.com: The Digital Library

راغزيدنه د ټولنې د کلتور پوري ښيي او يا په بله وينا د ټولنې د انسانانو کلچر انتروپولوجي Cultutral Anthorpology د لوړ تيا سطحه په فولکلور پورې تړلي ګڼل کيږي ،ځکه په کلتوري انسان پيژندنې (کلچرل انتروپولوجي) کې فوکلور بيا د اجتماعي ژوندانه څرنګوالي (کيفيت) او مظاهر په موږ پيژني او د انسان پوهني په لاړکې دا يو مبرم احتياج دی چې موږ دخپلې يا بلې ټولني حالات په قديمه نړۍ کې معلوم کړو (۶۶- ۵۱)فولکلور پيژندنه ، اجتماع پيژندنه ده . په فولکلور کې نه يوازې چې معنوي ارزښتونه خوندي دي ، بلکې دهغه په واسطه د ټولني د افرادو دافکارو ، معتقداتو ، اميالواو غوښتونه څخه د دوي د اجتماعي تاريخ مبادي معلومولای شو .

په فولکلور پوهيدنه ، په اجتماع پوهنه ده ، په فولکلور پوهيدل د ټولنې او اجتماع سره نږدې کيدل دي . فولکلور پوهنه د ټولنپيژندنې يو عمده او غوره فاکت اولامل (سبب) هم کيداي شي .په فولکلور پوهيدنه د ټولنپيژندنې يو ضروري اصل پوره کيږي . دا کار موږ ته دبري کنجي (کلي) په لاس راکوي او دغه کار موږ هغه وخت ښه تر سره کولای شو، چې د تاکلې ټولنې په فولکلور کې څيړنه وکړو .په فولکلور پيژندنه کې تر ټولو غوره او عمده اصل دا هم دی چې د هماغه ټولنې شفاهي کيسې راوپلټو ځکه کيسو کې د تيرو خلکو او اجتماع يوه ستره خزانه پرته ده . له بلې خوا د اجتماع د تاريخ د غوره تحقيق په لاره کې ، فولکلور يوه ډيره ښه وسيله کيداشي . فولکلور د تيرو خلکو او ټولني هغه قيافه ويني، چې د اجتماعي تاريخ دبيلا بيلو تاريخي دورو د فوق العاده علامو او نښو حکم لري . آن د ټولنيز تاريخ څيړونکي دې ته اړتيا لري ،چې په پروني نړۍ کې د ده ترڅيړنې لاندې ټولني څرنګه حقوقي او جزايي احکام در لودل او ترد غو احکامو لاندې د ټولني خلکو څرنګه تفکر اوترخپل منځ څه ډول روابط در لودل ، ځکه د دغه تفکر او مناسباتو څيړيدل يوه څيړونکی ته دا قضاوت ورښيي، چې د هغو د اجتماعي تاريخ مر حله پرې وټاکي . يعنې فولکلور دتيرو خلکو د تفکر او شعور سطحه هم رامعلومولاشي . د مثال په ډول د (وحشت) يا له اسلام څخه د مخه دورو په تاريخ پوهيدنه د هغو دورو د کلتور او فوکلور پيژندنده را په ګوتو کوي . د هغه دورې د انسانانو د لومړنی کلتور ريښې احتوا کوي ، له همدې امله يې پيژندنې ته احتياج احساسيږي، چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغو ورو دانسانانو د اجتماعي ژوندانه په راز پوه شو او په هغه راز پوهيدنه د تاريخ کره والي هم دی . د لومړينو يا مخکنيو دورو انساني ټولنو ، اجتماعي مؤسسات او د دوي د افرادو عقايد ، عنعناتو رسم او رواجونو باندې پوهيدنه دا غواړي ،چې د هماغه خلکو فولکلور پوهنې ته مراجعه وکړو . لنډه داچې د فولکور په تعريف کې اساسي مقولي داسې وړاندې کولای شو . (لرغوني ، عوام اوعنعنه) دغودرومقولوله ارگانيک ترکيب څخه داسې تعريف لاسته راځي : فولکلوردعواموخلکوهغوعنعنوته ويل کيږي، چې د لرغونو زمانو څخه راپاتې شوي او د اوسني وخت دمتداولوپوهنو، عقايد اوچلن بيلگو سره يوځه توپيرولري))ياپه بله وينا : فولکلور دعواموخلکوهغه لرغوني عنعنې اودودونه دي، چې دتاريخ په اوږدوکې له نورونسلونو څخه راپاتې دي، فولکور د عوامو خلکو پرهغوعنعنوی عقايد و، خرافاتو، کړو وړو، دودونو، اوشعايرودلالت کوي چې له ځنډنيووختونو څخه تراوسه موږته رارسيدلي دي . يااصطلاحاً فولکلور دعواموخلکو، ياديوملت يايوقوم اويايونژاد په نظر د هغو حقايقو مجموعه ده، کوم چې د دوی عنعنوي پانگه گڼل کيږي اودژوند اوجهان په باب د دوی فکر، عقيده ، معلومات ، افکار او د دوی عمومي ذهنيت دی. ديوملت يايوملیت اويا د يوهيواد په فولکلورکې د هغوی ټوله ماضي اود موجوده او راتلونکي ژوند دپاره ارزښتونه پراته دي . ديوې ټولنې فلکلور موږ ته دهغوی دپلرونو، نيکواواجدادو کلتوري نورمونه اوټولنيزارزښتوته بيا نوي او دهغوی له کلتوري ميعارونو او هدفونوسره موآشنا کوي . په همدې توگه فولکلورانسانانوته لارښوونه کوي ، ژوندته يې معناورکوي اودحرکت سمت يې ټاکي . د سويس نامتوروحيات پوه کارل گوستاف يونگ (carI Gustave Yang) ۱۸۷۵ - ۱۹۶۱ م) وايي : موږبايد ديوې ټولنې دفولکلور په باب بی پروايي ونه کړواودچټياتو په نظرورته ونه گورو ، ځکه دنوروارزښتونوله څنگه يې يوسترارزښت دادی چې د روحي تحليل له مخې د هغه عصر عمومي فلسفه ، ټولنيزشعور اود ژوند معنی اومفهوم پکې موندلی شو.

۱- دغه انځورزموږدهيوادد کلتوري لرغونپوهنې يوه برخه ده . دلوگرولايت کا فرکلا (خروار) ولسوالۍ کې پخوانۍ بڼه (لرغونپېژند : ۲۷مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دفولکلور د راټولولو اړتياوې :

که چيرې د بشري ژوند په ټولو را ز ونو پوه شو بايد ولسي پانګې او د خلکو دودونه او تفکر ته سرور- دننه کړو. دمثا ل په توګه : که يو ازې پښتو لنډۍ مطا لعه شي نو نه يواځې د پښتون ملت طبيعت ، بلکې د بشري منعويت ښېګڼې به ورکې پيدا شې ، لکه لاندې څو لنډۍ :

۱- جانانه ستا مزه ګۍ نشته زماهمزولي زانګوګانې زنګوينه

پيزوان دې مياشت، خالونه ستوري = مخ دې آسمان زلفی شيبې دباران دينه ،

لـه دې املـه دولسـي پـانګې خونـدي کـول دهرملت لپـاره ضـروري دي ځکـه نـو فولکلور په عمومي ډول او په ځانګړي توګـه ، زمـوږ د پښـتني ټـولني د خلکـو د ادب او ژوند د ټولو اړخونو پو عمومي جاج څرګندونکې معنوي هسـتي ده . يا دغه جاج او د عمو مي حالت نندار ه په څولنډ يو او متلونو کې رابر سيره کړو :

۱- متلونه :

د زوررو او به په پيچومي خيژي .

او به ډانګ نه بيليږي .

ږيره زما واک يې د ملا .

ښه له خپل نيمځي (لمځې) سره و غزوه .

توره سره ښه ده ،خو نه د ورور په وينو .

ژرنده که د پلار ده ، هم په وار ده .

۲- لنډۍ :

باور مې نشي چي به روغ شم

زه د کمکي پيکي شمال وهلی يمه

باور مي نه شي چې به روغ شم

زه د جانان روغې راستیٖ وهلی يمه

په مور مي پټه جرګه وکړه

پلارمې نادارد ی ما سودي ته ورکوينه (**۵۵** :۲۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پورته متلونه او لنډۍ له دريا ب څخه د يو ټکي د راپورته کولو ما نا لری په دغه متلونو او لنډيو کې رموږ د ټولنې د خلکو د فکر لوړه سطحه خوندي شوې ده په پورته متلونو کې ګورو چې .

۱- د ولس په طبيعت پوهېدل دي .

۲- د ولس د خيال ساتنه ،په کې کيږي .

۳- د خلکو دودونه ، عنعنې ، عقيدې او مينې په کې ښکاري .

۴- په فولکلور پوهيدنه په قومي طبيعتونو باندې پوهيدنه ده .

۵- د هغوي په ذوقونو پوهيدل دي .

۶- د ولسي پانګې ساتنه ده .

۷- د ټولنيزو ارزښتونه برجسته کېدل او خوندي کيدل په فولکلور پورې اړه .

۸- د تيرو نسلونو طبيعت ورکې انځورېدلي شي .

۹- د ولسي ذهنيت او تخليقي فکر اهميت په کې څرګنديږي .

که چيری د فولکلور هر اړخيز اهميت ته پاملرنه وکړو ، له دې سره سم دا اړتيا احساسوو چې بايد د خپلې ټولني فولکلور خوندي کړو .

د دې لپاره چې فولکلور د ولسي ذهنيت او تخليقي فکر اهميت موږ ته څرګندوي . له همدې امله د فولکلوري موادو ايجادول او بيا دهغو راټولول ، زموږ د خلکو د دود ، دستور او عنعني ژوندي ساتل دي ، د شفاهي عنعني ليکل د فولکلور په حيث د هغې ارزښت او فولکلور ته زيان نه رسوي او حتي ګټه يې لاداده چې وليکل شي نو په هغه شکل ثابت خوندي کيږي ، له مرګه ساتل کيږي او نورو کلتورونه ته يې انتقال هم آسانيږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۱)

۶- دبرجسته فولکلور موادو د راټولولو لارې چارې:

فولکلور ټولونه او بیا دهغه خوندي کول یو تاریخي رسالت دی او د خپل هیواد د برم او شوکت خوندي ساتلو مانا لري دفولکلور د راټولولو لارې چارې ډیرې او له ځینو حالاتوکې هغه راټولول محدودیت هم پیدا کوي ، خو موږ به دهغه د راټول تر ټولو ګټورې او اسانه لارې - چارې ولټو او پیشنهاد به یې کړو .

الف- څرنګه چې فولکلورد خلکو د او لسونو مال دی ، نو د ټولنې دغه کلتوري او فولکلوریکه شتمني له خلکو او ولسونو کې پیدا کیږي او په خپله وسونه دهغه (فولکلور) د ساتني لیږد او ضبط تر ټولو ښه وسیله ده او د یو لیکوال خبره چې پښتني فولکلورنو و بیا له ټولو کلتورونو لاډیر غني دی اروپایان چې د پښتو نخواسیموته راغلل ، نو هک بحران پاتې شول او دغه غني فوکلور او شتمن کلتور ته ګوته په غاښ شول ځینو پې سندروته ، ځینو متلونو ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځينو کسيو و نورو دغه ډول موادو راټولولو ته مخه کړه ، او د خپلو استعماري اهدافو د ترسره کولو په څنګ کې يې د پښتو د فولکلور ځينې خوا وې هم راټولې کړې او پښتانه په عصر شکل دخپلي ژبې پر مختيا ته متوجه شول ، نو يې د نورو کارونو تر څنګه د فوکلور ټولولوته هم هڅه وکړه ، نو څرنګه کې خلک د فولکلورليږدونکي دي او خلک د سن ، طرز تفکر او ټولنيز دريځ له مخې توپير لري مثلا مشران او سپين ږيري د لنډوکيسو متلونو او اخلاقي افکارو لروتکي او ليږدونکي (حاملين) دي د پورته خبرو پر بنياد په ټولنه کې سپين ږيرې او مشران د فولکلور د ليږد او خوندي کولو او راټولو ښه وسيله کېداي شي .

ب – د فولکلور د ساتنې او ليږد بله ګټوره وسيله ماشومان هم کيداي شي همدا ماشومان دي چې د سرودونو ، ترانو او لنډو کيسو ، چستانونو (کيسې) په راټولولو او ضبط کې ترې استفاده کيداي شي . د دغو ترانو او کيسو د ضبط او ثبتولو غوره ځاي دهغو د لوبو ځاي دی ، کله چې دوی په لوبو بوخت کيدای شي د دوی له خولو څخه دغه مواد راټول شي .

ج– دفولکلوري او کلتوري ميراثونو د ضبطولو او راټولولو يوه بله ستره منبع او مرجع په کليوا او بانډو کې ښځمنې هم کيدای شي ، دوی د فولکلوري مواد و په ساتلو او راټولولو کي ګټور توب لرلی شي د مثال په ډول ښځو ته د ماشومانو دويده کولو ، دسندرو ويلو او خوښي کولو په مخت کې دسندرو د ويلو لارې چارې ورايادې وي همدارنګه په مروجه دودونو ښې پوهيږې که څه هم ل دغې مرجع څخه د فولکلوري مواد ضبطول پو څه ستونز من کار دی ، ځکه زموږ پښتني دود د دې اجازه نه لري چې دنارينه و وفوکلور يوهانو لپاره د ښځمنو منځته دورتګ اجازه ورکړي ، د دې کار لپاره لازمه ده زموږ لوستي (باسواده) خويندې او لوڼې و هڅيږي چې فولکلوري مواد راټول کړي په کليو او بانډو کې دخلکو جرګې ، ناستې ،ولاې او مرکې هم د فوکلوري مواد و د راټولو زمينې او لارې چارې برابر وي ،که څه هم زموږ په هيواد (افغانستان) کې تيره بيا په پښتني سيود کې دغه کار اوس يی کليوالي اصلي هويت له لاسه ورکړي په دی ځکه د درې لسيزو په اوږدوکې خلک له خپلو اصلي سيمو څخه بې ځايه شوي دي او نورو هيوادو او سيموته مهاجر شوي دي . ځو بيا هم ځينې خاص سپين

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډیري خلک شته چې د قبايلو او کليوالو ځيني ولسي کارونه سر ته رسوي دغو خلکو ته هرې قبيلي پريکړې او حتی د هغې بلې قبيلي طبيعت ور ، معلوم وي نو په دغه برخه کې له زړو ښځو څخه ډېره مرسته غوښتلی شو ،
د- دخصوصي او ولسي سندرو د ضبط لـه لاري کيدای شي د نظرور سيمې يا سيموته لاړه شو ، لومړي د اوده او يا دنورو کلتوري دودونو د ځای ننداره وکړو . هلته کليوال ذوقيان ، شاعران ، سندربولي او ټوکماران ننداره کړو ، دا ځکه چې همدا ذوقيان د ولسي سندرو ، سروکو ، ټوکو ، چاربيتو ، کيسو او ... ښه زير مه ګڼل کيږي ، بايد لـه دوي سره د فولکلوريست لـه خوا اړيکي پيدا شي پدې ډول مواد ترې راټول شي .
- د فولکلوري مواريثو په راټولولو کې تر ټولو مهمه موضوع دکار ساحه ده ، چې نر ډيرې اندازې په څيړونکي پورې اړه لري دی بايد پدې يوه شي، چې په کوم ځاي کې کار کولای شي ، له کومو خلکو سره توافق حاصلولای شي ، ځکه په نا اشنا سيمو کې کار کول يو څه ستونزې لري . که فولکلور ټولونکی په يوه نا اشنا سيمه کې پرته له پيژند کار بيل کړي او د فولکلوري مواد و په راټولو لاس پوري کړي نو ښکاره خبره ده چې په هغو سيمو کې به ستونزې ورته پيدا کيږي . د دې لپاره چې دی دهغې نا بلدې سمې د خلکو په طبيعت او بيا دودو دستور نه پوهيږي او بل داچې په ژبه او لهجه ور سره پوهيدل هم ضروري دي ، خو په فولکلور راټولونکي به هغه کانه شوي وي چي يو څوک په تا بلدی کې په شفتلو کې وابنه وکړي او بيا به دهمغي سيمي خلک ورته وای په شفتلو کې چې وابنه کوي دا دی هم چل دی !! او که چيرې فولکلورريست په سيمه کې بلد تيا ولري نو دا موضوع ورته حل وي چې څنګه له خلکو سره برخورد وکړي .
و- فولکلور مواريث بايد داسې ضبط شي، چې د هغو ځانګړ په پام کې ونيول شی . فولکلوريست بايد لومړي په ولس کې د ولسي خلکو او خصوصا د هغو ولسي خبري ، روايات په خورا دقت او پاملرنې سره واړوری چی په ولس کې د اعتبار خاوندی او نوريی خبروته غوږ ږدی . د منظوم فولکلور په برخه کې بايد وويل شی چې د امکان تر حده بايد هغه ثبت شی او که دا زمينه برابر نه شوه نو لومړي بايد د نقل کونکي له خولې څخه وليکل شی او که ويل کيږي د ليکل شوی منبع سره دی پر تله شی ځکه نقلونکی يوازی د وينګ په وخت کې دنظم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولی ځانګړنی وایی . د (فرهنګ مردم) مجله کې د فولکلوری یدیدو د ثبت لپاره لاندې ټکی د ارزښت وربلل شوی دی .
۱- کله ، په کوم ځای کې د چاله خوا ثبت او یاولیکل شو ؟
۲- د کو ځي نوم ،ناحیه ، کلي ، ولسوالي یا ولایت ؟
۳- ورځ ،میاشت ، او د ثبت کال باید ولیکل شی ؟
۴- نوم ، کورنیء نوم ، تخلص ، سن ، کار ،ژبه او دراوي نوې ځانګړني په دقیقه توګه ثبتول؟
۵- راوی زده کړه لری او کنه ؟
۶- درواي د زده کړي سطحه کومي اندازی پوره ده ؟
۷- چیری زیږدلي دی ؟
۸- راوی هنرمند او په خبره یوه دی او کنه ؟
۹- روایت او کیسه یی چیري اوریدلی ده ؟
۱۰- له کومی زمانې یا وخت راهسي یی دا کار پیل کړي دی ؟
۱۱- په کومو مواردو کې په کومو ځایونوکې په وینګ پیل کوي ؟
فوکلوري مواد د موکو له لارې هم راټولولاي شو . په پښتو ژبه کې مرکه ډول-ډول معني لری .
په ځینو پښتني سیمو کې مرکه د تړون د منلو په باره کی جوړیږي ، مرکه دنجلی دغوښتلو جرګی ته هم ویل کیږي ، په ځینو پښتني سیمو کې د دیالوګ په معني هم کارول شوی ، خو په روستیو وختونوکې مرکه مصاحبي او له یو چا اوډیرو سره مخامخ خبروته ویل کیږي چې د یوه ټاکلي هدف په رڼا کې د سمو او باوري معلوماتو د راغونډولو لپاره د ډیرو کسانو سره کیږئ (۴۳ :۱۰۳)
مرکه د ژورنالیزم د مسلک له پلوه جلا بحث دی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړي څپرکي د موضوعاتو لنډيز:

- کلتور او ثقافت پراخ مفهوم لري ، کلتور د يوې ټولنې ټوله مادي اومعنوي شتنمني رانغاړي . کلتور د يوي ټولني عمومي کړه وړه اعمال ، مهارتونه غقيدي اوسلوک راچاپيروي او فولکلور د يوې ټولني د کولتور تکاملي پروسه ده او په کولتور سره په اړيکه کې دي کولتور د کل او فولکلور د سترې برخې مثال لري . ټولې فولکلوري پديدې د يوې ټولنې د کولتوري ميراثونو زيږنده دي او يو له بل سره نه شليدونکي دي کولتور د متمدنې ټولني د انسانانو د ژوند د کليت مطالعه او پلټنه ده او فولکلور په کليت کې د ټاکنو مثال لري .
- کولتور د يوه ټولو ګڼوونو او بوته ته پاتې کيږي او فولکلور په بڼ کې د خاصو ، خاصونو او ځآنګړو ګلانو او بوټو نو دي
- کولتور، ثقافت کلچر ، او فرهنګ مترادفې او هم مانا کلمې دي
- کلچر انګليسي کلمه ده ، کولتو ر لاتين ، ثقافت عربي او فرهنګ اريايي کلمه ده او په پښتو کې ورته محمد ګل مومند (هڅوب) ويلی دی.
- کولتور د ملتونو د تهذيب او تمدن نښانه ده ، د ملتونو کولتوري پوړۍ هغه وخت موږ ته ښۀ څرګنديږي چې د هغو خلکو په فولکلور ښه وپوهيږ او د هغوي له فولکلور سره بلدتيا ولر .
- کولتور يا ثقافت د انسان د ارتقايي ژوند او عمل يو مجموعي پانګه ده چې داساني ژوند له پيل څخه تر اوسه پورې ورو ورو راغونډه اوخوندي شوې ده .
- د کلتور په لويه مجموعه کې د (ولسي ژوند نظام تمدن او تهذيب ، روايتونه ، ژبه . هر ډول اداري ولسي ټولني ، هرډول ټولنيز دودونه ، کيسې ، دم . درود ، جادو . اقتصادي ، اداري تنظيمونه ، تعليم او تربيت ، ادب ،قانون ، فلسفه ، اخلاق ، علوم او فنون . موسيقي . نقاشي ، لوبې او لنډه دا چي په ولسي ژوند پورې اړوند شيان چې له پخوا تر اوسه راپاتې دي د کلتور په دايره کې راځي .
- فولکلور انګريزي کلمه ده

وي ، چي ټامس په ۱۸۴۶ کال د لومړي ځل لپاره په يوه مضمون (امبروز ميرتن)کې په مستعار نامه استعمال کړه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

- ټامس دغه کلمه فوکلور folkolor و نومو له او (ل) وروسته په عاریتي ډول ورسره نورو خلکو یو ځاي شو . د فولکلور کلمه ترکیبي کلمه ده ، دوه برخي لري . (فوک)یا (فولک) او (لور) فوک د خلکو په مانا او لور پوهې ته وایي .
- په فولکلور کې (لرغوني ، عنعنه او ولس) اساسي توکي دی ،نو له دې امله فولکلور د لرغونو خلکو هغو عنعنوته ته وایي چې په ولس کې له پخوا را پاتې وی .
- دفولکلور په برخه کې څیړني په ۱۶۸۰ کال کې جان ایبري هم کړي دي .
- په نولسمه پیړۍ کې جرمني پوهانو یاکوب ګریم او د ده ورورو یلهلیم ګریم د فولکلور پیژندنې په برخه کې تیوریکي څیړنې وکړې .
- ایراني نامتو داستان لیکونکي صادق هدایت په خپلو اثار بف کور او نوشته هاي پراګنده کې وایي چې فولکلور کلمه د لومړځل لپاره په ۱۸۸۵ م فرانسوي امبرواز مورتن د ټامس مستعمار نوم دی .
- فولکلور د ارزښت په برخه کې د سویس نامتو او حیات پوه کارل ګوستاف یونګ وایي موږ باید د یوې ټولنې د فولکلور په باب بې پروایي ونه کړو .
- دفولکلور راټول د دې لپاره اړتیا ده چې د ولس طبیعت ور کې خوندي دی .
- دو لس په خیال پوهېدل دي .
- د خلکو دودونه ، عنعنې ، عقیدې اومینې په کې ښکاري .
- په فولکلور پوهیدنه په ولسي پوهنو کې معلومات تر لاسه کول دي .
- د فولکلوري مواد و راټولولو لاې چارې ښځمني دي .
- ماشومان ، سپین ږیري ، د کلي مشران ، ملا او نوري دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړي څپرکي پوښتنې :

۱- سويسـي اروا پـوه کـارل گوستاف يونـگ د فولکلـور د ارزښت په برخـه کې څـه ويلي دي؟
۲- د فولکلوري مواد و د راټولولو لارې چارې کومې دي ؟
۳- کولتور د يوې ټولنې کومه شتمني رانغاړي ؟
۴- د کولتور يو دوه تعريفونه راواخلي ؟
۵- فولکلور تعرف کړئ ؟
۶- فولکلور کلمه د لومړي ځل لپاره د چاله خوا په کوم کال او په کوم متن کې استعمال شوه ؟
۷- دفولکلور کلمه له کومو توکو جوړه ده او هر برخه يې توضيح کړئ ؟
۸- د فولکلور کلمه د بل چا له خوا هم په کومو کلونو کې استعمال شوی دی ؟
۹- د فولکلور د خوندي کولو اړتيا څه ده ؟
۱۰- انترپالوجي ، دود ، فولکلور او کولتور توپير او ورته والی وکړئ ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويم څپرکی

۱– د فولکلوري موضوعاتو ډلبندي (تصنيف):

څرنگه چې فولکلور د ثقافت او کلتور پراخه برخه جوړوی نو د ولسی ژوند نظام تمدن او تهذيب تری څرگنديږي لازمه ده په ډلبند کې يې هم ژوره پاملرنه وشي .
د فولکلور د ډلبندي په برخه کې بايد و واويو چې د شلمې پيړی په درېيمه کې پدغه برخه کې دلته افغانستان کې هم کار شوی دی .
يوه خبره د يادو ولو وړده چې ډلبندي اختاري کار دی . په ټولنيزو پوهنو او ليبر هنرونو کې تصنيفونو يو له بل توپير لری ، خو سره له دی تصنيف هم ځانته پرنسيپونه او موازين لری . د مثال په ډول تصنيف بايد جامع افراد او مانع اغيار (دا اکثريت د تائيد او د اقليت درد وړ وی). سيستماتيک او منطقي وی، له واقعيتونو سره توافق ولری او داسي نور په هر تصنيف کې د تخصص د خاوندانو عندی تمايلات ډير نقش لری (۱۶– ۱۴) د فولکلور ډلبندي له ټولو نيمگړتيا ووسره – سره په زړه پوري هم لری او هغه داچې د هر علم خاوندان يې د خپلې پوهې له زاويې څيړې . دلته له دې موضوع سره په تړاو کې يو مثال راوړو : زموږ په عام او غريب او همدارنگه له ښار لري سيموکې د ناروغ په باب د خلکو عقيدی بيلا بيل لوري لري .
که چيری يو ناروغ يو کليوال يونانی طبيب ته ورولي ، نو هغه ته ديونانی بوتواو درملوتوصيه کوي . که همدغه بيمار بيا ملاته لارشی دوم توصيف ورته کوی . اروا پوه يی ناروغي له بلی لارې د درملنې بلنه وړ بولي . همداسې يی د فولکلور د ډلبندی په برخه کې هم درواخله ! دلته به ځينوعلومو د پوهانو نظری د فولکلور په برخه کې راواخلو :
الف – ادب پوهان فولکلور ته دبې سواده پرگنو د ادبياتو په نظر گوري او د ثبت شوی فولکلور په برخه کې له هماغه تحليلي تکنيک څخه کار اخلي لکه په ليکلي ادب کي چې کار ورځيني اخيستل کيږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب – د مقايسوي (مقابلوی ژبپوهنې) پوهان او ځيړونکي فوکلوري موضوعات د ژبپوهنې د نورمونو له مخې ويشي . مثلا : دوی د بيلا بيلو قومونو تر منځ ژبني فولکلوريک موضوعات را سپړي او پر تله کوي يې .
ج – کلتوری انترپالوجستان په فولکلور کې ولسي عنعني ، دودونه ، د ټولنيزو موسسو سمبوليکه استازي (نماينده گي) او د خلکو د ذهنيت محتوا مطالعه کوی . لکه : وايي د دی يا هغه قوم د ژوند ادبي او فرهنگي سطحه په کومه درجه کې واقع ده .
د – سايکلوجستان (ارواپوهان) له فولکلور څخه داسی شواهد راټولوی چې دهغو په مرسته د بشری اروايی فعاليتونو يو ډول والی څرگنديږي او څرگند خبره ده چې فولکلور له ساينس ، تاريخ ، ټولنيزي پوهنې . حديث ، اروا پوهني او ... مظامينو سره کلک تړاولري ، نو ځکه د بيلا بيلو علومو پوهان حق لری شوه، چې دغه موضوع (فولکلور) له خپل مسلک سره سم تعبير او ډلبندي کړي .
ه – تر ټولو غوره دا ده، چې د فولکلور تصنيف د پخواانيو فولکلوريستان له نظره وگورو او وځيړو . پخوانو فولکلوريستانو خپل مواد د موضوع په اساس تصنيفول او تر اوسه پورې هم د غه ډول تصنيف څخه کار اخيستل کيږي . د مثال په توگه دا ، د ، ج د کلتور د دولتي کميتې د (فرهنگ مردم) آمريت په آرشيف کې فولکلور په څلورو عمده څانگو ويشل شوی دی :
١ – شفاهي فولکللور
٢ – د خلکو ټولنيز دودونه
٣ – مادي فرهنگ
۴ – د خلکو هنرونه
لومړي به ټول ذکر شوی تصنيفونه راټول او بيا وربآندي انتقادي نظر وراندی کړم .
د (١٣۶٠ م کال) د قوس او جدي گڼه (فرهنگ مردم) مجله کې داسې راغلی :
آداب رسوم ، عقايد ، عادات ، افسانه ها ، حکايات ، امثال ترانه ها ، اشعار عاميانه.
١ – عنعنوي روايتونه ، اولسي نکلونه ، د اتلانو په باب افسانې ، منظوم داستانونه (Ballads) د چې پښتانه سندر غاړي يی داستان بولي ، سندرې او محلي روايتونه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- عنعنوی دودونه ، محلي دودونه ، داخترونه او ميلو دودونه ، د مراسمو دودونه او لوبې .
۳- خرافات او انګيرنې ، کوډی او جادو خرافي کارونه او خيالي شيان Fancies .
۴- د خلکو ويناوې ، و جيزې ، عاميانه اصطلاحات او نومونې ، متلونه ، قافې جنګول کيسي (چستانونه) پورته تصنيف دا وسني معيار له پلوه بشپړ برېښي ، خو د مادي فرهنګ خواووی پکيې پوره ندی ذکر شوی موږ به د دی کمبود د پوره کولو لپاره ځيني نور تصنفونه هم واخلو: په (۱۳۳۵ ه . ش) کال محمد قدير تره کی له ترکی منابعو څخه ځينې فولکلوري تصنيفونه اونور موضوعات را وژباړل اوپه کابل مجله کې يې خپاره او همدارنګه سرور ګر يا له فرانسوي اثارو څخه استفاده وکړ او د (فولکلور لانبود) په نوم رساله يې په فارسي ژبه وژباړله، ايراني ليکوال صادق هدايت هم پدغه برخه کې ليکنې درلودی ، د دوی دری واړو تصنيفونه سره ډير ورته واوله يوې منبع څخه يې استفاده کړي وه، چې موږ به د کابل مجلې تصنيف دلته راوړو :

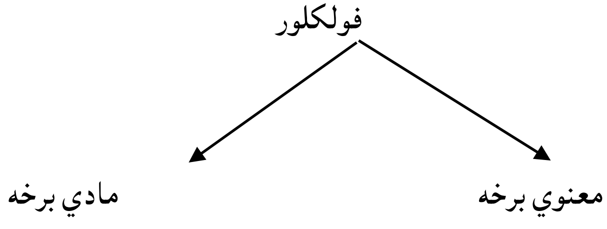

الف – معنوي برخه :

لومړي : ادبيات :

۱- نظم : د شعر ډولونه ، طويل بحر ، رنګارنګ ملي سندرې .
۲- نثر : کيسې ، حکمتونه ، معماوې ، او کيسی (چستانونه)
دويم : پوهني :

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- طب دزړو ښځو د معالجې ډول ، اغيزه لرونکي واښه او ګاڼې ، شکسته بندي د بسمل غوڅول او نور
۲- د مار ، لړم او غنډل د چيچلو تداوي ، د ګران بيع (بيه) کاڼواو بوټو په واسطه .
۳- نجوم .
۴- غريبه علوم لکه د پيريانو په حکم راوستل او نور .
۵- عاميانه سايکلوجي .
دريیم : دودونه او رواجونه :
۱- اخترونه ، مارکې ورځې ، محلی بازارونه ، ميلې .
۲- دزيږيدو ، مړينی ، ولده په باب قومي رسمونه .
۳- د ماشومانو ، ښځو او سړيو ډول- ډول لوبې او ساعت تيري اودهغو د منځته راتلوپه باب روايتونه .
۴- موسم پيژندنه ، د تقويم حساب .
۵- د حقوقي تعاملانو پاتې شوني ، نتواتې او نرخونه .
۶- خرافات او اباطيل .
۷- متلونه او حکمتونه .

مادی برخه

د فولکلور مادي برخه چې زموږ د خلکو د ولسي ځانګړتياو غوره برخه جوړوي ، داسې په ګوته کولای شو :
۱- دودانيو او کورونو په باب عقيدې .
۲- ځانګړې انځورونه لکه کاشي کاري ، حکاکي .
۳- دکور سامان ، کالي او ګاڼې .
۴- د جګړې ، ښکاراولو تولو ابزار(وسايل) او نورو ...
۵- د خلکو کسبونه او صنعتونه لکه جولايی ، ندافي ، کولالي ، بزګري . د ګمري ، بقالي ، غالۍ او بدل او نورې حرفي .
۶- نقاشي ، رسامي ، موسيقي ، ملي سندرې ، ملي اتڼ ، ډهل او سرنی .
۷- د محلی خوړو ډولونه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو بل تصنيف د فولکلور داسې وړاندي کوو :

۱- د خلکو بديعي شفاهي ادبيات:

پدې کې (۱) اسطورې ، (۲) افسانې ، (۳) معماوې ، (۴) ټوکې ټکالې ، شوراوې ډول – ډول سندرې ، متلونه ، ټکې (چستانونه) قافيي جنګول ، ښکنځلې سيمه ايز يا محلي خواږه په دوه ډولو ويشلای شو :
الف – هر ډول خواږه ب – ځانګړي خواږه چې د ځانګړو سيمو پورې اړه لري لکه دنډکی (خوست)، د لغمان او ګره يا صابونکه ،د حيواناتو شړل را بلل ، ښيراوی ، پيغورونه کترې ، لوړی (قسمونه) او ....

۲- د خلکو دودونه :

د زيږيدو ، واده ، اومړينې مراسم ، ميلې ، اخترونه ، نذر ، پګاړه ، (حشر) صدقی خال وهل ، د ګاڼو استعمال ، سينګار ، جرګې ، نرخونه ، ولسی طب ، خرافات (فال ليدل ، کوډی ، او جادو) شګون(شګوم) ټوټکې ، په نظر کول ، د پيريانو ايستل قصيدې پخول يا پيريان تابع کول ، د ناستې ، ولاړی آداب او ....

۳- د خلکو کسبونه :

دا حرفې او کسبونه له ډير پخوا راپاتی دي، پدې کې د اهل کسبوو د ژوند خاص حالات او د کسبونو وسايل او طريقی مطالعه کيږي . مثلا جولايی . ندافي ګيلم اوبدل......

۴- د خلکو هنرونه :

(نيمه لفظي هنرونه) جې پدې کې ملي موسيقی ، د هغه الي او وسايل ، د خلکو (نارينه و و او ښځينه وو) سندرې او اتنکی نڅاوی لکه (اتڼ ، د طالبانو ګډواې لکه د مداری ګری او شادی بازی ننداری) د خلکو ډرامې (په پراخ ميدان کې د ټوکيانو او مسخره چيانو اکټونه) او .....

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵- د خلکو کارونه :

لکه چې ښکلايزه ، ذوقي او ايستيتکي ارزښت ولري ، لکه ښکلي کالي ، خوندوري غذاوی ، کوډولی . کورونه ، سينګار شوی سمڅې ، د ننداريې وړ ودانۍ او ښکلی توليدات....

۳- فولکلور د ولسي پانګې په توګه :

فولکلور د ولس مال دی ، دنړۍ ګڼ ولسونه د فولکلور څښتان دي ، فولکور د ولسي پانګې له توګه تل د خلکو د پراخه او ګڼو ولسونو په سينو ، خولو او حافظو کې ځاي لري ، همدا فولکلور دی، چې دوختونو په اوږدو کې دعامو خلکو په خوي او عادت ، کړونو او اعمالو او غښتنو کې ځان را څرګندوي او د لسونو د معنوي او مادي شتنمنۍ له توګه ځاي نيسي .
د وختونه په اوږدوکې ولسونه او خلک له ډول ډول پيښو او لاڅجو سره لاس او ګريوان کيږي دغو پښتو ته ځواب ورکولو ترټولو ډاډمنه تيکه ګاه يواځې د خلکو عقبدې دي جې په (فولکلوري هستۍ) کې ځان را څرګندوي .
مثلا د خلکو دوديز بآرونه او عقيدې) په خدای انبياوو زيارتونو او ...) بآور لکه يا دودونه) چې هر ملت او ولس معنوي شتمني ده ، ځکه نو په دغو دودونو کې دولس پراخه خويونه خوندې دي له هيواد سره مينه زموږ د خلکو يو لرعوني زرين (دود) دی ، ميمله پلنه او ... نا غه دودونه په ډير ښه ډول په فولکور کې ځان ښودلی دی د ميوند په ميدان کې د غيلم ګولۍ زموږ د هيواد د ځلميانو ټټر په وينو ليت پيت کړ د دې لپاره چر د جهاد سنګر ځلمونه وي پرې ايښي د ملالۍ غوندي ي پيغلو دافغان بچو بيرغ په خپلو سرو منګلو راجک کړ او په نورو غازيانو او مجاهدينو باندې يې نارې وکړې چې .
که ميوند کې شهيد نه شوي خدای ږولاليه بې ننګۍ ته دې ساتينه
په همدارنګه په ولسي ادبياتو کې دچاپيريال واقعيتونه په ساده ډول ښودل کيږي هره پيښه ديو رښتيني واقعيت په توګه دخلکوپه غوښتنواو پوښتنو کې ځان څرګندوي.
افغان ولس لر غوني ، سوچه اوپاخه فولکلوريک اثارلري ، دغه آثار څه په تيرو اوڅه اوس په پراخه توګه ثبت اوضبط شوي دي. دپښتوفولکلوريک آثار لکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنډۍ ،متلونه ، دودونه ، قبیلوي او کلیوالي کیسې داستانونه اونورملي اومحلي اومحلي ممیزات اوهم خاص عنعنات دي چې دهر فولکلوریک اثر اغیزې یې زموږ د ولس په ژوند کې خورا جوتې دي .
فولکلور ته یواځې د ولسي معنوي پانګې په توګه ځان ځلوي . بلکې د ورځني ژوند ارزښتونه هم ور باندې تاکل کیږي د بیلګې په توګه :
(خلک ښېګڼې ته رابولي لکه : (ښه خوی به دې سلطان کړي = بدخوي به دې په ځان پورې حیران کړي) یا د ژبې ، الفاظو او کلمو ارزښتمندي او دغه راز دادب لوازم په ناخود آګاه ډول خلکو ته په ګوته کوي . لکه (خپله ژبه هم کلاه ده هم بلا)
یا په لسګونو کیسې ، داستانونه ، متلونه ، لنډۍ او نور ، د ولسي ادب ژانرونه شته چې د خلکو ټول خویونه ، عنعنې او ټول کلتوري مناسبات ور کې څرګندیږي .

۴- فولکلور د ولسي ادب زیرمې په توګه :

دولسي ادب زیرمې په خپله په ولس کې دي او دغه زیرمې د ولسونه په خویونو او دودونو پورې اړه لري .
ددغو خویونو او دودونو دتولید منبع او سر چینه د خلکو کړنې او عادات دي، چې د ژوند په اوږد و کې د خلکو له عمل سره یو ځای را منځته کیږي . د ولسي ادب زیرمې ، په هغو پیښو کې راز رغونیږي، چې ولس ورسره لاس او ګریوان دی ، ولسي ادب د خلکو د ټولو افکارو او کړو وړ رابرسیرونکي دي او فولکلور څیړنه د عامو خلکو او ولس د پراخه پرګنو پوهیدل دي.
د ولسي ادب د سر چینه ، د خلکو د کلتور د دوې نتیجه ده ، ځکه دیوې ټولنې عمومي کړه وړه ، اعمال ، مهارتونه ، عقیدې او سلوک را چاپیروي او فولکلور د ټولنې د کلتور تکاملي پروسه ده او له کلتور سره په اړیکه کې دی . یا په بله وینا کلتور د کل او فولکلور پکې د جز حیثیت لري .
ویلای شوچې ، ټولې فولکلوري او ولسي ادب زیر مې د یوې ټولنې د کلتوري میراثونو زیرنده ا و د کلتور جز دی ، نو په دې توګه په هیڅ ډول یو له بله

(c) ketabton.com: The Digital Library

جلانشي څيړل کيداى او يو له بله نشليدونکي دي د ملتونو او قبايلو د کلتوري ميراثونوتاريخي سيرمطالعه د هماغه ملت او قوم د اجتماعي ، او قبيلوي روابطو او په بيلو خواوو ښه او په زړه پورې رڼا اچوي او د راتلونکې ژوند د ښه والي او څرگنتوب لپاره لارې جارې راښيي .

د ولسي ادب زيرمې ، په ولس کې دي ، مخکې له دې چې د ولسي زيرمې ښکاره او څرگندې شي لارمه ده چې په دووټکو وپوهيږو .

۱- د يو ملت تاريخ ته پاملرنه وکړو .

۲- د يوه ملت په کلتور او فولکلور پوهيدل لازم دي .

او سنيو معاصرو څيړونو ښودلې ده چې د يو ملت او ولس پيژندل د دهغو د ولسي ادب له سطحې څرگنديږي . د مثال په ډول (ميمله پالنه) د افغان ولس او بيا پښتو يوه غوره عنعنه او ستر دود دى .همدارنگه په (ناموس ننگ کول او غيرت) د دوى تاريخي او کلتوري لوړتيا ثابتوي .

د ولسي ادب زيرمې ، د ولسي فرهنگ سپيڅلتيا ښيي ، په دې ماناچې دغه اساس او بنسټ د هماغه ملت له ولسي شتمينو څخه تثبيت کړو د ولسي ادب زيرمې دهغو عنعنو او دودونو او کړنو نتيجه ده، چې دوختونو په اوږدو کې په ولسونو کې رامنځته کيږي ، ټولو مادي او معنوي مناسبات او شتمني د فولکلور او ولسي فرهنگ د ښيرازه اړيکو سپيڅلي انځور دى .

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۲)

فولکلور يا ولسي ادب ارزښت :

فولکلور اهيمت پدې کې دی چې د ملتونو په ژوند پورې تړلي او اړوند معنوي او مادي اړيکي تر څیړني لاندې نيسي .

فولکلور اهميت خورا برجسته او ډاګيزه دی ، پوهان وايي : دټولني سطحي او قشري بڼه راښيي ، نو فولکلور موږ د هغو له روح سره آشنا کوي او د خلکو مفکورې ، جذبات او ارزو ګاني پکې منعکس کيږي ....

فولکلورد يوې ټولني د ژوند هنداره ده ، داسي هنداره چې د هماغې ټولنې دخلکو ژوند په ښه توګه پکې منعکس کيداى شي . که څوک وغواړي چې د يوې ټولنې د ژوندانه په بهير او دغه راز دهغې د وګړو په افکار او عقايد و او انګيرنو او پدې برسيره د هغې په تاريخي دريځ او نورو اړخونو ځان پوه کړي او د هغې ټولنې مادي او معنوي حال او څيره ځانته معلومه کړی ، نو د هماغه ټولنې په فولکلور کې ژوره او هر اړخيزه مطالعه ورته په کارده ،ځکه د يوې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنې او يا يو ولس د فولکلور له مطالعې پرته د هغې او ولس د پيژندلو په باب هلې ځلې روښانه نتيجه نه لري . حتې د شيلر او سپنسر په عقيده ، (د هر انگيزه د لوبو له اگيزې څخه را پيدا شوې ده) او ماکسيم گورکي وايي چې د لفظي هنر پيل په فولکلور کې دی .فولکلور د خلکو د لاسته راوړنو ، انگيرنو ، ارزښتونو او کړو وړو هنداره ده سره له دې چې له فولکلور کې ټوټکې ، کوډې او دخرافاتو نور ډولونه هم شاميليږي خو که د غو پديدوته په ژور نظر وکتل شي نو د لرغونو انسانانو جادو او خرافات هم د حياتي اړتيا و وسره نيغه اړيکه لرلای شي . د ځينو خرافي اړخونو په نفي کولو سره فوکلور څخه د اتربيتي مقاصد او ښکلايزو غوښتنو د پوره کولو د پاره هم گټه اخيستل کيدای شي . تاريخ او ټولنپو هنه د يو ملت يا ټولنې د موجوديت او حرکت يوائې بهرنۍ او قشري ښه راښيې فولکلور موږ د هغو له روان (روح) او باطني نړۍ سره آشنا کوي او دخلکو مفکورې ، ذوقونه ، جذبات او ارزو گاې منعکسوي .دهغه په پراخ مفهوم سره فولکلور د بشري ذهنيت او احساساتو بيلگه ايزه څرگندونه او د عوامو داستان دی . له همدې امله ، د خلکو د معنوي فرهنگ د پيژندنې لپاره له فولکلور څخه د يوې مهمې وثيقې او منبع په توگه کار اخيستل کيدای شي . بايد ووايو چې کلتوري بشر پيژندنه(Inter pology) ژبيونه ، ټولنپونه ، ادبيات پيژندنه ، د تمدن تاريخ او اقتصاد پوهنه خپلو څيړنو لپاره د فولکور پاگې څخه گټه پورته کوي فولکلوري څيړنو د نورو ټولنيزو پوهنو لپاره د علمي څيړنو ور پرانستلې ده . د ليک له ايجاد او رامنځته کيدو دمخه د فولکلوري مواد و تحيليل کليدي اهميت لري ، يعنې جې د خلکو د ټولنيز ارتبارط پوه مهمه وسيله وه . فولکلور د بشري مدنيت د تاريخ په روښانولو کې ستره ونډه لري ماکسيم گورکي پدې عقيده و و چې : د فولکلوري د معلوماتو له لاسته راوړلو پرته زيار ايستونکو خلکو د تاريخ پيژندنه نا ممکنه ده . له فولکلور څخه د ښکلا پيژندنې (ايستتيکی) د تيوري په رغولو کې هم د مهمې سر چيني په توگه کار اخيستل شوی دی .

د ښکلا پيژندنې تاريخي – ټولنيز نظريې اکثرا له فولکلور او اتنوگرافيو څيړنو څخه استنباط شوي دي . د فولکلوري ادبياتو مطالعه له دوو اړخونو څخه د پاملرنې وړ ده :

۱- لومړې دا چې په فولکلوري ادبياتو کې د خلکو غوښتنې ، انگيرنې ، کړه وړه ، له ژوند څخه برداشتونه ، ارزښتونه ، ټولنيزه سايکلوجي او کر کتر څرگنديږي ، واقعيتونه پکې په رياليستيکه ښه انگازه کوي اور دې امله د ټولنې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جوړښت او ماهيت او په مجموع کې د تاريخي انسان د بر خليک د پيژندلو لپاره د يوه مثال په توگه کار ورکوي .
۲- دويم ، داچې د فولکلوری موضوعاتو ، ايماژونو ، استعارو ، تشبهاتو ، اسطورو او بديعي مختصاتو د هنري نو ښتونو او تلميحاتو لپاره زياته استفاده کيږي آن نړۍ يو شمير ادبي شاهکارونه په نيغه توگه له فولکلور څخه په الهام اخيستلو سر رامنځته شوي دي لاډيرې مخکې د خلکو په خولو کې جاري وي .
دکتور امير حسين اريان پورپه خپل اثر(جامعه شناسي هنر) کې د عوامو هنر او فولکلوريکو ادبياتو په باره کې ډيره په زړه پورې يادونه کوي، چي ، د عوامو هنر د عوامو د فرهنگ (فولکلور) د نورو تو کوپه شان دهنر په رسمي تارخونو کې کو مقام نه لري او په ندرت سره يې يادونه کيږي خو داسې ښکاري چې دغه هنر د تاريخ يو جريان دی ...
د عوامو هنر هميشه ساده وي هر سپيڅلي زيات تجمل او سينگار نه قبلوي او د ژوند له اړتيا وو سره پيوستون پري دعوامو په ترانو او افسانو کې فقط هغه شيان ښکلي دي چې ژوند ته گټه رسوي د دوي هنر ريالستيک دی. رياليزم د فولکلور محور دي د عوامو هنر هميشه مثبت او له انساني عواطفو او ارمانونو څخه ډک دی .
د فولکلور اهميت دا هم دی چې کولکټفي (ډله ايز - جمعي) خاصيت لري، فولکلور نه يوازې د خلکو دهلو ځلو او ژوند پيښنو په باره کې د معلوماتو منبع ده ، بلکې دهغه په مرسته د ټولنو د ملي خصلتونو په باره کې هم جاج اخيستل کيداي شي ،
لنډه دا چې فولکلور داسې مثبت ، ديموکراتيک او انساني اړخونه لري، چې له هغو څخه د خلکو تر منځ دمينې ، تفاهم ، سولې او آن طبقاتي مبارزې او نورو کارنو په منظور گټه اخيستل کيږي . د بيلگې په توگه (پکاړه) يا (اشر) له يوې خوا خلکو تر منځ ټولنيز اړيکې پياوړي کوي او له بلې خوا ولسي درانه کارونه په ډله ايزه توگه سرته رسوي د قومو او خلکو تر منځ د يووالي او دوستۍ ځرگندونې کوي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵- د دوهم څپرکي د موضوعاتو لنډیز

- فولکور یوه ژوندۍ پانگه ده .
- فولکلور په نیغه توگه د ولس مال دی .
- فولکلور دوختونه په اوږدو کې د عوامو خلکو په خوي . عاداتوین ، کړنو او اعمالو لو غوښتنو کې ځان را ځرگندوي او د ولسسونو د معنوي او مادي شتمنۍ په توگه ځان ښیي .
- په فولکلور کې د چاپیریال واقعیتونه په ساده ډول ښوول کیږي ، هره پیښه دیو ربښتني واقعیت په توگه خلکو په غوښتنو او پوښتنو کې ځان ځرگندوي .
- پښتو فولکلوریک اثار لکه (لنډۍ . متلونه . دودونه ، قبیلوي او کلیوالي کیسۍ داستانونه او نور ملي او محلي ممیزات هغه ځانگړې عنعنې دي، چې د هر ولسي اغیزی یې زموږ د ولس په ژوند کې خورا جوتې دي .
- فولکلورنه یواځې دولسي معنوي پانگې له توگه ځان ځلوي ، بلکې د ورځیني ژوند ارزښتونه هم ورباندې ټاکل کیږي .
- په فولکلور کې کلتوری مناسبات هم خوندي کیږي .
- د ولسي ادب سر چینه د خلکو د کلتور دودې نتیجه ده ، ځکه کلتور دیوې ټولنې عمومي کړو وړه ، اعمال ، مهارتونه ، عقیدې او سلوک را چاپیروي او فولکلور د ټولنې د کلتور تکاملي پروسه ده .
- کلتور کل او فولکلور یې لویه برخه ده .
- دولسي ادب زیرمې په ولس کې دي .
- د ولسي ادب د زیر مو د پلټنې په پرخه کې دوه واقعیتونه باید په پام کې ونیول شي :

۱- د یو ملت په تاریخ باید وپوهیږم
۲- د یو ملت په کلتور او فولکلور

- د ولسي ادب زیرمې د یو ولس فرهنگي سپیځلتیا ښیي .
- د ولسي ادب زیرمې د هغو عنعنو ، دودونو او کړنو نتیجه ده چې دوختونه په اوږدو کې په ولسونو کې را منځته کیږي .
- ټول مادي او معنوي مناسبات د ولسي فرهنگ د ښیرازو اړیکو سپیځلتیا انځور دی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د فولکلور اهميت پدې کې دی چې د يوې ټولنې په عنعنوي تاريخ هم پوهيږو .

- شيلر او سپنسر ويلي چې آن دهنر انګيزه د لوبو له انګيزې څخه را پيداشوي لکه ماشوم چې کله له نورو ماشومانو سره په لوبو بوخت وي نو سندرې او د هنر نور ډولونه زده کوي .

- فولکلور ديوې ټولنې د ژوند هنداره ده ، داسې هنداره چې د هماغې ټولنې د خلکو ژوند په ښه توګه پکې منعکس شوي وي .

- که څوک وغواړي چې ديوې ټولنې د ژوندانه په بهير او دغه راز د هغې د وګړو په افکارو عقايدو او انګيرنو او په دې بر سيره د هغې په تاريخي دريځ او نورو اړخونو ځان پوه کړي او دهغې ټولنې مادي او معنوي حال او څيره ځانته معلومه کړي نو د هماغه ټولني په فولکلور کې ژوره او هر اړخيزه مطالعه ورته په کار ده .

- تاريخ دټولنې قشري بڼه راښيي ، فولکلور موږ د هغو له روان او باطني نړۍ سره اشنا کوي . فولکلور د بشري ذهنيت او احساساتو بيلګه ايزه څرګندونه او د عوامو داستان دی . له همدې امله د خلکو د معنوي فرهنګ د پيژندنې لپاره ل فولکلور څخه د يوې مهمې وثيقې او منبع په توګه کار اخيستل کيږي .کلتوري بشر پيژندنه ، ژبپوهنه ، ټولنپونه ، ادبيات پيژندنه ، د تمدن تاريخ او اقتصاد پوهنه د خپلو څيړنو لپاره د فولکلوري پانګې څخه ګټه پورته کوي . فولکلور د بشري مدنيت د تاريخ په روښانو لو کې ستره ونډه لري . ماکسيم ګورکي ويلي دي : د فولکلوري معلوماتو له لاسته راوړلو پرته د زيار ايستو نکو خلکو د تاريخ پيژندنه نا ممکنه ده . د فولکلور ادبياتو مطالعه له دوواړخونو څخه د پاملرنې وړ ده . لومړی دا چې په فولکلوري ادبياتو کې د خلکو غوښتنې ، انګيرنې ،کره وړه ، له ژوند څخه برداشتونه ، ارزښتونه ، ټولتيزه سايکلوجي او ملي کرکټر څرګنديږي واقعيتونه پکي په ريالستيکه بڼه انګازې کوي .

- دويم : دا چې د فولکلوري موضوعاتو ، (ايماژونو ، استعارو تشبهاتو ، اسطورو او بديعي مختصاتو) څخه د هنري نوښتونو او تشبهاتو ، اسطورو او بديعي مختصاتو) څخه د هنري نوښتونو او تلميحاتو لپاره زياته استفاده کيږي . دکتور امير حسين اريان پور ۱۳۶۸ کال په خپل اثر (جامعه شناسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

هنر) کې د عوامو هنر او فولکلوريکو ادبياتو په باره کې ويلي : د عوامو هنر د عوامو فرهنګ د هنر په رسمي تاريخونو کې کوم مقام نه لري او په ندرت سره يې يادونه کيږي خو داسي ښکاري چې دغه هنر د تاريخ يو جريان (بهير) دی .د عوامو له اړتيا ووسره هميشه ساده او سپيڅلي وي ، زيات تجمل او سنګآرنه قبلوي او د ژوند له اړتيا ووسره پيوستون لری

- رياليزم د فولکلور موضوع او د عوامو په ترانو او افسانو کې فقط هغه شيان ښکلي دي، چې ژوند ته ګټه رسوي .

- فولکلور ډله ايز خصوصيت لري ، او د ټولو ملي خصلتونو په باره کې هم ترې جاج اخيستل کيږي .

- فولکلورمثبت ، ديموکراتيک او انساني اړخونه لري د خلکو تر منځ د مينې ، تفاهم ، سولې او آن طبقاتي مبارزې او نورو کارونه په منظور ګټه اخيستل کيږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۶ : د دويم څپرکي پوښتنې :

۱- دوختونو په اوږدو کې ولسونو له ډول ډول پيښو سره لاس او ګريوان کيږي ، دغو پيښوته د ځواب ورکولو تر ټولو ډ ډامنه زيرمه (تکيه ګاه) کومه ده ؟
۲- د چاپيريال واقعيتونه په څه شي کې ښکاريدلی شي ؟
۳- د ولسي ادب ژانرونو نومونو واخلي ؟
۴- د ورځيني ژوند ارزښتونه په څه شي معلومولي شو ؟
۵- د ولسي ادب زيرمې د يوې ټولنې په کومو ميراثونوکې مطالعه کيداي شي ؟
۶- فولکلور دوختونه په اوږد کې د عوامو خلکو په څه پورې اړوند دی ؟
۷- د فولکلورو اهميت په څه کې دی ؟ ټول موارد ذکر کړي ؟
۸- د ولسي ادب سر چينه د خلکو د څه شي نتيجه ده ؟
۹- کلتورد يوې ټولنې کوم شيان را چاپيروي ؟
د ولسي ادب د زيرمو د پلټنې په برخه کې کوم واقعيتونه په پام کې نيول کيږي؟
۱۱- د ولسي ادب زيرمې د يو ولس څه شی ښوولي شي ؟
۱۲- د يوې ټولنې په عنعنوي تاريخ څنګه پوهيدلای شو ؟
۱۳- شيلر او سپنسر د هنر انګيزه په څه کې بولي ؟
۱۴- ماکسيم ګورکي د فولکلوري موضوعاتو اغيزي څنګه څرګندوي ؟
۱۵- د ښکلا پيژندنې په تيوري کي له څه شي کار اخيستل کيږي ؟
۱۶- د فولکلوريکو ادبياتو مطالعه له څو اړخونو څخه د پاملرنې وړ ده ؟
۱۷- دوکتور امير حسين اريان پور ، د هنر او فولکلوريکو ادبياتو په باره کې څه ويلي دي ؟
۱۸- د فولکلور محور څه شی جوړولي شی ؟
۱۹- فولکلور کوم انساني اړخونه لري ؟
د عوامو هنر څه ډول هنر دی ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم څپرکی

۱- د فولکلور پيژندلو پس منظر

دفولکلور د کلمې په برخه کې تاریخي معلومات دا څرګندوي، چې دغه کلمه ډیره لرغونې نه ده د لومړي ځل لپاره (وي جي ټامس) په ۱۸۴۶ م کال په یوه متن کې وکاروله د فولکلور د پس منظر په برخه کې دا کاډیمسن کاندید اوابناد محمد صدیق روهي لیکي : که چیرې موږ د نولسمې پیړۍ د نیمایي جریانات په تاریخ پسې وپلټو نو دا به راته جوته شي چی دا وخت د کارګرانو او زیارایستونکو پرګنود و ینبتیا او یا ځون دوران دی …

د فولکلور پس منظر د بشر په تاریخ کې خورازړې جرړې لري . آن په لرغوني یونان کې د تاریخ پلار (هیرودتس ، لیوی او پلیني) په لرغوني یونان او روم کې د بشر د تاریخ په برخه کې څه لیکلي دي، چې هماغه هم لومړني فولکلوري یادښتونه ګڼل کیږي . همدارنګه په راوروسته کې ډیرو لیکوالو په ساده ډول خپلو ولسونو ملي ویاړونه خوندي کړي دي (د مثال په ډول (تاسیتوس) د انګریزانو ملي کرکټر او کلتور څیړلي دي او په دې توګه یې د ملتونو د دودونو ، انګېرنو ، کړو وړو او کرکټر په باره کې د فولکلور او اتنو ګرافۍ لپاره زیات مواد براپري کړي دي) ۵۱ : ۳

له دې راوروسته په او ولسمه پیړي په اروپا کې د فولکلور ټولنې په برخه کې منظم کار پیل شو ، جان ایبري John Aubrey په ۱۶۸۶- ۱۶۸۷ کلونو کې د خپل وخت یو زیات شمیر (خرافات او دودونه) راټول او ولیکل او په ۱۸۸۱ م کال کې د (پوپلیرانتي کویتیز popular Antiqaities به نامه چاپ کړل . په دې کتاب دانګلستان د بزګرانو عنعنې او موسمي شعایر شرح شوي دي . جان برانډ (John Brands) هم همدې کلونو کې د فولکلور په باب ځینې آثار خپاره کړي دي. په جرمني کې په نولسمه پیړۍ کې (یاکوب- ګریم) او د ده ورور (ویلهلم

(c) ketabton.com: The Digital Library

گريم) د فولکلور پيژندنې په برخه کې تيوريکي څيړنې وکړې .په بريتکانيکا انسکلو پيډيا په (۲۱۲) کې راځې چې د فولکلور په برخه کې تر ټولو ښې څيړنې انګيريزي پوه (ټامس رايټ) په خپل اثر (ادبي نوښت او په هغه کې د نکلونو د اغيزو موضوع وڅيړله وروسته له دې فولکلور پيژندنه ډيره باب شوه .

فولکلور پوهنه په لندن کې:

کله چې له لندن کې (وي ، جي ، ټامس) د فولکلور ټولنه تاسيس کړه ، ورسره فولکلور پيژندنه هم ډيره رواج شوه او له دې سره په يو زيات شمير اروپائي هيواد و کې د فولکلور څيړنې موسسې او مرکزونه هم جوړ شول . هغه وخت خلکو څه په اکاديميک او څه هم د ملي احساس پالنې له مخې له فولکلور راټولولو سره زيانه مينه وښوده . فولکلوريستانو زيارويسته چې فوکلوري اسناد او معلومات د ورکيدلو له خطره بچ کړي له همدې امله وچې د دغې ولسي پانګې په خوندي کولو خلکو زيارو يسته . د فولکلور د راټولولو او خوندي کولو په برخه کر د روس د انقلابي ديموکراتانو هلې ځلې هم د خاصې پاملرنې وړ دي (و ، ګ ، بيلنيسکي) د روسيې د نولسمې پيړۍ د انقلابي ديموکراتانو د فولکلور پيژندنې موسس ګڼل کيږي بيلنيسکې د عوامو د بديعي تخليقاتو په برخه کې د پوشکين په پله ، پلونه کيښودل او زاړه مواد يې راټول کړل . ګريګورو يوويچ. بيلنيسکي (۱۸۱۰ - ۱۸۴۸) ادبيات د ټولنيز پوهني (سوسيولوجي) په رڼا کې وڅيړل د يو ليکوال په وينا بيلنيسکي د فولکلور کولکتيفي خاصيت داسې توصيح کړ، که څه هم فولکلوري هنر په لومړي سر کې د يو منفرد شخص ابداع ګڼل کيږي خو تر څو پوري چې د ټولنې احساساتو ذوق او ارمانوتو سره توافق ونه لري، ډله ايز خاصيت نشي لرلی د فولکلوري هنر په تاريخ کې ځان ته ځاي نشي ښولي . له بيلنيسکي وروسته، يو بل پياوړي ادب پوه (نيکولاي کاوريلو ويچ چرنيشفسکي ۱۸۲۸ م – ۱۸۸۹ م) دغه لاروپاله او شفاهي ادبياتو او ښکلا پيژندنې په باره کې يې د يادونې وړکارونه تر سره کړل. چر نيشفسکي په دا خبره ډير ټينګآر کاوه چې د ولس

(c) ketabton.com: The Digital Library

بديعي ايجاد ات بايد د هغو په مشخصه تاريخي قرينه کې تر څېړنې لاندې ونيول شي او بايد شفاهي ادبيات له تاريخ سره ګډ مطالعه شي که نه نو خپل مفهوم او ارزښت له لاسه ورکوي. ده په ويل چې د ښکلاييز ايډيالونه طبقاتي منشا لري او ښکلا ټولنيزه تاريخي پديده ده . ښکلا نسبي ده زموږ له ذهن څخه د باندې موجوده ده، په طبيعي ډول هم موجوده ده او موږ هم هويت ورکولای شو .

فولکلور پېژندنه په شوروي کې:

په شوروي اتحاد او آلمان کې د فولکلور د پس منظر عوامل ډير پياوړي او پراخه اړخونه لري ، انګلس ، مارکس او لينن هم د فولکلور د ارزښت ، تاريخي بعدونه او ارزښت په برخه کې ډير نظريات لري آن انګلس ويلي دي چې (زه د خلکو له لرغونو کتابونو سره دهغو د جذابيت او ښکلاله امله مينه لرم . د چا خبره کار ګرې طبقې مخکښانو لکه مارکس ، لينن او نورو د خلکو او ولس په فرهنګ کې دوه ډوله عناصر يا فرهنګونو ليدل ، يويې د استسمار ګرۍ او بل يې زياې ايستونکو طبقو فرهنګ دی او دا يې زياتوله چې د فولکلور مطالعه د خلکو د اجتماعي سايکلوجی د پيژندلو له مهمه وسيله ده . د هغه وخت د شوروي اتحاد له انقلابه راوروسته (ماکسيم ګورکي ترټولو لومړي ليکوال وچې د فولکلوري ادبياتو شوقمن پاتې شوی دی او د فولکلور په اهميت يې ټينګار وکړو او په خپله بيانيه کې يې د فولکلور پيژندنې ځينې بنسټيز تيوريکي مسايل وڅيړل، بيلنسکي چرنشفسکي ، دوبروليوبوف او پليخانوف هم د ادبياتو اوفولکلور د منشاء او بشپړتيا په باره کې لاژياتونې وکړې .

فولکلور څېړنه په شمالي اروپا کې:

فولکلور پيژندنه اروپائي هيوادونو ته هم په شلمه پيړۍ کې خوره شوه او د شمالي اروپا په هيواد وکې فولکلور پيژندنې زياته پراختيا وموندله په دغو هيواد وکې د مادي فرهنګ بيلابيل مظاهر هم د فولکلور تر عنوان لاندې وڅيړل شول . د وخت په ديموکراتيک المان کې فولکلوري موزيمونه شته ،چې په هغو کې د کورونو سامان او لوازم ، د کار افزار ، او ډول ډول کالي ، پسولونه او نور

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خلکو لاسي صنايع ښودل کيږي . همدارنگه په سکانډيناوي هيوادو او شمالي اروپا په نورو هيواد کې نه يوازې د فولکلور ټولونې په کار کې ډير پرمختگ شوي دی ، بلکې د فولکلور پيژندنې په ساحه کې هم ډير اثار ليکل شوي دي چې د هغو په جملې څخه په ناروې کې د (هنريک ايبسن) او په سويډن کې د هلتن کاولونشی لاکرلوف Helton kawlonshi lakarlof (۱۸۵۷م) آثار د ځانگړې يا دونې وړ دي ، هلتن کاولوش لاکرلوف په ۱۹۰۹ م کال کې د نوبل جايزه هم پدې برخه کې تر لاسه کړه .په اروپا کې د نورو فولکلور ستانو تر څنگ د (کارل کوهن Carl Kohan چې فنلنډي و ، د ډيرې يادونې وړ دی .

فولکلور په ايران کې:

صادق هدايت چې د ايران تکړه ليکوال دی او ډير ادبي او فولکلوري اثار ليکلي دي ،په خپل اثر (نيرنگستان) کې ويلي دي چې (اريانا ويجه کې د اسطورو او جادوگرۍ شته والي ثابتيږي د (اويستا) په کيسو کې له جادو گرانو کرکه ښودل شوې ده)

دغه راز په (ريگويدا) کې د نړۍ د پيدايښت اسطوره (Meeth) راغلي دي :

په گزيده سرود هاي ريگويدا (۱۲۹) سندره کې دنړۍ د خلقت په باب راغلي دي :

۱- هغه وخت نه نيستي وه او نه هستي ، نه هوا وه او نه آسمان چې له هغې نه پورته دی څه شی پټ وو ، چيرته او د چا د ملاتړ په سيورې کې .

۲- په هغه وخت کې نه مړينه وه او نه هميشنی ژوند او نه د شپې ورځې نښه نښانه د خپل ځان په قوت يوازنۍ فرد بې له هوا (ساه) ايستله له ده پرته بل شی وجودنه درلود .

۳- په لومړی سر کې تياره کې پټه وه هيڅ ځانگړې نښه نه وه هر چيرې او به وې هغه فرد د گرمۍ په زور منځ ته راغی .

دالومړۍ تخم و چې فکر د هغه محصول دی پوهان چې په خپلو زړونو کې د پوهې په مرسته ځيرنه کوي دوجود قيد له نيستۍ (عدم) نه بولي .

۴- څوک په يقيني توگه پوهيږي او څوک دی چې هغه دلته بيان کړي ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

چيرته پيدا شو او په کوم ځاي کې خلقت را منځته شو ؟
ايا ارباب الانواع له خلقت وروسته را پيدا شول ؟
نو څوک پوهيږي چې د خلقت سر چينه چيرته ده ؟

د فولکلور پس منظر په لرغوني آريانا کې:

اريا يا ارياناويجه د لرغونو ارياياونو دګڼ فولکلور زانګو، ده اريانا خورا لرغوني د فولکلور تاريخ لري د ژوند له لومړ يو شيبو څخه را په دې خوا د دوی ژوند د ګڼو پيښو څرګند ونه کوي او ډيرې زياتې کيسې د دوي د ژوند د پراخه اړخونو د څرګندتيا په برخه کې موجودې دي . د آريايي قومونو پخواني متلونه او سندرې موجودې دي ارياييان تر خپريدو او ډيريدلو د مخه په يوه ځاي او کې اوسيدل چې دوي په خپله پخوانۍ ژبه ارياناويچه Aryana vaego بلله .دوی ځانګړې کلتور درلود مورخين پدې خبره کې سره مختلف نظر لري ، ځيني وايي چې دوي د تورسين شمالي غاړې کې اوسيدل بله ډله وايي چې د خزر د ډنډ شرقي او شمالي غاړې د ارياييانو اصلي مرکز دی ... * افسانه :Folk fairtale هغه کيسې دي چې د ساعتيري لپاره وي کرکترونه يې رياليستي نه وي . * اسطوره Meeth مذهبي کيسه خود اسلام له دين څخه مخکې په اوستا کې مروج وه .دا خلک چې هندواروپائي ژبې يې ويلې د انسانانو د سپين تو کم څخه وو ، دوي ځيني حيوانات او بوټي پيژندل ، ښلي چې ځينويې لاس صنايع هم در لودل دوي د ژوند په اوږد وکې د غني کلتور دلودونکي وو . د نورو کلتوري کارونو تر څنګ يې ځيني ولسي تړي هم در لودې چې ترواسه پورې د پښتنو لپاره په زړه پورې دي د مثال په ډول : بزګري چې د آريائيانو پخواني او لرغوني دود دی دا (متل) چې : (آره آره ، يوم پر غاړه) هم دا څرګندوي ارياييانو دنورو دودونو تر څنګ ځيني لوبې هم درلودلې (سامانه) نوميدې، سامانه هغه لوبې وې چې په ډله ايزه توګه د قومونو او قبيلو له خوابه تر سره کېدلې او يوې قبيلې به له بلې سره د خوښيو او ښاديو په ورځو کې د رقابت (مثبت) په توګه تر سره کولې . دغه لوبې ډرامائي وې ؟، داسي چې د يوه قوم يوه ډله ځلميان به د بل کلي او قوم ځوانانو او ځلميانو ته د ډلې په توګه په غيرو ور تلل ، لومړي به

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوي ځانونه ښکاره کول . لاقې او شافې به يی کولې او بل لوري به يې کمزوري ښکاره کاوه ، بيا به سره ببر شول ، لاس په لاس ، غاړه په غاړه اوملا په ملا به شوال او لا په لغتو به يې هم سره وهل . يو ليکوال ويلي : زموږ لرغوني هيواد چې د اريائي توکمنو لومړۍ ځانگو او د اريائي ژبو او کلتورونو ټاټوبې دی . په زرگونو کلونو يې فولکلور او ولسي ادب په خپله غېږ کې روزلي دی اريائي تمدن همدلته زيږلي او له همدغه ځايه خپور شوي دی . د افغانستان تاريخ ، لومړي ټوک . ۲۸ مخ کې راځي (زيات امکان لري دمعاصر افغانستان خاوره يوه له هغو سيمو څخه وي چې بشري بيولورژيکه ارتقا پکې راغلې ده او .. همدغه نظريه په بل عبارت په اريائي فولکلور څېړونکو داسي اټکل کړي دی .
الف : له پښتنو باختريانو څخه چې هغه په زياته اندازه د اويستا مقدسو متنونه ته ټوټي ساتل شوې دي .
ب : د کوچی ساکو څخه چې اويستا ته دومره لاره نه پيدا کړې او دومره مذهبي روحيه نه لري او د (توراني) يا (اريائي) په نامه هم ياديږي . له افغانستان سره د نورو گاونډ يو هيواد و د خلکو قومي او کلتوري اړيکي هم شته . محقيقن وايي چې د باختريانو حماسې کيسې داويستا په متنونو کې راغلي دي . يوه له دغو کيسو څخه ښايي د کيومرث لرغوني باختري کيسه وي چې لومړي اويستا او بيا وروسته فارسي (دري) ادبياتو ته ننوتې وي او په بيل بيل رنگ ساتل شوې ده له دغې حماسې ښکاري چې باختر يانو خپله خاوره د لومړي انسان د پيدايښت ټاټوبي باله . د نبات نه د انسان د لومړي پيدايښت يا (کیومرث) کیسه چې گايه مرتن (Gayamartan) په نامه ياد شوې ده داسې پکې راځي :
(د گآيه مرتن د هيلې مړينې په وخت کې تخم پريښود تخم د لمر د وړانگو په گرزيدو سره پاک شو . څلويښت کاله وروسته پنځلس کلنه يو ناړيزه درې ساقه پنځلس پاڼيزه پښې (رواښ) له ځمکې زرغونه شوه ، په داسې ډول چې د دوی دوه لاسونه د غوږونو سره وو اويوه نښه يې جوړه کړې وه دوي په يوه ښه او يوه شکل وو او د تنې په منځ کې سره يو ځاي شوي وو بيا په ماشيا او ماشيانا (متره او مترويانا) په نامه وبلل شول ، په گرزيدلو او جوړلوې پيل وکړو ، د دوي نه د انسان توکم پيدا شو) (تاجيکي نظم تاريخ ۱۲۰ – ۱۲۱ مخونه)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کيو مرث افسانه بيا د منځنيو پيړيو په عربي او پارسي ادبياتو کې زياته منعکسه شوې ده لکه د طبري په (تاريخ الرسل والملوک) د البيروني په (الباقيات عن الصرون الخاليات) د فردوسي په (شهنامه) او داسې نوروکې .
– د البيروني په (الباقيات عن القرون الخاليات) کې دغه افسانه ډېر لرغوني خصوصيات لري چې (کيومرث) درې زره کاله په جنت کې و و او بيا ځمکې ته راکيښوت او دلته هم درې زره کاله تر هغه ژوندي و وچې دا يمن په څېره کې بدې او بد کارونه لانه وو پيدا شوي داهر يمن زوي بيا په کيو مرث ور پيښ شو ، هغه يې وواژه ، اهريمن بيا کيومرث وواژه ، د کيومرث له پوښتيو دوه څاڅکي توی شول ، له هغو د پوښيو دوه بوټې سره يو ځاي شوي او دا د انسان لومړې جوړه وه . پنځوس کاله تر هغه دوې ژوندي وو تر څو چې اهريمن د بوډا په څيرو ورنږدې شو او دوی يې تېر ايستل دوی دهغه په لمسون ميوه وخوړه ، سره يو ځاي شول او خلک ترې وزيږيدل .
– اروابناد البيروني ليکي : د کيو مرث نوم گرشا په پهلوي کې غره ته وايي او ده په غره کې ژوند کاوه .
– په پښتو کې (غر) ورته وايي ، اوسيني مثالونه لکه : سپين غر ، چونغر ، غوربند (غربند) او پخوانۍ بڼې ، گربند ، سپين گر .
– د فردوسي په شهنامه کې کيو مرث د يوې هيولااو يوه عظيم الجسه انسان په توگه ترسيم شوی چې خلک يې په غرونو کې په تورو سمڅونه ديوه خير رسونکي په حيث په ښارنو کې کورنو نه ووېستل .
– طبقات ناصري د کيو مرث په باب ليکلي دي:
– د کيو مرث په نسب کې اختلاف زيات دی ځينې وايي د سام بن نوح له اولادې دی او نوم يې اسيم بن لاورد و په نرۍ کې دگرځيده په بې نومه شيانو يې نوم کيښود او د نرې ميشې ، دزوی يې سيامک او د سيامک زوي فراواک او دهغه زوي هوشنگ و .
– د اريائي کيسو دويمه لړۍ کې ساکې افسانې دي چې مهم اتلان يې رستم ، زال زرينه ملکه توميريس (Tomiris) او نور دي د د غو اتلانو نومونه د لوسيتا متنونو نه ننوتي ، ځکه چې ساک لمر پرستان وو او زردشتيانو ورته په ښه نظر نه کتل .

(c) ketabton.com: The Digital Library

– خود ساکي اتلانو په جمله کې يوهم رستم دی ، د فارسي ژبې پياوړی شاعر فردوسي د تور انيانو له خولې د اريانا د نامتو رستم داسې کيسيې کوي :

بدانېد کېن شير دل ، رستمت   بدين رزمگا از در ماتمست
پزرگان وشيران زابلستان   همان نامداران کابلستان
چوگو رز کشا وچون گيو وطوس   به ناکام رزمی بود بافسوس

او همدارنگه د رستم د مفاخرو په باب يې ويلي دي :

بدوگفت : من رستم زابلي   زره پوش با خنجر کابلي
چوبشنيد پيران او ان سر فراز   فـرود امـد از اسـب و پـردش نمـاز (**۷۵** – **۲۰**)

د رستم نوم په (بهمن يا شته) کې د روستتهم (Rostathom) په نامه د عربو تيرې کونکو سره ديوه مبارزه شخص په حيث ثبت شوی دی . رستم د فردوسي د شهنامې يو وتلی او گران هيرو دی او هغه افسانې له دي، او پښتو کې زيات شهرت لري ، د ساکو ډيرې حماسې لرغونو مورخينو په خپلو آثارو کې ساتلي دي چې پوه هم د شيرک حماسه ده ، هغه حماسه داسې ده .

- کيسه: دهخامنشيانو د پاچا لومړي (دارا) په خلاف د ساکو د قيام (**۵۱۳** ه ، ق) په وخت کې يو ساکې ميتر (د آس د جلب نيوونکی) په داسې بد حالت کې چې غوربونه او پوزه يې غوڅ شوي وو د پارسايانو په سنگر ورننوت . شيرک د خپل قوم له لاسه سخت شکايت وکړ چې له ده سره يې داسې سخت چلند کړی دی او د غچ اخيستلو لپاره يې پارسيانو ته د هغې لارې د ښوولو وعده ورکړه چې د ساکو سنگر ته تللی وو . له (۷) ورځو ستړې کوونکې لارې وهنې وروسته يې د پارسيانو لښکر يوې وچې او سپېرې وښتې ته وويست هلته معلومات ،شوه چې شيرک په خپله ځان په دغه حالت کړی او دارايې غولولی دی کله چې د پارسيانو د لښکر مشران په دغه راز پوه شول دشيرک وژلو گواښ يې وکړو او ورنه غوښتل چې دوی بېرته له دښتې وباسي شيرک له دغه کاره انکاره وکړو او د وروستۍ سلگۍ په وخت کې يې وويل : زه بريالی شوم ځکه چې زما د هيواد و الو ساکو د بې وزلۍ نه پارسايانو کرکه کوله ماله تندې او لوږې ووژل .

(c) ketabton.com: The Digital Library

په افغانستان کې د فولکلور پس منظر:

فولکلور چې د ولسي ژوند هنداره ده په دغه هينداره کې د خلکو دودونه ، ارزښتونه ، چال چلند انګيرنې ، کړنې او د ژوند هر راز لارې چارې منعکس کيږي ، په افغانستان کې هم (ولسي ادب) يا فولکلور خورالرغونې پس منظر لری.

لکه چې په اريايي کلتور کې مو د يوې کولو يا بزګري دود اراواصل بللی وو ، همداسې افغانستان هم د کروندې او غنمو د توليد او کرنې يو لومړنۍ مرکز و او آن زمونږ خلکو په خوانی قطغن د افغانستان (کندو) ګاڼه .

يو شوروی اکا ديمسن نظر در لود چې (دافغانستان غرنۍ لمنې او هغو ته نږدې د هند دنيمې وچې شمال لويد يځې سيمې د غلې د دانو د پيدايښت يو لرغونی مرکز دی) د ولسي ادب لارې : ۴ مخ)

د افغانستان په خاوره (کندهار) کې چې کوم ډول کودي موندل شوي د هغو همعصر او هم زمانې په نوروګاونډ يو سيمو کې نه د ايران په خاوره او نه د منځنۍ آسيا د جنوب لوديځ په نورو سيمو کې تر اوسه موندل شوي چې دا ټول د افغانستان د لرغوني تمدن د قدامت شواهد دي . د افغانستان خاوره يوازې د لرغوني آريايي تمدن غيږه ده ، بلکې د لرغوني آريايي فولکلور ځانګو او لمن هم ده .

په پښتو ژبه کې د فولکلور ټولونې پس منظر:

که د پښتو ژبې معروف کتاب د محمد هوتک پټه خزانه (۱۱۴۱- ۱۱۴۲ ه ، ق) په نظر کې ونيسو را ته ځرګنده به شي چې په دغه کتاب کې هم غوره پښتني احساسات خوندي شوي دي ، دلته به (مثبت نمونه يې خروار) له پټې خزانې څخه د شيخ المشايخ ، قطب العارفين او زبدة الواصلين ، بابا هوتک عليه الرحمه چې په لوی شيخ مشهورو ، پيژندنه راوړو . (لوي شيخ و او مشهور دی د ده کرامات نقل دی چې د دپلارپه بارو عليه الرحمه د (۴) تولر زوي و او د تولر پلار بابا غلجی و رحمته الله عليه چې خپل وخت کې مشر ګڼل کيدي ، د پښتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

هوتک په اټغر کې زیږیدلي و ، په سنه هجري (۶۶۱) کې او هغه وخت چې لوي شو ، نو یې اکا دخدای عبادت او په اټغر او سوري کې د قوم سردار او بادارو ، نقل دي چې:

دهغه په وخت کې به هر ځل مغولو د ارغنداو پرغاړو لوټ کاوه اټغر او بولان او کلاته به یې تالان کول . بابا هوتک خپل قامونه راټول کړل او د سره غر سره یې مغولو شخړه بوتله پدې جګړه کې مغول تالاشول او د پښتو ګړند یو ډیر ووژل . ماته خپل پلار داود خان داسې نقل کاوه ، چې سور غر په دغه ورځ د مغوله په وینو داسې لبخند ککړ شو چې پلو شو د لمر به بریښانده کا . په دې شخړه کې پښتانه لږ او بې ځواک و چې د سرو مغولو پیښبه راغله او اخیسته یې وکا یو څو غښتلي د بابا هوتک خپلوان ومړل بابا هوتک په لوړ ږغ دا سندره لوله او په غشویې د مغولو ټټرونه څیرل ، غښتلیو میړو چې دا سندره اوریدله ، په جګړه تودیدل ، تر څو چې سور غر یې د مغولو په وینو ولاړه او ټول یې ینا کړل ، هغه سندره دا ده .

په سور غر بل راته نن اور دی	وګړویه جوړ را ته پیغور دی
پر کلي کور باندې مغل راغی	هم په غزني هم په کابل راغی
غښتلیوننګ کړئ دا مو وار دی	مغل راغلی په تلــــوار دی
په پښتو نخوا کې یې نا تار دی	پر کلي ، کور باندې مغل راغی

دهغه په اثر کې د پښتنې فرهنګ او فولکلور پراخه مواد موندلئ شو .

پیښتو فولکلور ټولو نه د خوشحال خان له خوا باب شوه !

(په ژبه کې د فولکلور ټولونې کار له خوشحال خان او د ده له کورنۍ سره پیل کیږي)د خوشحال په مشهور اثر (سوات نامه) کې د یو سفزیو دودونه ، انګیرنې او ځینې نور دودونه په ژوره او عالمانه توګه څیړل شوي دي . - فالنامه) د خوشحال خان بل اثر دی چې فولکلوریک مواد لري او دانګیرنو په باره کې یو مهم ماخذ دی خوشحال خان که څه هم ظاهراِ منظومې افسانې نه دي لیکلي خو خپلو زامنو ته یې په دې برخه کې سپارښتنې کړي دي . صدر خان ختک د خپل پلار د غوښتنې په اساس ، د (ادم خان او درخانۍ) د داستان په منظور مو لاس

(c) ketabton.com: The Digital Library

پورې کړ (د زیاتو معلوماتو لپاره وګورئ : (ادبي څېړني _ صدیق روهي) (۱۸) مخ
صدر خان په خپل داستان کې د یو یوسفزي چې (طوطي) نومېږي ، کیسه د معتبرو منابعو له خولې کوي همدارنګه په دغه نکل کې د جلال الدین اکبر (مغولي اکبر) د خوشحال او یوسفزو تر منځ د جګړو یادونه هم شوې ده . د خوشحال خان طب نامه ، فضل نامه او نور ډېر اثار او همدارنګه د ده کورنۍ ډېر شمیر غړو د نورو علمي ، ادبي او دیني څېړنو تر څنګ فولکلوریکو مسلو ته هم ډېره پاملرنه کړې ده او په خپل وار یې د (مادي او معنوي) فولکلور او په مجموعي ډول فرهنګ غنامندي کړې ده . دا لاځه کوې چې په نثر خو لاپرېږده خوشحال خان (طب نامې) غوندې پیاوړي او علمي اثر نظم لیکلی دی لکه چې وایي :

د حکمت له کتابونو	راوتلي له بابونو
ماد طب په کتابونه	نظر کړی په بابونه

که د فولکلور د ټولني لړۍ په منظمه توګه د پښتو ادبیاتو په اوږد کې راوڅېړو نو په عمومي ډول ویلای شو چې یوازې په کلاسیک دوره کې هغه هم د خوشحال په کورنۍ کې په شعوري ډول هڅې او هاند د دعې برخې په غني کولو کې شوي دي .
د یو لیکوال په وینا چې د پښتو ژبي د اثارو د غنا او پیاوړتیا په برخه کې(هسې خو د پښتو ژبي د ادبي پانګې د خوندي کولو لپاره په منظمه توګه د هو تکپانو په دوره کې څه نا څه توجه شوې ده ، چې زموږ د ادعابنه ثبوت په هغه وخت کې د نورو فرهنګي خدمتونو تر څنګ د پټې خزانې لیکل او موجودیت دی د همدغې خزانې په استناد په ډاګه شوې ده په همدغه وخت کې په د (نارنج معانۍ) کې ادباوو غونډه جوړیدله او په خپله شاه حسین هوتک به هم برخه په کې اخیستله ، په دغو غونډو او نورو علمي ادبي فعالیتونو برسیر مشاعرې هم کېدلې) (۱۷ : ۷۷)
په پښتو ادب کې د هغو ادبي غونډو لړۍ چې زموږ ادب او فرهنګ ته یې غنامندي وربښلې دشاه حسین هوتک په وخت کې د پام وړ دی ، د پښتو ژبي ښاغلی او حقدار لیکوال حبیب الله رفیع پدې برخه کې لیکي : (په افغانستان

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د پښتو لومړنۍ منظې ادبي غونډې چې تاريخ يې راښيي هغه غونډې دي چې هره هفته دشاه حسين هوتک له خوا د کندهار په سلطنتي کتابتون کې د ده په مشرۍ جوړيدلې د کندهار علماو او ادباو به ګډون کې کاوه ، ادبي او علمي بحثونه او شاعري به يې کولې او د پټې خزانې يادونې له مخې په دې ټولنه (ادبي دربار نوم اېښودلي ،شو) (۸ : ۲۶۴)

(دپښتني فولکلور د چاپي مجموعه څېړندود د ليکوال ښاغلي سر څېړونکی نصرالله ناصر په حواله : د دايمي غونډو لړۍ د احمد شاه بابا د واکمنۍ په دوره کې هم ترستر ګو کيږي د امير شير علي خان دويمه ځل پاچاهي د امير عبدالرحمن خان (۱۲۹۷) د اماني غورځنګ دوره ، د ظاهر خان په وخت او د ۱۳۵۷ کلونو را پدې خوا د پښتو فرهنګ پالنې ښيرازه دورې وي . خو له ۱۳۷۱ کال څخه بيا تر ۱۳۸۰ ه .ل کلونو پورې دلته په افغانستان او بيا کابل کې په مجموعي ډول خو په تيره پښتو ادب او فرهنګ د سقوط پير او مرحله ګڼل کيږي . خو د فولکلور پيژندنې ژوند او ښيرازه پس منظر د امير امان الله خان او بيا له هغه راوروسته دور کې راپيليږي د اعلحضرت محمد ظاهر شاه (۱۳۳۰ – ۱۳۵۲) د ده د تره زوي جمهور کېدل (۱۳۵۲- ۱۳۵۷) او له ۱۳۵۷ بيا تر ۱۳۷۰ مو کلونو کې منظمې فولکلور څيړنې او ټولنې شوي دي . د اروښاد اکاډيمسن محمد صديق روهي صاحب (۱۳۶۸ کال) په وينا (دفولکلوري مواد و راټولونه نه يوازې د اکاډميک انټرست (مينه والی) او علاقه مندی له مخې پيل شوه بلکې د هيواد پالنې او دملي تشخيص احساساتو هم پکې هم هم نقش درلود ، فولکلوريستانو زيارايسته چې فولکلوري اسنادو معلومات د ورکېدله خطر نه بچ کړي .) دغه کار او دغه روحيه او دغه مينه والی نه يوازې د پښتو ، فارسي فولکلور د غنامندی لړۍ ده بلکې تر دې د مخه لويديځوالو او ختيځ پوهانو داسې تجربې هم کړي دي .

ځکه نو لومړی لازمه ده د فولکلور د پس منظر او خوندي کولو په برخه کې د لويديځوالو او ځينو ختيځو پوهانو نظريات راواخلو .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- د فولکلـور پـه برخـه کـې د لويـديځوالو او ختيځـو پوهـانو نظريې :

لويديځوالو او شرقي پوهانو د خپل ادب او فرهنګ دبډاينې او ښيرازۍ لپاره پـه هر وخت کې تلپاتې ګامونه پورته کړي دي .
لومړی به دلته د لويديځواو بيا به د شرقي پوهـانو نظرې راوړو ، يعنې دا چې څنګه فولکلوري راټولونې شوي دي .

۳- الف – د لويديځو پوهانو په نظر :

د فولکلور کلمه د لومړی ځل لپاره غربيانو يا لـود يځو پوهانو په خپلو ليکنو کې وکارو له . ډبليو – جي ټامس (W.J.Thoms) لومړنی غربی يا انګريزو، چې د ۱۸۴۶ م کال په اکست کې يې په خپلو ليکنو کې د فوکلـور (Foklore) کلمـه استعمال کړه . خو تر دې د مخه پـه پنځلسـمه او شپاړسـمو پيـړ کـې د يونـانی (Greece) او يوم (Uoom) پوهـانو يعنـي هيـروډتس ، ليـوی او پلانينـی او پـه اتلسمه پيړۍ کې انګليسي رابرت هم فولکلوري څيړنې کړې وي . اصلي خبره دا ده چې انګليسـانو فولکلـور راټولنې تـه ډېره ياملرنـه وکړه او آن (Folklore Society) ټولنه يې هم جوړه کړه . له دې راوروسته د فولکلور ريکا ډ په نامه يوه مجلـه هـم را منځتـه شـوه . د فولکلـور ژورنـال (The Folklore Journal) هـم رامنځتـه شـو ، (دغـه ژورنـال او فولکلـور مجلـو پـه انګلسـتان کـې د فولکلـور ټولـونې او خونـدي کولـو کـال ګړنـدی کـړ او ځکـه يـې نړيوال شـهرت هـم وموند) (۲۷ : ۱)

د فولکلـور د راټـولنې اړتيـا د ټولنـو کـار او اړتيـا ده . د (فولکلـور پيژندنـه) اثـر نامتو ليکوال اروانباد محمد صديق روهي دخپل کتـاب پـه (۳۸) مـخ کې ويلي دي : (..پـه او ولسـمه پيـړۍ کـې پـه اروپـا کـې د فولکلـور ټولـونې پـه برخـه سيسـتماتيک او شعوري کارپيل شوی دی جان ابری (۱۸۸۶- ۱۸۸۷) او هنري بورن د خلکو يو شمير خرافات او دودونه وليکل او لـه دې وروسـته (جان برانډ) او نـورو پوهـانو پـه نولسـمه پيـړی پـه آلمـان کـې لکـه يـا (يـاکوب ګريم) او د ده

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروور (ويلهلم گريم) او نورو د فولکلور پيژندنې او راټولونې په برخه کې کار کړ دی) (فولکلور پيژندنه ، ۳۸ مخ) .
ترټولوښه خبره خو دا ده چې په غرب کې د فولکلور راټولونه د اکاډميکې مينه والې له مخې پيل شوې ده ، دا ځکه دوی (پوهانو) غوښتل چې دغه ولسي پانگه له ورکېدلو وژغوري . د ويلو وړ ده، چې فولکلور څېړنه او هغه خوندي کولو لړۍ په انگلستان ، جرمني فرانسې او نوراروپائي هيواد و کې محدود پاتې نه شوه او دنړۍ نور شمير هيواد ، ته هم ور وغزيده . ډير ژر دغه پخواني شوروي اتحاد ته ورسيده په پخواني شوروي اتحاد کې د شفاهي يا د عوامو ادبياتو) په نامه فولکلور ټولنې او څېړنې پيل شوې .د روهي په وينا (و . گ . بلسينکی دروسيې د نولسمې پېړعد د انقلابي دموکراتانو د فولکلور پيژندنې مؤسس گڼل کيږي . په نولسمه پيړۍ کې د روس روښانفکره او مترقي قشر و خلکو فوکللوريکو آرونو ته متوجه شول د هغو مثبت او روښآنه اړخونه يې له ايرو څخه پاک کړل او تيوريکي بنسټونه يې ورته کيښودل د شفاهی ادبياتو او ښکلا پيژندنې په باره کې ډير کارکړي دی . د شوروي اتحاد وتلی ليکوال ماکسيم گورکې هم د(لفظي هنر) پيل په فولکلور کې لټولی دی. دغسې په اروپائي (لويديځوهيوادو کې نورې فولکلوري څېړنې هم شوي دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۵)

۵- د کلیوالی ماشومانه ښکار وسایل او توکي چې د مادي کلیوالي کلتور یوه ښه ښکاره بیلګه ده، دلته خپرېږي دفولکلوري مواد و خوندیتوب کې . (طاهر نواز . (روهي ادب : ۶۴۰ مخ)

فولکلور په خوندي کولو کې د ختیځو پوهانو هلي ځلي :

ختیځو هیوادونو کې د فولکلوري تمدن لپاره ډیره زمینه برابره وه او ده . ختیځ چې پو وخت د نړۍ د مدنیت اساس ګڼل کیده ، همداسي فرهنګي بډاینه يې هم د ارزښت وړ ده . که دا ومنو چې (افغانستان د لروغوني اریائي تمدن او د همدې نیمه و چه او بیا بلخ ، پامیر ، هندوکش او د اوسیني افغانستان نوري سیمې هم د روښانه او لرغوني تمدن او بیا (فولکلور) در لودونکي دي ، د (پخواینوآریائیانو د ولسي پوهي اثار له هرڅه زیات په (اویستا) کي پاتي دي خو د محقیقینو ورستي تحقیقات وايي چې زموږ تر عصره رارسیدلي اریایي ولسي پوهه (فولکلور) د دوو سلسلو پاتي شوني دي :

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- د باختريانو له لارې چې همدغه ولسي پوهه (خصوصا د حماسي په ډول) له هر څه زيات د اويستا په متونو اغيزې کړي ، هغه يې اخيستي دي او زردشتي دين د عقايد و جز گرځيدلی دی .
۲- د ساکو او ولسي پوهه : د زردشتيانو د نظر يو اختلافات له امله د هغوي ولسي پوهې د اويستا متونو ته لار پيدا نه کړه خو له يوې مينې نه بلې ته نقل او وروسته له هر څه زيات په فارسي زاړه ادب کې منعکس شول دساړې په ډول رستم حماسي د فردوسي په شهنامه کې) (۱۲۱:۷)
دغسې دهند په نيمه وچه کې که د خلکو پراخه عنعنات وگورو دميلونونو کالونه تاريخ لري . مثلا : د (هولي) په نامه لوبه او دخوښې ورځ چې هر کال د حمل په ۱۲ مه ورځ لمانځل کيږي ډير لرغوني تاريخ لري چې د (مقدس) په معناده. همداسي هم د خراسان زمين او اريانا د (سامانه) او نوري لوبې او فولکلوري موادو توکي يادولای شو .
دا خبره د فولکلور ادب او شعر په برخه کې هم کولای شو . سر څيړونکی نصر الله ناصر د محمد نواز طاهر په حواله وايي (شعر او ادب د انسان طبيعی صفت دی نو که چيری موږ د دوي (پښتنو) د وجود قدامت تر دغه وخته تسليم کړونو بيا موږ د دوی په ژبه کې ادب د وجود نه هم منکريدی نه شو خو افسوس دی چې تردې وخته موږ ته د هجري سن نه آگاهو د دې ژبې د ادب څه آثار په لاس نه دي راغلي . د پښتو قديم شعر په ټپه يا مصرع ياديږي او ورپيسې درزميه نظمونو ابتدا کيږي چې په مثال کې دامير کړور هغه مشهور نظم ورکول کيږي)(۵۸: ۱۴)
د فولکلورنو تصنيفونه هم شته خو موږ د اد نمونې په توگه معرفي کړ . د پښتو د فولکلور ټولونې په برخه کې محمد گل نوري هم ډيرمخکښ دی (ملي هنداره) د ده فولکلور ټولونې په برخه کې هلو ځلو نيجه ده ، نورې چې کله د خلکو مال راټول کړی دی نو د امانتدارۍ اصل يې ډير پکې مراعات کړی دی .
(ملي هنداره) کې نوري صاحب د (فتح خان بړيڅي ، ښادي او بپو) مرد او نامرد زبزبانه ښاپيرۍ . موسي جان او ولي جان . مؤمن خان او شيرينو ، جلات خان او شمايله) فولکلوريکي خو عيني کيسې راټول کړي دي، دی دخپل کار شيوه داسې را پيژندندي :

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا مـــيانو څه ليـــکلي ماکـــښسې دي
د ميـــنو ښې خوږې نارې پـــکې دي
نه زيادت او نه کـــمبود مې پـــکې کړي
د هماغه نکلـــچي دخولي جـــملې دي
دات کښسې خـــلک په ډول ډول کـــړينه
څوک واى داسې څوک واى داسې يې نارې دي
که څه زياد يا کم غلط درسي (درشى) په سترګو
عـــفو غـــواړه دا دبـــل خـــولې دي
محمد ګل خان نوري له دغه فـــخر بس دى
لڅې کړې يې د پښتو خدمت ته پښې دي (۳۹:۱۷)

کله چې پښتو ټولنه پـه (۱۳۱۹) کابل پـه کابل کې جوړه شوه نـو د : (پښتو فولکلور تـه هم خاص ځاي وټاکل شو او د د غې مؤسسې پـه اساسنامه کې د فولکلور ټولنې موضوع هم شامله شوه) فولکلور پيژندنه ۵۰ مخ)

له پنځوسمو هجري کلونو (۱۳۵۰) را په دې خوا پـه عمومي ډول او پـه ځانګړې توګه د پښتو فولکلور د راټولو په په برخه ډير کار شوى دى .

په ۱۳۵۱ ه . ل کابل د وخت د اطلاعـاتو او کلتـور (اوسنى فرهنګ) د وزارت پـه چوکات کې د فولکلور ټولنه تآسس شوه ، د (فولکلور) په نامه مجله او د (قصه ها او افسانه ها) او (پښتني ملي اټنونه او نڅاوې) په نامه يې دوه اثر چاپ هـم کړه .

له ۱۳۵۷ ه . ل کلونو را په دې خوا د (فولکلور) د مجلې نوم په (فرهنګ خلق) او بيا په (فرهنګ مردم) واړول شو . له دغو کلونو را په دې خوا د فولکلور د راټولـو لو په برخه کې خواره واره کارونه شوي دي . دزيرې اخبار چې د علومـو اکاډمۍ له خوا خبريده فولکلور د خپرونو ښه منبع ده .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴- د دریيم څپرکی د موضوعاتو لنډیز :

- د فولکلور کلمه د لومړي ځل لپاره په ۱۸۴۶ م کال کې ټامس و کاروله :
- د فولکلور پس منظر (شالید) د بشر په تاریخ اوږدي او لرغوني جرړې لري آن په لرغونوني یونان کې دتاریخ پلار (هیترودتس ، لیوی اوپلپنی) په لرغوني یونان اوروم کې د بشر د تاریخ برخه کې لیکنې شو دی .
- په اروپا کې په ۱۷ م پیړۍ کې د فولکلور ټولونې په برخه کې منظم کار پیل شوی دی.
- جان ایبری د لومړي ځل لپاره په ۱۶۸۶ - ۱۶۸۷ م کې د خپل وخت یو زیات شمیر(خرافات او دودونه) راټول او د یوې مجموعي په توګه په (پوپلیراتئ کویتیز) په نامه یې چاپ کړل او پدې کتاب کې دانګلستان د بزګرانو عنعنې اوموسیمي شعایر شرح شوي دي .
- جان برانډ هم په همدغو کلنو کې د فولکلور په باب ځیني اثار خپاره کړل .
- په جرمني کې په ۱۹ مه پیړۍ کې (یاکوب – ګریم) او د ده ورور (ویلهلم ګریم) د فولکلور پیژندنې په برخه کې تیوریکی څیړنې وکړې .
- د فولکلور د خوندي کولو په برخه کې د روس انقلابي دیموکراسانو هلې ځلې هم د یادونې وړ دي .
- و . ګ . بیلنسکي د روسې د نولسمې پیړۍ د انقلابی دیموکراسانو د فولکلور پیژندنې مؤسس ګڼل کیږي هغه د عوامو د بدیعي تخلیفاتو په برخه زاړه مواد راټول کړل .
- چرنیشفسکي (۱۸۲۸- ۱۸۸۹ م) شفاهي ادبیاتو او ښکلا پیژندنې په باره کې ډیر کار کړي دی او د ولس بدیعي ایجادیاتو په برخه کې یې نظر در لود چې باید په مشخصه تاریخي قرینه (یوه منظمه برخه ورکړل شي) تر څیړنې لاندې ونیول او باید شفاهي ادبیات او تاریخ ګډ سره مطالعه شي .
- ماکسیم ګورکي اونور (دوبرولیویوف او پلخانوف) هم د فولکلور پیژندنې ځینې بنسټیز تیوریکي مسایل وڅیړل .

(c) ketabton.com: The Digital Library

– فولکلور څيړنه په شمالي اروپا کې د هغو له جملې ناروی کې (هنريک ايبسن) په سويدن کې هلتن کاولوشي لاکرلوف(۱۸۵۷ م) چې په ۱۹۰۹ م کامل يې د نوبل جايزه هم واخيسته د يادولو وړ دي .
– په ايران کې هم فولکلور څيړنې شوي دي . صادق هدايت (نيرنگستان) . (بف کور) او نورو اثار وليکل .
– په ريگوايد کې د نړۍ دپيدايښت اسطوره راغلي ده .
– په اريانا کې لومړنۍ فولکلوري لوبي (سامانه) او نورو مواد شته .
– په اريانا باختري برخه کې له د يشينو (غيرکوچي) څخه د اوستا مقدس متون را پاتې دي .
– د ساکو کېسې او د کيومرث لرغوني باختري اثار راپاتې دي . حتی د کيومرث افسانه بيا په منځنيو پيړيو کې په عربي او فارسي ادبياتو کې ډيره منعکسه شوې ده لکه د طبري په (تاريخ الرسل والملوک) يا د البيروني په (الباقيات عن القرون الخاليات) فردوسي په (شاهنامه) .
– البيروني ليکي : د کيومرث نوم (گرشاه) او (گر) په پهلوي کې (غر) ته وايي او ده په غره کې ژوند کاوه .
– په پښتو کې غر ، ورته وايې اوسني مثالونه لکه : سپين غر ، چونغر ، غوربند (غربند) او پخوانی بڼه لکه گربند ، سپين گر .
– د کيومرث په باب اختلاف زيات دی ، ځينې وايي سام د نوخ زوی له اولادې وو ،. او نوم يي اسيم بن لاورد و ، په نړۍ وگرځيده او په بې نوم شيانو يې نوم کيښود او د نړۍ په کرنه او و دانۍ کې يې زيارويوست ، ديرش کاله يې حکومت وکړ ، دزوی نوم يې (ميشي) د زوي ، زوي يې (سيامک) د سيامک زوی (فراواک) او دهغه زوی(هوشنگ) وو .
– د اريائي کېسو دويمه لړۍ کر ساکي افسانې راځي چی مهم اتلان يې رستم زال زرينه ملکه توميرس اونور دي .
– ساک لمر پرستان و او زردشتياو ورته په ښه نظر کتل فردوسي هم ياد کړي دي بزرگان و شيران زابلستان = همان نامداران کابلستان ...
– په پښتو کې د ساکو د (شيرک) کېسه ډيره مشهوره وه . دا هغه حماسه وه چې شيرک د هخامنشيانو د پاچا (دارا) په خلاف د ساکو د قيام (۵۱۳ ق.م) په

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخت کې يوساکي ميترو په داسې بد حالت کې چې غوړونه او پوزه يې غوڅ شوي و دپارسايانو په سنګرور ننووت ، همدغه شيرک وو .
– شيرک پارسايانو ته چاﻝ جوړ کړې و ، هلته يې د خپل قوم شکايات وکړ ، پارسايانو هغه ته دغچ اخيستلو لاره وروښوده . شيرک (۷) ورځې سترې کوونکی مزل کړي و و او پدې اساس هغو له ده سره د مرستې وعده وکړو او دهغوی لښکر دښتې ته ووت ، خوپارسايانو ته دامعلومه شوه چې شيرک خپل ځان له بد حالت سره مخ کړی دی ، شيرک له دغه کار انکار وکړو او په وروستۍ سلګۍ کې يې وويل زه بريالی شوم ځکه چې دوي ، زما دهيواد والو (ساکو) د بې وزله نه يې کرکه کوله .
– په افغانستان کې دفولکلوري اثار اودخلکو د طبيعت ډير اثار او حماسي پاتې دي ، کندهار په خاوره کې د ځينې لوښو موندل ، په بغلان ، آيي خانم و ګندهارا يا اوسني ننګرهار (هډه) کې د لرغونو اثار وموندل او دغه راز په لسګونو يادونې موندلی شو .
– په پښتو ادب کې د لومړنيو حماسي اثارو شته والی لکه په ۶۶۱ ه کې د بابا هوتک شعرونه چې :
– په سور غربل راته نن اور دی وګړيه جوړ راته پيغور دی ....
– غښتيلو ننګ کړي دامو وار دی مغول راغلی په تلوار دی .....

– دا او داسې نور اثار د خلکو د طبيعت ښوونه کوي .
– فولکلور ټولونه د لومړي ځل لپاره خوشحال خان او د ده کورنۍ کړې ده بازنامه دستارنامه يا د صدر خان خټک (ادم خان او درانۍ ، درخانۍ) د يا دولو وړ دي د خوشحال خان (طب نامه) فضل نامه د ډيرو يا دولو وړ دي .
– د احمدشاه بابا له وخته رانيولې ، بيا تر امير شير علي خان ، امير عبدالرحمن خان حبيب الله په تيره غورځنګ ، د ظاهر خان ، داواد خان ، له ۱۳۵۷ تر ۱۳۷۱ ه ل کلونو د ټول افغانستان د فرهنګ او بيا د پښتو فرهنګ پالنې دوره وه .
– له ۱۳۷۱ ه . ل څخه بيا تر ۱۳۸۰ ه ، ل کلونو پورې په تيره د پښتو فرهنګ د زندۍ کولو پير او مرحله ګڼل کيږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د فولکلوري مـوادو راټولونـه نـه يـوازې د اکاډميک انترست (مينـه والـی) لـه مخې پيل شوه ، بلکې د هيواد پالنې او دملي تشخيص احساساتو هم پکې رول در لود

- هغه تصنيف چې محمد قدير تره کي په کابل مجله (۶۳) گڼه او شپږو کال کې خپور کړی د فولکلور د ويشلو په برخه کې ډير غني دی .

- ملي هنداره فولکلوريکې کيسې (فتح خان بړيڅي ، ښادي او بيبو . مرد او نـامرد ، زبربانـه ښـاپيری ، موسـي جـان او ولـي جـان ، مـؤمن خـان او شـيرينو ، جلات خان او شمايله ډيرې د يادولو وړ دي .

- دپښتو فولکلوريکو مـوادو د راټولولـو ښـه مـوده د پښـتو ټولنې لـه راجوړيـدو (۱۳۱۹ ه .ل) را په دې گڼل کيږي .

۵ - د درېيم څپرکی پوښتني :

۱- په لويديځ کې د فولکلور په پس منظر څومره پوهيږئ ؟
۲- په ختيځ کې د فولکلور په پس منظر څومره پوهيږي ؟
۳- په لويديځ کې د لومړي ځل لپاره چا د فولکلور کلمه استعمال کړه ؟
۴- د اريايانو له جملې نه چا لومړنی فولکلوريکې هلې ځلې کړي دي ؟
۵- په ختيځ کې کو مو مؤسسـو د فولکلـور د راټولولـو پـه برخـه کې هڅې کـړي دي ؟
۶- د پښتني فولکلور لپاره چا د لومړي ځل لپاره کار کړی دی ؟
۷- د خوشحال خان مشهور فولکلوري اثر څه نوميږي ؟
۸- د فولکلور کوم تصنيف چې محمد قدير تره کي وړاندې کړی دی راواخلئ ؟
۹- کومو مؤسسو په افغانستان کې د لـومړي ځل لپـاره د فولکلـور راټولولـو تـه ملاوتـړه لـه ؟
۱۰- د څو فولکلوريکو مجموعو نومونه واخلئ ؟
۱۱- د فولکلور راټولولو لپاره که چا مشخص کار کړی وي نوم يې واخلی ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی

۱- پښتوفلکلوريک ادبيات:

فولکلور دپښتو اد بياتو يودرنه اورنگينه برخه ده .
پښتو فولکلوريک ادبياتو د نورواړخونوپه څير خورالويه برخه جوړوي د اروابښاصديق روهي په وينا اکثروپښتنوليکوالود (فولکلوريکوادبياتو) پرځای د (ولسي ادبياتو) اصطلاح منلې ده. په هرصورت د فوکلور يا فولکلور کلمه خود نولسمې پيړۍ خبره ده ، مگر د خلکو معنوي هستي اوشتمني يعنې ولسي ادبيات او دودونه خود دوی له ژوند سره هم گامي دي اوممکن د ((خلکوعنعنې اودودونه دهمدوی دژوندهمزولي هم وي)) پښتوفولکلوريک ادبيات او ولسي شتمني د همدې لوی ولس ما ل دی د ((فوکلورحاملين خلک دي اوخلک د سن ، طرزفکراوټولنيزدريځ له مخې توپير لري مثلاً : مشران اوسپين ږيري د لنډ و کېسو، متلونواواخلاقي افکارولرونکي حاملين دي .)) (۵۲- ۶۶) له همدې امله پښتو ادبيات هم يوه ستره لر غونې شتمنې ده. د پښتون قوم دوگړني ادب په برخه کې (جم ډارمستسر) په خپل معروف اثر(دپښتنخواد شعرهاروبهار) ۱۴- ۱۵ مخونو کې وايې چې : ((وگړني ادب اصيله چينه لري ...دخلکوله دې سندرونه دپښتنود دودونواوژوند باب لوی مطالب ترلاسه کېږي اود دوی دژوند رښتنی انځور دی .)) (۶۸- ۱۵۴) دپښتنوفولکلور که مادي دی که معنوي او ادبيات که په نظم کې دي اوکه په نثرکې داټول د دوی دټولنيزواړيکو، عنعنواو دفکرد طرزمحصول دي ، له همدې امله : ((دولسي پوهې لمن ډيره ارته اولويه ده ... دنظم اونثرپرخه په هره ټولنه کې شته ... منثورفولکلور (ولسي ادب ، ولسي پوهه) په يوه ټولنه کې دهغې ټولنې هغه کېسې (متلونه ، نکلونه) اونور منثورمواد دي چې پکې رواج لري .))منظوم فولکلوريې ولسي سندرې دي چې په بېلوبېلوقسمونواوژانرونوسره ليدل کېږي يربېره پردغودووبرخويوډول منظوم

(c) ketabton.com: The Digital Library

وزمه فولکلوريک ادب هم شته چې په پښتوکې يې ښه مثال کېسې اومتلونه دي ...
لکه : وه توري مرغۍ په اوبووهي بوزۍ ...
توره توره تله = د دووتر مينځ ولگيده ... (۳۷:۱۲) دپښتو فولکلور لمنه خو خوراپراخه ده ، موږبه په لنډ ډول د (پښتوفولکلوريکو ادبياتو په (شکلي اومحتوايي) اړخونو رڼا واچووا وڅابه وښتوفولکلوري ادبيات په لاندې ډولونوموجود دي :
الف- فولکلورپه شفاهي ډول
ب- فولکلور په عنعنوي توگه
ج- فولکلوردنظم اونثرپه بڼه
د- دفولکلورجوړوونکي ډيرځله معلوم نه وي .(ولس)
و- فولکلورديوه کلتور دجزپه توتوگه له هرولس سره شته .
هـ - دپښتنوفولکلورد دوی دکلتوريوه ستره برخه جوړوي .
همدارنگه پښتو (فولکلوريک ادبيات)په دوه کالبونو (نظم اونثر) کې ځان ځرگندوي زموږ د هيوادتکړه فولکلور پوه محمد قدير تره کي دفولکلور يکوادبياتو د تصنيف په برخه کې خورا دارزښت وړ نظريات وړاندې کړي دي .
نوموړي فولکلور په دوو(معنوي اومادي) پرخوويشلی دی چې موږ يې تر (معنوي) برخې لاندې دپښتو لولکلوريک ادبيات راوړو:
نوموړی په کابل مجله ، ۶۳ گڼه ۱۳۱۵ کال کې ليکلي و:

معنوي برخه

لومړی : ادبيات
۱- نظم : دشعرډولونه ، طويل بحر، رنگارنگي ملي سندرې .
۲- نثر: کيسې ، حکمتونه ، معماوې اوکيسې (چستانونه)... (۴۴)
دپښتوفولکلوريکوادبياتوپه معنوي برخه کې معمولاً دا دوه ډوله (نظم او نثر) تر ستر گوکيږي.د دغو ادبياتو زمينې او زيرمې ټولې په ولس کې وي ، د يو ليکوال خبره :
(په پښتو کې دشفاهي ادبياتو د پراخو زېر مو شتوالی له هنر او ادبياتو سره زموږ د ولس دپراخه پرگنو د مينې ښکارندويې کوي او دا راته شي ،چې زموږ

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلک که په پراخو سوځنده د ښتو او ناپايه بيديا وو کې په ډيره ابتدائي بڼه ژوند کوي او يا په غرونو او درو کې اوسيي – که بيسواده دي او ديا د نوي تمدن له بريا وو ليرې پاتې شوي دي خو هنري ذوق لري او خپله تنده د ځينو داسې سندرو او نورو هنري – ادبي توکو د ايجاد او خورلو له لاري خړوبوي ...) (**۵۳** – ص)

د پښتو فولکلوريک ادبياتو هر ادبي ژانر * (ډول) د ځان لپاره ځانګړې بڼه يا جوله لري همداسې يې مضمون او منځپانګه هم درواخله ....

ځکه خو په شکل او مضمون کې د نورو ولسونو له ادبياتو څخه ځانته جلا لاره او ځانګری رنګ ، خوند او مضمون لري . د مثال په ډول :

د مضمون له پلوه ښتو متلونه يو خاص يا ځانګړې . زبردستي لري هغه مطلب او مضمون چې په پښتو متل کې پروت دی ، فارسي ، عربي ، هندي او يا نورو ژبو کې نه ليدل کيږي لکه : په فارسي ،. دري متلونه کې وايې : (نيم نان – راحت جان – تاکه مېچله بچلان – آفتې نرسد گوشه تنهايي را – گردن نرمه شمشېر نه بريده) ... او نور .

خو په پښتو کې له پورته متلونه سره ورته او ياهم معنی متلونو کې بل ډول روحيه پرته ده ، لکه : (يا مور يا مړ – بلا په مخ وهلې ښه ده) د (نريا ترپ وي يا خرپ) اوښ په بډه نه وهل کيږي) ... او همدارنګه ډير نور متلونه ولسی ادب ځانته روحيه او مضمون لري دغه مضمون د پښتون ولس له طبيعت سره سم په متلونو او نورو ادبي ډولونه کې ځان څرګندوي او بېلا بېل مضمونونه لري دا درسته ده چې د مضمون او جولې له پلوه څه مشابهتونه يا ورته والی هم ليدل کيږي ، مګر هر ولس ځانته جلا ادبيات لري .يو بل مثال : په ترکمني متل کې راځي : (آته مالينه گوزتيکن او قوسيز عالر) ترجمه (څوک چې د پلار شتو ته سترګې نيسي بې علمه پاتې کيږي .) په پښتو کې : چې په خپله ميړه نه يم = نوبه فخر په باباکوم ترکومه يا ترکمني(آته انه نينگ گونی او غله ن بيله ن غيزده او له رينگ گوني داغ ن دوز ده) (۱۸– ۸) ترجمه –(دومره چې د مور او پلار زړه په اولاد خوږيږي هغو مره د اولاد په هغوی نه خوږيږي . په پښتو کې : (د مور او پلار زړه په اولاد په کاڼي ، بوټي) (۳۶– ۱۶) .همداسي د شکل (بڼه) له پلوه هم پښتو شعر او متل د نورو ژبو له اشعارو او متلونو توپير لري مثال : لنډۍ د

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو ژبې يو جلا ژانر او صنف دی د بڼې او مضمون خوند او رنګ يې بالکل جلا دی ، لکه :

ما وي له غمه به دې مړه شم   مرګ په نيته دی د روغژنه شومه مينه

- پښتو لنډۍ ته ورته په (جاپانی) فولکلور کې د (هايکو) په نامه څه شته چې اوس اوس پښتو ادب ته هم څه راغلي خو چې څومره چسپ لري او کنه نو وروستی خبره ده ، مګر دومره به وايم که (هايکو) په فورم کې پښتو شاعر او شاعره څومره تمرين وکړي خو زموږ مال نه شي کېداي . ځکه د پښتون ټبر له فطرت او طبيعت څخه سرچينه نه اخلي .

*ژانر : فرانسوی کلمه ده، دډول اونوع په معنا ده.

*

شکل(۶)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژانر : په لغت کې ډول ، صنف ، ټيپ ، بيلگه وايي . او په ادبي کره کتنه کې ژانر د ادبي اثارو پر جلا ټيپونو يا کټگوريو باندې دلالت کوي چې د جلاوالي معياريې فورم (شکل) يا تکنيک دی . (روهي – فولکلور پيژندنه ۱۵۶ مخ) کوچيانی کلتور او ژوند برخه انځوروی . (سيال کاکړ . پښتني فولکلور : ۱۳ مخ)

فولکلور ځانګړتياوې:

پښتو ادبيات او بيا فولکلور يولړ ځانگړنې لري ،چې له نورو ادبياتو را جلا کيږي .

(کابل افغانستان سلطنت بيان) د پښتنې فولکلور په برخه کې يوه مهمه قيمتي خزانه ده ، چې تر اوسه يې بيلگه نه ليدل کيږي الفستن په کتاب د پښتو د بيلا بيلو قومونو فولکلور او د هغو ملي کرکترونه په مفصله توگه بيان کړی دی . د پښتوخويونه ، دودونه ، خيرې، کالي ، انگيرنې ، تولنيز او اقتصادي حالت ، د دوی خوراکونه ، لوبې خرافې افکار د ادارې طرز ، شعاير ، عقيدې او باورونه ټول څيړلې دي . پښتنې فولکلور د پښتنو د ژوند ځلانده هنداره ده، چې په دغه هنداره کې د دوی د ژوند ټول اړخونه مخ ښکاره کوي ، الفستن د پښتنې مادي فولکلور لکه (د کورونو د جوړښت طرز ، سامان او افزار ، د جنگ آلې او .. بيان کړي دي . په دغه کتاب کې د ټولنيزو پاټکو (طبقو) طبقاتي توپيرونو او کلتورنو په گډون تاريخي ، جغرافيوي اتنوگرافي * او سوسيو لوجيکی * هرراز موضوعگآني څيړل شوي دي . د پښتو عام کرکتر يوه بله موضوع ده چې په دي کتاب کې يې لنډيز وړاندې شوی دی په اتنوگرافي ، يا باستان شناسي ، لرغون پيژندنه ده هغه اثار چې دوختونو په اوږدو کې پيژندل او ساتل کيږي .

* تولنيز پيژندنه ده چې په هغه ټولې ډلې په علمي توگه ژوند کوی . يوه برخه کې داسې راځي : (د پښتنو کرکتر چې په څو کلمو کې لنډ شي نو د دوی عيبونه : انتقام ، رخه حرص ، چور او سر زوي دي خو له بلې خوا په ازادی مين دي . خپلو ملگرو ته وفا داردي په لاس لاندې خلکو زړه سواندي لري ، ميلمه پالونکي دي ، زړه در دي او سخت سري دي ، کم خرڅه هم دي ، خواريکښ دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

، احتياط کار دي او نورو گاونډ يانو ملتونو په تناسب خطا (ايستلو) دسيسې او فريب ته لږ زړه ښه کوي . د پښتو کلتور او بيا فولکلور له نورو گاونډو جلا مطالعه کېدای شي پښتانه د ژوند په ټولو برخو کې له نورو قومونو جلا او ځانته لاره او خصوصيات لري . د پښتني فولکلور د خصوصياتو په باره کې له لرغونو وختونو څخه تر نن ورځې پورې ډير مواد لاس ته راتلای شي .
دپښتون (پکت ، پښت) قوم د ملي کرکتر په باره کې په ډيرو کتابونو کې د هغو له جملې (ريگوايدا) ، (سام ويدا) ، مچوريا) او د نړۍ د ستر مورخ (هيرودتس) په ليکنو کې يادونې شته . انگيريزي ختيځ پوه (مکنزي) د ساکو قبيله د پښتنو يوه پياوړې ځانگه بولي ، د دوی افسانې د پښتني فولکلور ډيرې لرغونې بيلگې گڼل کيږي . اروابښاد دوست شينواري په خپل معتبر اثر د (پښتو د ولسي ادب لارې) کې وايې (دساکي اتلانو په جمله کې يو هم رستم دی .. هغه د عربو د تيري کونکو سره ديوه مبارزه شخص په حيث ثبت شوی دی . او د (يادگارزريران) او (درخت اسوريک) پانياني قصيد وکې هم دغه نوم قيد شوی دی . د فرودوسي صاحب په شهنامه کې هم د دغه واکمن يادونه شوې ده ، د پښتو دولسي ادب لارې ليکوال د (شيرک) نوم هم راوړي چې دا په پښتنو قومونو کې يو معمول نوم دی ، هغه زياتوي . (دساکو ډيرې حماسې لرغونو مؤرخينو په خپلو آثارو کې ساتلي دي چې يوه هم د(شيرک) حماسه ده چې بولين د(جگړې چلونه) په نامه په خپل کتاب کې درج کړې دی . همدا ډول ډيرې نورې عنعنې او دودونه شته چې د پښتني فولکلور څرگندونه کوي . ميړانه او او قاداري يو بل اصل دی چې د پښتنو کلتور لا برجسته کوي . په دويمه ميلادي پيړۍ کې لوکيان د ساکو دروحيې په باب ډيرې نورې کيسې ليکلي دي ، او د ساکو د متل پې را اخيستي دی چې په کې ويل شوي و : له دې زيات خجالت نشته چې په دوستۍ کې څوک خاين څرگند شي ، (دولسي ادب لارې -۱۲ مخ) لوکيان د ساکو د ښځو له زړه ورتيا هم غږيږي او د ملکې زرينې) په باب ليکي : دساکو ښځې ډيرې زړه ورې دي او له نارينه و سره يو ځای له جگړو کې گډون کوي شيرک : هغه څوک و چې د (هخامنسيانو پاچا لومړی دارا په خلاف د ساکو د قيام (۵۱۳ ق م) کې پداسې حال کې چې پوزه او غوږونه يې غوڅ شوی و د پارسايانو په سنگرونو ورننوت او د خپل قوم له لاسه يې شکايت وکړ خو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

اکا يې په خپله کړې و مګر د هغوی د غو لولو لپاره دا کار کړي و هغوی يې دښتی ته راويستل او هلته له لوږی او تندی مړه شول . زرينه د ساکو يوه ډيره زړه وره او توريالۍ ښځه وه چې د خپل هيواد استقلال يې وساته او ډير ښارونه يې ودان کړل د دې له مړينې وروسته د دې قبر د هرم په ډول جوړ شو او يو سلو پنځوس متره لوړه وو او په سريې د سرو زرو مجسمه در ولې ده . که د لرغونو دورو اثار وګورو د پښتو د فولکلور په پاب زيان معلومات تر لاسه کېداي شي (ابوريحان البيروتي) په خپل يو اثر (الباقيه عن القرون الخاليه) کې د پښتنو د فولکلور په باب څو په زړه پورې ټکي ليکلي دي ، لکه :

(هيوان تسانګ چيني سياح په ۶۳۲ م کال افغانستان ته د خپل سفر په ترڅ کې د پښتني سيمو د فولکلور او(بابر) هم د پښتنو په باب جالب ټکي بيان کړي دي د سيفي هروي (تاريخنامه هرات) د مسيحي سياح) (بصيرت نامه) د اخوند درويزه (تذکره الابرارو الاشرار) هم د پښتني فرهنګ په باره کې ډير مطالب خوندي کړي دي) فولکلور پيژندنه (۱۴۹ مخ)

د پښتو فولکلور په عامه مانا د پښتني ټولنې د تکامل لارې ، د خلکو د تجربو له سرچينه څخه چينه رااخلي ، د (پښتو ولسي ادبيات په لوی سر کې په دوو برخو بآندې ويشل کيږي:

۱- منظوم ولسی ادبيات

۲- منثور ولسی ادبيات

په منظمو اثارو کې جلا صفتونه او ډلې شامليږي او همدارنګه منثور آثار هم بيلا بيل ډولونه يا ژانرونه * لري چې موږ به په لنډ ډول دغه صنفونه او بيا د هغوی هندسي جوړښت وکاږو :

داسې چې هر ادبي صنف ځانته بيل بيل ډول لري، بيل بيل مضمون هم لري که څه هم په ادبي اثارو کې ډير ځله مضمون ورته والی شته خو دبڼې يا جولې له مخې هر (ډول) بيل سکښت لري . دلته به موږ لومړي د (نظم) تر سر ليک لاندې صنوفونو او بيا به د نثري صنفونو نومونه واخلو او وريسې به د هر نظمي (ډول) هندسي جوړښت او (نثر) حدود او جوړښت وڅلوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی – نظم :

د نظم تر سر ليک لاندې :

۱- لنډۍ ۲- سروکۍ ۳ بآبولالې ۴ – داتڼ نارې ۵- د ماشومانو سندرې ۶- د ميندو سندرې ۷- تاريخي نارې (چاربيتي) ۸- منظوم متلونه ۹ – کاکړۍ غاړې ۱۰- برغازې ۱۱- سلسلې ۱۲- پړاکې ۱۳- د ښآدۍ بدلې ۱۴- ساندې ۱۵- چغياني ۱۶- غزل ۱۷- څلوررېځي ۱۸- بدلي ۱۹- ږغونه ۲۰- د متروکو کسرونه ۲۱- بگتۍ ۲۲- لوبې ۲۳- داستان (بدله) ۲۴- مقام (رباعي) ۲۵- انگۍ ۲۶- د بي بي دستي سندرې ۲۷- دنکلونو نارې (غږونه) ۲۸- سنځر خليې نارې ۲۹- کيسۍ ۳۰- سوزخاني او نور ولاړ شو د نظم د پورته ډولونه په عامي (عامو) او خاصو) سندورهم وويشو لکه :

الف عامې سندرې :

۱- لنډۍ ، سروکې ، داتڼ نارې ، د ماشومانو سندرې ، دميندو سندرې ، تاريخي نارې دبي بي دستي سندرې ، کيسي (منظومي) منظوم متلونه ، غاړې (کاکړۍ) برغازې ، سولې ، سلسلې ، بلندې ، پړاکې ، فالونه ، د ښادۍ بدلې ، ساندې ، چغياني او .... چاربيتې ، بدلې لوبې ، ږغونه ، د مروتو کسرونه ، بگتۍ ، لوبې ، داستان (بدله) مقام (رباعي) او نور ازاد ولسي شعرونه يادولای شو .

دويم : منثور ولسي ادبيات :

متلونه ،نکلونه ،وړې کېسې ، توکې ، بولنې ، تکيه کلامونه ، روايتونه ، دعاوې او ښيراوې ، متشابهات ، رمزونه ، فالونه ، کتايې او ....

د پښتو ولسي ادبياتو لنډه پيژندنه او هندسي جوړښت :

الف – د پښتو ولسي شعر هندسي جوړښت او تقطع (شننه) د پښتو فولکلوريک يا ولسي شعر بڼه ځانته خاص هندسي شکل لري چې موږ په يې په ترتيب خو لنډ ډول سره دلته راوړو ، زه به هڅه کړم چر په ډير لنډ ډول د هر (صنف) د نوم تر مخې دهغه ديو عملي مثال او بيا جوړښت په شکل کې ونيسم لکه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

اول – لنډکۍ (Landakay) :

لنډکۍ له لنډۍ سره توپير لري ، مگر بيا هم ورنږدې ده دا ځکه چې د لنډۍ دويمه مسره (۱۳) او د لنډکۍ (۱۴) سيلا به ده : (د پښتو د ولسي ادب دغه له نظره لويدلې برخه د پکتيا په ولايت کې اوس هم ژوندۍ ده او دا يو ډير لنډکۍ او خوږ شعر دی چې تر اوسه پورې پې دپښتو په ولسي ادب کې انډول نه دی ليدل شوی او د پښتو په ولسي ادب کې له دغه شعرنه لنډکۍ شعر نه لرو ، دا ځکه د کاکړو د غاړو د دوارړه مسريو سيلابونه معمولا (۱۶) ا د لنډۍ دوراړه مسرې دوه ويشت سيلابونه، دي خو دا شعر يوازې يوه شوارلس سيلابيزه مسرۍ ده نو ځکه د لنډکۍ نوم غوره ورته وبلل شو)

د لنډکۍ پای لکه د لنډۍ غوندې (ونه ، ينه اومه) سرته رسيږې پوره تفصيل يې په بل ځيرکي کې وگورئ : لنډکۍ يوازې يوه مسره لري خو دسندرو يلو په وخت کې لکه د سروکو په شان له نورو سره غبر گيږي لکه :

گل لالی يې راوړ لکه ناوې په ډولونه

گلالی مو ورک مور يې جومات کې لټوينه

هندسي جوړښت :

الف

الف ××××

الف ××××

الف ××××

۱۴	۱۳	۱۲	۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
نه	لو	ډو	په	وې	نا	که	ل	وړ	را	يې	لی	لا	گل

۳– سروکي (Saruke) :

(c) ketabton.com: The Digital Library

سروکي: ځيني خلك ورته (نيمکی) هم وايي. دسروکی مکمل اوبشپړونکی لنډۍ دي. سروکې يو بيت يعنی دوه مسرې لري اوډيرځله لومړۍ يې تردويمې اوږده وي، لومړی سروکې ويل کيږي اوبياټيکی وراچول کيږي (۱۲۴).
سروکې خو پنځه ډوله دي ، هندسي بڼه يې هم يو ډول نه ده .
۱- لکه : له کوره راوتې د نجونو په ټولي کې = پرتوګ دې ليکې ليکې

A A

په تور وربل کې دې ټومبلي زيړې ګلې په ځنګ تېريږې ګلې

B B

يا : چې لومړی مسره يې (۱۳) او دوه يمه يې (۷) سيلا به وي . لکه :

جلکۍ خپه ده نن سبا يې ودوينه اور بل يې ړنګوينه
چې دديدن نصيب يې نه وي اوربل يې ړنګوينه
په يوه کوڅه کې سره وړاندې وروسته شينه اوربل يې ړنګوينه
جلکۍ خپه ده نن سبا يې ودوينه اوربل يې ړنګوينه

هندسي جوړښت :

الف الف

الف الف

۲- هغه بيتونه چې لومړۍ مسره يې (۱۴) او دوه يمه يې (۷) سيلابه وي ، لکه :

ته شوې رانه پاتې زه پر دې وطن ته لاړم خپه يم ځکه ژاړم

الف

يا : ټکه غرمه ده اوس راوځي غونډه منډه د سمال وهي په ټنډه

ب ب

يا : داغونډه منډه ځواني ما سره بدله کړه پا څه ډيوه بله کړه

ت ت

جلکۍ وديږې په سپين مخ يې وانښکې ماتې شوې جار وطنه ياتې شوې

الف الف

۳- بيتونه :چې لومړۍ مسره يې (۱۵) او دوه يمه يې (۷) سيلابه وي لکه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

هلک = ته يې شنه کوتره زه يم باز دګړنګو جلکۍ   وړم دې په پنجو جلکۍ

الف   الف

جلۍ – ځان به سينګآر کړم مازديګرۍ ته زه درځمه   تور لونګ به وټومبمه

ب   ب

۴- هغه سرو که چې لومړۍ مسره يې ديارلس او دوه يمه يې شپږ سيلا به وي لکه :

ګودرته راشه خو له به در کړم مازيګرکې   ودريږم په څادر کې

الف   الف

يا :

دزيړو ګلو څانګې مه نيسه ماتيږي   زړه مې په بديږي

ب   ب

يا :

ته چې د خيال خندا کوي ما به ملنګ کړې   ډير به مې بدرنګ کړې

ج   ج

۵- هغه سرو که چې لومړۍ مسره يې (۱۴) يا (۱۵) او دوه يمه مسرۍ يې شپږ سيلابه وي لکه:

تا به ليونی کړم که زه ډير توره ومه   ځان چې جوړومه

الف   الف

آيينه رنجورمه راکړه موري سترګې تورومه   يار خوشحاله ومه

ب   ب

يا : ټول وور کې به مړه شې ، ستا په سرد ګلووني   توغې کبر جنې

ج   ج

(غرنۍ سندرې له (۱۵۴- ۱۵۱) مخونه .

۴- کاکړۍ غاړې *kākari ɣāre*

کاکړۍ: ته کاکړۍ غاړې هم وايي، لکه لنډيو غوندې دپښتنو ولسی ادب برجسته صنف دی. د(نارو)، (لنډيو) او (غاړو)په نامه هم يادېږي شاعريې معلوم

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه وي په ګډه هم ويل کيږي. کاکړۍ، هغه ولسي شعر دی، چې غنی او دفورم له پلوه مثنوي غوندې وي.

د کاکړۍ فورم لکه مثنوي غوندې دی ، د مضمون له پلوه ډير ډولونه لري لکه :

سپينه خو له په خندا خاندې — مازديګر دې کړ راباندې

الف — الف

يا : شين خالی قدم په وروکه — پيکي پورته د خالو که

ب — ب

يا : مخ را کوږ که تکې سپينې — تو يوم د سترګو وينې

ج — ج

اوس مې خوږ شي باړ خوګان جانان — پرغابـــو درد کـــي د

د — د

۵- لنډۍ (Landay) :

لنډۍ: دپښتو دولسي سندرو يوه ستره او مهمه برخه ده او مخصوص جوړښت لري. لنډی غير مقفی او عروفی شعر دی چې لومړی مسره يې(۹) او دويمه يې (۱۳) سيلابه وي. په دينه او ونه ختميږي وايی چې دغه نوم له لنډی مارنه اخيســتل شــوی،هغه هــم زورور او دشــعر داډول هــم قــوی مغمــون او ډيــر خوندلري.لنډۍ ځانته فورم (بڼه) اومحتوا لري . هندسي شکل يې هم له نورو فورمونو سره توپير لري لنډۍ د پښتو يو طبيعي او فطري شعر دی ... لنډۍ يو خاص طرز او ځانګړی وزن لري (۵۲) لکه : سترګې کچکول کړه ديدن واخله ملنګه ياره بهانه راغلې –يمه

شنه : الف — ب

يا : مور يې په کلي شړومبې غواړي ورکوينه — لور يې په سپينه روپۍ خو له نه

الف — ب

شتنه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹
ستر	ګې	کج	کول	کړه	دي	دن	واخ	له

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳
مه	لن	ګه	یا	ره	ب	ها	نه	را	غ	لي	ي	مه

یا: داهلکان دې ځوانیمرګ شي مینه یې پرېښې په فیسبوك لوبې کویته

۶- بابو لاله (*Bābolāle*) :

دشځو لـه خوا جوړیږي او ویـل کیـږي. بـابولالې پـه ولسـي سـندروکې مخصـوص جوړښت لري. له دریو بیلوبیلو ټوټوجوړه شوې وي اوکله دوې مري لـري. پـه واده کې ویل کیږي.

دا هم د پښتو فولکلوریک شعر ځانګړي ډول (فورم) دی او جلا هندسي جوړښت لري .

لکه :

د موږ د ناوې څومره بوک تندی دی ________ الف

آرمان مې د ماما داشین پتې دی ________ الف

x x x

یا : ښه شوې چې د شنو ونو را تیره شوې ________ الف

آبادې په پیسو شو ته یې هیره شوې ________ ب

(پښتو ځانګه : ناجیه وردګ ، ۱۳۸۵ کال)

شنه :

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱
ز	موږ	د	نا	وې	څوم	ره	بوک	تن	دی	دی
۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱
ار	مان	مې	د	ما	ما	دا	شین	پ	تې	دی

۷- فالونه : (*Fāluna*) :

(c) ketabton.com: The Digital Library

فال هم د ولس مال دی ، دا کثرو فالونو لومړی مسره یې لنډه او دویمه یې اوږده وي .
او کله هم دواړو مسرو سیلا بونه سره برابر وي ، ډیر ځله دوه او څلور مسری وي .

۱- دوه مسره ایز فالونه : چې لومړی او دویمه مسره یې اته . اته سیلابه او دوه یمه یې هم اته ده لکه :

د پاسه مسله راله (راغله) پر کل عالم خوره راله (راغله) (۴۲ - ۸۰)

هندسي بڼه :

۲- څلور مسره ایز فالونه :

د جنت په منارې سور چرګ وهي نارې
شیر د خدای تېرېږي خلکو کانـدي ننـدارې (پښــتنې فولکلور-۶۹ مخ)

الف الف ————
x ———— الف ————

۸- د بي بي دستې سندرې (Bibi daste sandare) :

مراد والا ښځې یې وایې ، محدودې دي لکه :

د دوهی ملنګی سر دې وې تور دی سر مې داسې تور دی پر موږ هم
ښه لوی دین د محمد رسول الله لا اله الا الله محمد رسول الله

هندسي جوړښت :

الف ———— ب ————
ج ———— ————
ج

لومړی نیمه مسره (۱۲) دوه یمه (۹) دریمه (او) څلورمه (۱۴) سیلابه ده .

۸- سولې* (Sole) :

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اوده او خوشحالۍ په وخت کې ويل کيږي ، دويلو په وخت کې يې ډلې جوړيږي ، طنز* ور کې وي .
لکه :
۱۵- سولې ټکومه ټکوم تا به واده کمه
۱۵- په خداى مې دې قسم وي و پلاني ته به دې وکمه

۱۵- سولې ټکومه ټکوم تا به واده کمه
۱۵- په خداى مې دې قسم وي و پلاني ته به دې
۱۵- سولې ټکومه ټکوم تا به واده کمه
۱۵- سولې ټکومه ټکوم تا به واده کمه

۱۵- سولې ټکومه ټکوم زه پلانى نه کومه

۱۵ - په خداى مې دې قسم وي پر ما لوى دى
که يې

وکمه : (سيال کاکړ فولکلوري سندرې ۳۲- ۳۴ مخونه)

لومړۍ نيم بيتى يې (۱۵) او نوريې (۱۶) سيلابه مسرې دي .
* سولې : مراد ترې (شولې) ده د ور يجو تا ټکول شوي بڼه .
* طنز : هغه هنرمندانه وسيله ده چې انسان هغه په واسطه ترټولو بد فکري حالت او خپل حالت د الفاظو په کالب کې له ويري پرته بيانوي ، فکاهي يا فکاهيت يا له خندا ډکې خبرې هم دي (۵۶ :۱۱)

هندسي جوړښت :

الف	الف
الف	الف

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف الف

شنه :

سولې د وزن او هيجاو د شمېر له مخې سره يو شی دی ، لکه دمثنوي په څېر بڼه لري .

لاندې شتنه وګورئ .

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵
سـو	لې	ټ	ک	و	مه	ټ،	ک	وم	تا	به	وا	ده	ک	مه

۱۰- برغازي (Bar $\gamma \bar{a} zi$) :

د سيال کاکړ په وينا د ږوب تاريخي ناوه او د بورې جانانه * سيمه کې د دغه شعر فورم موندل کېږي زياتره برغازي يو نيم بيتيزه وي ، خو کله درې بيتيزه او کله

هم تر دې زيات زي ، خو په ټولو صورتونو کې (دغه ولسي شعرونه سره هم قافيه او اکثر و ځايونو کې هم رديفه وي)(د پښتو شفاهي ادبيات ، ۲۸ مخ)

۱- د کويټې (کوټې) ايالت ، پښتون اباد په **۲۵** کيلو مترۍ جنوب شرقي خواکې يوه ناوه ده

۲- خاصيه سيمه

۳- بازار ميان ، سيمه ايز بآزار ورځ ده چې د پنجشنبه ورځ ده .

۴- د (لالا) يعنې پلار يا مشر ورور لنډه بڼه (مخفف) دی .

لکه :

(بازارميان) دی خولګۍ راوړه
لوړ سهار دی خولګۍ راوړ
راځه وړې راځه چې ځو
نن سبا چې راځه ځو
الکانو کور مو چېرې دی ؟

چرګ اذان دی خولګۍ راوړه
زما تلوار دی خولګۍ راوړه
دګل کېډۍ راځه چې ځو
د لال ټکرمو چېرې دی ؟
مستۍ غولی مو چېرې دی ؟

هندسي بڼه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف ________ الف ________

الف ________ الف ________

ب ________ ب ________

________ ________

ج ج

۱۱- د پروفیسور سیال کاکړ په وینا : (اکثره سلسلې د نارینه او ښځو تـر منځ د مسابقې او گوندې (سوال و ځواب) په بڼه ویل کیـږي) ، دسلسـلو ځینـې مسـرۍ سره برابر ې دي

لکه :

۸ راوتلې په سنځریم زه د ښو نجونو اجل یم

۷ په شان د سپنیکی ماریم د هر چا تر اوده تریم

(سیال کاکړ ، فولکلوري سندرې **۱۵** مخ)

لومړۍ مسره (۸) دوه یمه (۸) ، دریمه (۷) ، څلورمه (۸) سیلابه ده .

هندسي بڼه :

الف ________ ب ________

____

الف ________ الف

په پورتـه سلسـله کې گـورو چې (سـنځر) ، (راجـل) ،(مـار) او (اوده تـر) د قـافیې کلمې راغلي خو سنځر له اجل سره هم سوی دی ، کله نا کله په فولکلوریک ادب کې داسې مثالونه نور هم لیدل کیـږي او په دوه لـومړۍ نیم بیتـۍ کې (مـار) لـه (تر) سره هم قافیه شوی جې داسې قافیـه د اروښـاد علامـه عبدالشـکور شـاد پـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وینا د (سستې * او چستې * قافیې) (۴۵) سره راوړل دي(یم) یم په څلور واړو مسرو کې ردیف راغلي دی .
یادونه : سسته قافیه : چې د قافیې کلیمې سره تخته یه تخته نه راځي :لکه : مار او تر یهنې د تورو له پلوه د قافیو په کلمو کې توپیر موحود دی . چسته قافیه : هغه ده چې دوه کلیې د هجاو تورو له پلوه یو شی اوپه ردیف کې هم سره یو شان وي لکه : سینګار ، افګار .

۱۲- چغیان ($\bar{C}i\gamma\quad yan$) :

دپښتو شفاهي ادبیات) لیکواله اغلې غوټۍ خاورې دفولکلوریک شعر دغه فورم د لومړي ځل لپاره د پروفیسور ولي محمد خان سیال کاکړ د وینا پراساس معرفي کوي
(دغه فورم یواځې جنوب غربي سیمه کې ونومول شو) چغیان د واده ورځ د ناوې یا نورو پیغلو له خوا د خوا شینۍ خپګان په وخت کې ویل کیږي لکه : درې نیم بیتی لري چې دریمه نیم بیتي د لومړۍ پر قافیه وي لکه :

۱- وروره لاس یه کڅوړه　　　　یو اصیل غمی را باسه
خور دې ځي د بابک له کوره
۲- ځواب خورې هوي که غاړه لوی که　　　　اکا ګان درته ولاړ دي
اکا ګآنو زړونو لوی دي (۴۲ – ۸۰)

د لومړي چغیان د لومړۍ مسرې سیلابونه (۸) د دویمې (۸) د دریيمې (۹) دي : او د دویم چغیان د ټولو بیتونو مسرې (۸) دي .

۱ الف ________　　　ب ________
____
۲ الف　　　الف ________

ب ________　　　ج

یا دابل چغیان :

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه په خپل کور کې وم په راحت   بابک خرڅه کړم په ډير دولت
په پردي کور کې مې نه شته عزت   خـود بـه ژړا کـړم پـه هـر سـاعت
(۱۲-ج)
د ټولو مسرو سيلابونه يې (۹) دي :
هندسي بڼه :

الف ــــــــــــ   الف ــــــــــــ

الف ــــــــــــ   الف ــــــــــــ

۱۳- د ميندو سندرې (Damayndo Sandare) :

د سيال کاکړ په وينا : (پښتنې مو مينه ناکه غيږ په حقيقت کې د شعر او ادب د زده کـړې لپـاره هغـه ابتـدايي ښـوونځی دی چـې ملالـه . نـازو ، ايمـل خـان او خوشحال خان يکې روزل کيږې د ميندو سندرې سيلابيک او څپه ايز اوډون لـرې لکه :
پلانکی جانه ښآيسته = ښه دې توره ښه وسله = په ښايسته نيلي سپره
چې نيلی دې تماشې کا = تور تازيان دې ورسره
د لومړيو مسرو شمير يې (۷) د دويم نيم بيتی (۸) او بيا د پای (۷) سيلابه دی
هندسي بڼه :

الف ــــــــــــ   الف ــــــــــــ   الف ــــــــــــ
ب ــــــــــــ   الف ــــــــــــ   ــــــــــــ

يا : آللو للو للو = خوب دې درشي په ليمو = خوږ دې لرې له هډو:
هندسي بڼه :

ــــــــــــ الف   ــــــــــــ الف   ــــــــــــ الف

۱۴- د ماشومانو سندرې (Demashumano Sandare) :

د ساعتيری په وخت کې ويل کيږې ، طنز او ټوکې پکې ډيرې وي لکه :
ما سره با درنگ دی = جنگه جنگه تو دشه = تا به تودې نينې وکړم

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه بـه تماشـې وکـړم لـومړۍ مسـره (۶) دويمـه (۴) دريیمـه (۱۱) او څلورمـه (۷) سيلابه ده

هندسي بڼه :

الف ______ ب ______ ج ______

ج ______

يا :

نرۍ . نرۍ باران دی = ورور مې راروان دی
د کټ لاندې پيشو ده = پيشو ته وايم پشې
موږ که ستړی مه شې (۴ : ۱۶۶)

د مسرو سيلابونه يې (۷) سيلابه دي :

هندسي بڼه :

الف ______ الف ______
ب ______ ج ______
ج ______

۱۵- کېسۍ (Kisay) معما :

معما)کېسۍ) اړونه (ټکونه) هم ورته وايي .

بآيد داسې وويل شي چې لومړۍ سړی يا ماشوم يې ووای او دويم ځواب ورکړي کنـه لوبـه بـايلي . معمـاوې کلـه منظـومې او کلـه هـم منثـورې وي : منظـومې کيسۍ (معما) ساده او روان شعر دی، مطلب په اشارو او کنايو کې ښودل کيږي کله دوه مسرې ، کله درې ، کله څلور او ځينې وختونه زياتې وي لکه :

مثالونه :

۱- دډه ونه - کړوپه ونه - کال وسر کې دوه گلونه (دوه اختره)
۲- له پاسه راغی سور بلوخ اغوستي يې دی پنځه پنځوس (پياز)
۳- تور دی کارغه نه دی الوزي مرعه نه دی (غوباړی)
۴- په يو رپ ځي آسمان ته چارچاپيره تـول جهـان تـه (د سـترگوديد) (۱۷۰- ۷۷)

په دويمه گڼه کې د مسرو شمير (۸) ، په دريیمه گڼه کې (۶) (۷) سيلابه دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

هندسي جوړښت .

۱ ———— الف ———— الف ———— الف

۲ ———— الف ———— الف

۳ ———— الف ———— الف

۴ ———— الف ———— الف

۱۶- ساندې (Sande) :

ساندې (ګي) يا ويرنې د ولسي نظم يوصنف دی ، د ښځو له خوا په مړي باندې ويل کيږي ځينې خلک يې ستاينې ، کړيکې او ځينې نور يې غړنګې هم بولي (دپښتو شفاهي ادبياتو شکل او مضمون) کله د لنډۍ په بڼه هم وي خو په ځانګوي وزن کې راځې :

په لاندې ډول دي : اول هغه ساندې يا ويرنې يا مثيه چې د لنډۍ په فورم کې دي:

لنډۍ : ګلونه خاورو له پيدا شول ځما لالۍ ترګل نازک خاورو له ځينه

ماوې له غمه به دې مړه شم مرګ پخ نيتهه دی د روغژونـد شوم مينه

ماله قلم ، مشوانۍ راوړئ د يارانې تاريخ وکړه شپه به چا کره کومه

(۶۱ – ۵۵ او ۶۷)

د پورته لنډو لومړی مسرۍ (۹) او د دويمې يې (۱۳) سيلابه دی .

هندسي بڼه :

———— الف ———— ب

همداسې د نورو لنډ يو شننه هم درواخله :

دويم : غبر ګې ساندې : چې له يوې ښځې سره يې نروې ښځې د غم په وخت کې غبر ګوي .

۱- (پلانېکه) په سردې کېنه يوه مرغۍ = چې درته ووايې د پلانکي) سلامتۍ

X X X

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- خدايه پخې کړې د غره ممانې = (پلانکي) شاوو کړې ښځه يې ناوې ساندې معمولاً دوه مسره ايزې وي لکه
۳- پلانکېه مه شپې کړه مه کلونه
کورته دې را درومه
دلومړۍ ساندې لومړۍ مسرۍ (۱۱) او دوه يمه يې (۱۴) همدارنگه د دويم لمبر ساندې لومړۍ مسرۍ (۱۰) او دوه يمه هم (۱۰) او دريم لمبر ساندې ، لومړۍ مسرۍ (۱۰) او دوه يمه هم (۶) سيلابه دي .
هندسي جوړښت :

۱- ـــــــــــ ۱۱ الف ـــــــــــ ۱۴
الف
۲- ـــــــــــ ۱۰ ب ـــــــــــ ۱۰
ب
۳ـــــــــــ ۱۰ ج ـــــــــــ ۶
ج

د مثال په ډول د (۱) لمبر ساندې شننه :
پلانېکه مه شپې کړه مه کلونه کورته دې را درومه

۱۷- سروکې (Saruke) :

د پښتو ولسي سندرو ځانگړی ډول (فورم) دی چې بيلا بيلې بڼې لري .
(ځينې پښتانه يې سروکې ، نيمکۍ بولي او د پکتيا په منگلو کې د (پام) په نوم ياديږي
سروکې ويل کيږي بيا ټيکۍ (لندۍ) وراچول کيږي يعنې ټيکۍ + لنډۍ = سروکې
سروکې + ټيکۍ +لنډۍ = سروکې
لکه :

۱- خانه راځه راځه دلبره ډکې لاړۍ د جنکو لندن ته ځينه
د جنکو کدر (قدر) يې کم که امان الله ته دې خدای لوې نه ور کوينه

(c) ketabton.com: The Digital Library

خانه راځه دلبره ډکې لارې د جنکو لندن ته ځينه..

(د پښتو شفاهي ادبيات ۶۰ مخ)

يادونه : لکه چې شاه امان الله غازی د افغاني نجونو يوه (۹) کسيزه ډله زده کړو لپاره يورپ ته وليږ له نو بيا دا لنډۍ جوړې شوي دي ، (په ځای ده چې ووايو شعر او هنردتو حالا يو رنګين انځور دی اوياهنرداجتماعي شعور يوه بنه ده.)

سروکې دوه مسره يې (لومړۍ يې لنډه او دوه ييمه يې اوږده وي کله درې مسره ايزي او څلور مسره ايز او پنځه مسره ايزې هم وي .

د مثال لپاره يې درې مسره ايزه سروکې راواخلو :

پسې ورجګ کړه سره لاسونه لنډه کړه تيکۍ مزی دې، خال به دې وران شي

هندسي جوړښت :

______ الف ______ ب

څلور مسره ايزه سروکې :

څلور مسره ايز سرو کې :

تورې سترګې خماري درته کړم ناله زاري

دزړه زخم مې کاري شوم رسوا ستا په ياري

هندسي جوړښت :

______ الف ______ الف

______ الف ______ الف

داپورته سرو کې څلور مسريزه چې هره مسره يې (۷) سيلابه ده ، همداسې نور مثالونه هم ډير دي .

۱۸ - د اتڼ ناري $A\text{tan}-n\bar{a}re$

د اتڼ سندرې هم په پښتو ادب کې ځانګړی فورم او مخصوص وزن لري .

د اتڼ نارې خوږې ، له سوزه ډکې ، رواني او دخلکو د فطري احساساتو ښکاره ندويه دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

درې مسره ايز – اتڼ نارې :

داپورې و ورې کلی مې د يار دی   يا مې پکې نشته

زړه مې په گوگل کې ناکرار دی (محمد عارف غروال ، غزنۍ سندرې ، ۴۱ مخ)

هندسي جوړښت :

______ الف ______ ب

يا څلور مسره ايزه :

که دوې دي نجونې دوې دي   د اتڼ غاړې کوي سره

ترلې دي

ديوې د چټ کميس دی   د بلې زرغونې جستې

په پښتو دي

هندسي جوړښت :

______ ______ الف

الف

______ ج ______ د

دوه نورې يې هم (۸) او (۱۲) سيلابه دي .

۱۹ – چاربيتې (Charbite) :

چار بيتی دپښتو خاص سندرې دي .

چار بيتونه ، ډار مستتر د پښتو يو ليکلی تاريخ واي ، ځانته موسيقي او په زړه پورې آهنگونه لري . يو ليکوال ويلي و :

(چاربيتی ها مجموعه اطلاعات و اخبار حوادث ملی و محلی و مطالب سرگرم کننده براي شونده گان بوده و در قلب الفاظ ،منظوم مفت و ريگان براي مردم عرضه ميگردد ....) ۹۱- ۳۵ تر مخ ۴۰)

چاربيتې په دوه ډوله دي .

– الف : ساده چاربيتې

– ب : ځنځيري چاربتې

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- ساده تعریف :
کسر اهو چشمې ، گل اندامې ، ماه جبینې
زه دې وسوم ولې څه دپاره ؟
بند : وسوم ، وسوم څوک مې نه اخلي عرضونه
نه پوهیږم ربه دا څرنگ تاثیر دی ؟
لیلا تور وربل دې جال نیسي بازونه
باز د زړه نیسي بې شکه هوا گیر دی
د هر چاله خولې نه خیږې دا غږونه
شنکی خال غونډه زنه کې امیر دی
پاچا یې دې شوه په لاس ، پاچا د چین یې
رسالې درپسې چې شولې واکداره !
چار بیتې پنځه ، شپږ او یا زیات مسرې لري ، پنځه مسره ایزې چاربیتې مثال :
هندسي جوړښت :

کسر______ الف ______ ب
بند :______ الف ______ ب
______ الف ______ ب
______ الف ______ ب
______ الف ______ ب

د چاربیتې کسر ځانته هندسي بڼه لري ، خو (پاي) یې د (کسر) له لومړۍ نیم بیتي
سره یوشان ده .
له کسره رانیولې بیا د بند تر پایه د مسرو شمیرېې (۱۲) او (۱۱) سیلابه دی .
۲- ځنځیری چاربیتې مثال ، هندسي بڼه او شننه :
شپږ مسرۍ واله چاربیته :
ښه سینه ، رنگینه ، سنگینه دلیلی
شین یې خال ، دی دلال ، دا دی خال
دلیلی

(c) ketabton.com: The Digital Library

××××××××××××

قلندر ستا دې د. هر سهار دی جانان
ټيک د سر ، دي سره زر ، ښه نظر ، د جانان
خزانه ، نازدانه ، جانانه که ګيلې
ښه سينه ، رنګينه ، سنګينه دليلی
نن يې شال دی کشال و زانګي خيال دليلی
شين يې خال دی دلال ، دا دی حال دليلی

ـــــــــــ الف	ـــــــــــ الف
ـــــــــــ الف	ـــــــــــ الف
ـــــــــــ ب	ـــــــــــ ب
ـــــــــــ الف	ـــــــــــ الف

د مسرو سيلابونه د همدې څنځيري چاربيتې تر پايه (۱۲) دي او شننه يې په همدې ډول ده .

۲۰ – بدله (Badala) يا بدلې : Badale

د بدلې په برخه کې بيلا بيل نظريات دي :

د (پښتو ادب) ليکوال عبدالحليم اثر وايي (ځيني پښتانه لنډې پښتانه لنډۍ ته بدله هم وايي) (بدلې چې عموما پښتانه غزلې ورته وايي ... او پوهاند عبدالحی حبيبي د (عبدالقادر خان خټک) د ديوان چې په ۱۳۱۷ کال کې خپور شوی د غزلو (بدلو) نوم ورکړی دی) (هسې خو په عامه مانا د کندهار ، بلوچستان ، هملند ، زابل .، ارزګان ، فراه ، هرات ، غور ، بادغيس ، غزني ، وردک ، ميدان ، لوګر ، د کابل دشاه او خوا سيمو کونړ لغمان او ننګرهار د سيمو اوسيدونکي پښتانه او همدا راز د پکتيا او لرې پښتو نخوا کې په عام ډول ټولې ولسي سيندرې او .. په بدلې کې راځي) غوټۍ خاورې ، د پښتو شفاهي ادبيات ۹۲ مخ)

په پټه خزانه کې لومړنۍ بدله د شيخ بوستان بړيڅ ده .

(c) ketabton.com: The Digital Library

کسر: او ښکې مې څاڅې پرګریوان یو وار نظر که پر ما
راسه ګذر که پرما
بند : د خوږ زړونو له حاله ته يې اې باداره آګاه
يې د بې وزلو همراه
دخپل عزت په روی (بستان) ته کړه د مهر ښندل
کړې له ګناه ګواښل
او ښکې مې څاڅې پر ګریوان پو وار نظر که پرما
راسه ګذر که پرما
د بدلې د (کسر) دمسرۍ سیلابونه (۱۵) او (۷) دي .
همدارنګه يې تر پایه د سیلابونو شمیر (۱۷) او (۷) راغلی دی .
هندسي بڼه :

الف ———————— الف
———————— ب
ب ———————— ب
———————— ج
ج ———————— ج
———————— الف
الف ————————

۲۱- بګتی (Bagatay) :

بګتۍ یو داسې چست ، ساده او روان شعر دی چې د اوریدونکو او ویونکو وجود په حرکت او ارتعاش راولي او یو هیجان پکې پیدا کوي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

(بگتۍ هم د چار بيتو او بدلو په شان کسر لري خو د بګتې کسر د ځينو چار بيتو او ځينو بدلو په خلاف اکثرا يو بيت (دوه مسرۍ) وي .

داتورې سترګې سره تېرېږي
لـه حالـه
زما ، کله خبرېږي

××××××××××

دا تورې سترګې سره يې لاسونه
پــه بــام ولاړه کـــوي
سيلونه
وربل کې يې ايښي تازه ګلونه
موزي دله خان ، به ترې جارېږي

×××××××××

موزي دله ته ، وکوئ پام
د کوره وزي ، سرې مانښام
چې بيرته راسي ، کوي سلام
تومت د جينۍ ، په ماورېږي

××××××××××

تومت د جينۍ کړمه بيمار
د خياله کوي ډول وسينګار
څرک ورپسې ګرځي د پلار
ورځي طالب جان ، نه ايسارېږي

د لاندې بګتۍ د کسر د مسرۍ سيلابونه (۱۰) – (۱۰) دي او همدارنګه تـر پايـه د سيلابونو شمير يې (۱۰) ته رسيږي :
هندسي بڼه :
کسر ــــــــــــــــــ الف

الف

(c) ketabton.com: The Digital Library

بند ـــــــــــــــــ ب

ـــــــــــــــــ

ب

ـــــــــــــــــ الف

ـــــــــــــــــ

ج

بند ـــــــــــــــــ الف

ـــــــــــــــــ

الف

ـــــــــــــــــ الف

ـــــــــــــــــ

ج

بند ـــــــــــــــــ الف

ـــــــــــــــــ

الف

ـــــــــــــــــ الف

ـــــــــــــــــ

ج

همدا رنګه ډول یې د نورو بیتونو هندسي بڼه هم در واخله .

۲۲ – لوبې (Loobe) :

لوبې د پښتو ولسي سندرو یوه پخوانۍ بڼه ده چې له لنډیو نه خوند اخلي او چندان له بګتۍ سره توپیر نه لري او ځینې وایې چې لوبه او نیمکۍ سره یوه ده کسر لري .

د محمد نور لوبه :

کسر : غمونه لرې کړه له ما عاجز غمګینه

را تاوشه لو نګینه

(c) ketabton.com: The Digital Library

××××××××

بند : ودې وشتم روغه دې نه کړم نوره ياري در سره نه کړم
بل دې په سورو شونډو نتکۍ زانګي مينه
را تاوشه لو نګينه ...
X X X

بند : پاس په بامو ګرځي کوترې زما د خوږ زړګي دلبرې
چې شال په سر کړي څنګه ښه ښکارې سنګينه
را تا وشه لو نګينه
بند : د (محمد نور) فقير بخته څنګــه را پريــوتې لــه
تخته
د پورته لوبې کسر لوړۍ نيمه مسره (۱۳) سيلابه او دوه يمه يې (۷) سيلابه ده
.
د لـوبې لوړيـو بنـدونو قافيـه ځانتـه وي او سيلابونه يـې هـم تـوپير لـري ، د دې لوبې د بندونو لوړۍ مسرۍ (۹+۹) دی خو کسرونه يې (۱۳۰ او (۷) وي .

هندسي بڼه :
کسر : ـــــــــ الف ـــــــــ الف
بند : ـــــــــ ب ـــــــــ ب
X ـــ X ـــــــ X ـــ الف ـــــــ ـــ الف
X ـــ X ـــــــ X ـــ الف ـــــــ ـــ الف
بند : ـــــــــ د ـــــــــ د
ـــــــــ الف ـــــــــ الف

۲۳ – مقام (*Maqām*) :

مقام ته ځينې پښتانه رباعي هم وايې (نسبتا ورو ، اوږده په داسې تال او اهنګ ويل کيږي چې ټول مجلس چپ شي ....)

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ديواني غزل سره يې توپير دا دی چې ژبه يې ساده او مضمون يې طبيعي او ولسي وي قافيه يې په لاسی ډول نه جوړيږي ، بلکې شاعر له خپلې طبيعي سره سم ورته کالب جوړوي ، د موضوع تسلسل پکې وي .

د کم اصلو له ياری نه واخله لاس　　مه غوليږه دهغو په تش لباس
د کم اصلو يارانه د خره سورلې ده　　عاقبت به ده په کنده کړي را خلاص
که اصيل سره دې لږه نيکې وکړه　　شامدام او به درنه ګرځي کوز اوپاس
د کم اصلونه وفا کله مونده شي　　دا متل دی په هر ځای کې عام و خاص
چې د لرې نه يې ګورې ورنه تښته　　دوستانه ورسره مه کوه څه باس

هندسي بڼه :

______ الف ______ الف
______ ب ______ الف
______ ج ______ الف
______ د ______ الف
______ هـ
______ الف

د مقام د ټولو مسرو سيلابونه سره برابر وي ، د پورته مقام د مسرو سيلابونه (۱۱) دي ، تر ياپه دغه مراعات پکې شوی دی .

۲۴ – کېسې (Kice) :

کېسې هم په پښتو ادب کې اوږد تاريخ لري ، او د کېسو منبع په خپله ولس دی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېسې هم منثورې او هم منظومې دي ، د انسانانو لومړنۍ کېسې ډېر ځله منظومې وي ،

لکه د حضرت ابراهيم خليل الله د صداقت ړ خق او رښتيا ويلو فولکلوري کېسه چې (عبدالغفار) کړې .

نمرود په زمانه کې راغليې په کيسه کې
پيدا شو ابراهيم خليل الله دوست د اکبرو بيشکه پيغمبرو
نمورد نومې کافر ده جوړ کړو دا هنر
را غونډ يې نجوميان کړه زما مرگ به وي له څه نه ؟ ترې ويې کړه پوښتنه
نجومي و وايه حال ښکاره يې کړو في الحال
پيدا به يو هلک په دغه ښار کې شي د ننه ستا مرگ به وي هغه نه
نمرود پوه شو په حال اخته شو په خنجال
لـه دې نـه کـه پـه وروسـته يـو وړوکـی پيـدا کيـږي نـو سـر بـه يـې غـو څيريږي...
دې ښځې ويل : اذره کېسه و اوره له سره
ما هلته دی پټ کړي هغ ستا ښکلی پسر دی بيشکه پيغمبر دی

د کېسې د مسرو سيلابونه مختلفې هجاوې لري ، د (کسر) لومړۍ دوه نيم بيتي يې (مصراع) هم وزنه خود دويم بيت دوه نيم بيتي يې د وزن او مسرو د سيلابونو د شمير له پلوه متفاوت مگر ښه يې يوه وي .

د کېسې هندسي جوړښت لکه د مثنوي په شان وي لکه پورته بيلگه :

______ الف ______ الف
______ ب ______ ب
×××××××
______ ج ______ ج
د ______________ د
X X X
______ هـ ______ هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف ـــــــــــ الف ـــــــــــ الف

د دغې کېسې لومړی بیت مصرع دی ، د لومړی دور د هجاوو شمیر یې (۷) ، (۷) دی د کسر یا تکرار کړی یی (۱۷) او (۷) دی او دغه وزن او نظم تر اخر پکې تکرار شوی دی د پښتو نظم یوه خوږه او خوند وره برخه ده ، ولسي مینه تمثیلوي .

(دخلکو سندرې – د حبیب الله رفیع) دکتاب په (۲۶۰) مه کې د (محمد نور) یوه لوبه خوندي ده چې دلته یې رااخلو لوبه کسر لري لکه :

کسر :

غمونه لري کړه له ما عاجز غمگینه را تا وشه لونگینه

X X X

وړې ویشتم روغه دې نه کړم نوره یاري در سر نه کړم

بل دې په سرو شونډو نتکۍ رانگي مینه را تا وشه لو نگینه

د لوړې تندې مې شولې ، شوې دلیرې تا ته مې گیلې شوې

زه تشه لبه تږې راغلمه له سینه را تا وشه لو نگینه ...

هندسي بڼه :

الف ـــــــــــ الف ـــــــــــ الف

X X X

ب ـــــــــــ ب ـــــــــــ ب

الف ـــــــــــ الف ـــــــــــ الف

همداسې تر آخره پورې :

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۵- داستانونه (Dastan) $d\bar{a}st\bar{a}nuna$

داستان يا داستانونه د پښتو ولسي ادب لرغوني او خوندور فورم دی . چې (لومړی د باختر په سيمو او بيا د هندوکش په لمنو کې د خپلو پلرونو کار نامې ، مذهبي احساسات ، دود او د ستور ، روايات او نورې اخلاقي لارښوونې په شعر کې ځای کړي دي .

کسر : غوږ ونيسئ يارانو د اوښ او سوی کېسه شوه – خورا ډېره خوږ شوه .

بند : يو سوی د اوښ آشنا شو – بې حده يې همراه شو

ياري به يې کوله ، يو له بل يې يارانه شوه ، خورا خوږه کېسه شوه ... (۳۰ : ۲۷۱ او ۳۳۲)

هندسي جوړښت :

کسر : ـــــــــــ الف ـــــــــــ الف

X X X

ـــــــــــ ب ـــــــــــ ب

ـــــــــــ الف ـــــــــــ الف

دغه داستان د (کسر) د لومړۍ مسرۍ سيلابونه (۱۴) او (۷) دي ، او د بند سيلابونه يې (۷) (۷) دي ، خو د دوباره کسر چې تکرار راځي د سيلابونو شمير يې (۱۴) او (۷) دی .

۲۶- مشاعرې (Mushaaire) :

(ولسي مشاعرې پخوانۍ دي او اکثرا و يې في البديهه بڼه در لوده) د پخوانو مشاعرو ترتيب داسې و چې اخون به دشپې خلک او خپل شاګردان را ټول کړل ، ډمامې او نغارې به يې واخيستې ... اواخوندان به له شاګردانو سره ميدان ته راوتل ، حبيب الله رفيع وايې: (قاعده داسې وه چې شروع به شاګردانو کوله : اکثرا به د معما په ډول وي ، لکه :

شاګرده په يو شي باندې مې ونښتو نظر

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي آلوزی يارانو نه يې پښې شته نه وزر
(توپ)
شاګرده په يوه شي باندې مې وکړ له تلوار
جواب يې درنه غواړم نه يې مور شته نه يې پلار
سرې پکې ډير تنګ شي نه يې وي يو دم قرار
خوري غوښې د بند يانو نه يې خوله شته نه يې سر (قبر)
د پورته معما د مسرو سيلابونه تر پايه (١٣) ، (١٥) دي .

هندسي بڼه :
الف ______________________
الف ______________________
الف ______________________
الف ______________________
الف ______________________
الف ______________________

شننه :

١	٢	٣	۴	۵	۶	٧	٨	٩	١٠	١١	١٢	١٣	١۴	١۵
شـ ا	ګ ر	د ه	پ ه	يـ و	شـ ي	د ی	د ی	مـ ې	ون	ښه	تو	ن	ظر	
											شـ	نه	و	زر

متل : Matal

په تول برابرې منظومې او منثوری خبرې دی يا هغه ويلاده چېدجزوحکمت پکې نغښتی وي او کنايي مطلب ولري. دفارسي ژبي له متل سره ورته دی.
١- اول ميړانه په سيالۍ وه – اوس سپيتانه په سيالۍ ده
٢- اصيل ته اشارت – کم اصل ته کوتک

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- پاک اوسه – بې باک اوسه
۴- آرمان به کړې هلکه – بیا به نه مومې اد که
۵- اخون له خو ماسته – چې په خولې لګي پاسته (پښوری متل)
۶- اول خپل – بیا بل

هندسي بڼه :

الف ——————— الف

کیدای شي مختلف متلونه وي کمې یا زیاتې مسرۍ ولري خو منظوم متل ځانته هندسي بڼه لري او شننه یې هم توپیر لري .

د مثال په ډول :

۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
وه	لۍ	سیا	په	نه	ړا	مې	ول	ا
	ده	لۍ	سیا	په	نه	تا	سپین	اوس

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل (۷)

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۸- د ځلورم څپرکي د موضوعاتو لنډيز:

- دپښتو فولکلوريک ژانرونه يو له بل سره شکلي او مانا يې تړاو لري .
- د پښتو ولسي ادبياتو شکلونه هر يو ځانته جلا سکښت او جوړښت لري .
- هندسي جوړښت يې هم جلاوي .
- لنډه کې د پښتتو ولسي شعر يو ځانګړې فورم دی ، سړی داسې فکر کوي چې يو نيم بيتی دی .

لکه :

ګل لالی يې را وړه لکه ناوې په ډولونه .

- سروکې مختلف ډولونه لري له همدې امله يې هندسي جوړښت او شنه يې د مسرو په حساب سره توپير لري .
- د کاکړې غاړړو فورم لکه د مثنوي په شان دی ، د مضمون له پلوه مختلف ډولونه لري
- لنډۍ هم ځانته فورم لري ، د پښتو ولسي ادب يو طبيعي او فطري فورم دي .
- با بسولالې هم يو فولکلوريک فورم دی چې ډير ځله کوچيان يې وايې جلا فورم او مضمون لري .
- فالونه هم د ولس مال دی ، لومړۍ مسره يې لنډه او يوه يې اوږده وي او کله هم دواړو مسرو سيلابونه يې برابر وي .
- د بي بي دستې سندرې خو محدودي دي او د پشين او ژوب په خلکو کې مروجه دي مراد والابنځې يې وايې د مسرو سيلابونه يې سره توپير لري او هندسي بڼه او شننه يې هم توپير لري .
- سولې (شولي) د واده او خوشحالۍ په وخت يې ويل کيږي ، طنز هم ور کې وي .
- برغازي ، د ژوب تاريخي ناوه کې د بوري جانانه سيمه کې د پښتو د ولسي شعر دغه فورم دود لري زياتره يو نيم بيتيزه وي او کله درې بيتيزه وي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

- سلسلې ، د سيال کاکړ په وينا د شعر دغه ډول ښځوا او نر تر منځ د مسابقې په بڼه ويل کيږي ځيني مسرې برابرې وي ، هندسي بڼه يې په لومړۍ دور کې توپير لري ، او د مسرو سيلابونه يې هم سره تقريبا يو برابر وي ، خو د دويم بيت لومړنۍ مسرې سيلابونه يې (۷) وي .

- چغيان د وداه په ورځ د ناوې يا نورو پيغلو د خواشينۍ په وخت کې ويل کيږي هندسي بڼه يې سره توپير لري ، معمولا درې نيم بيتي وي او د مثلث بڼه لري .

- د ميندو سندرې له مينې ډکې وي . ځانګړی فورم خونه لري اما يو مخصوص تون لري کله درې نيم بيتي وي کله هم ډير ، د مسرو شمير يې کم و زيات وي ، ډير ځله له دريو نيولې تر (۷) مسرو پورې رسيږي .

- د ماشومانو سندرې ، د ساعتيرۍ په وخت کې ويل کيږي ، جلا تون لري طنز او ټوکې پکې وي ، هندسي بڼه يې سره ډيره ورته نه وي خو پوره يوره منظومه وي د مسرو سيلابونه يې ډير ځله له لسو څپو کم وي .

- کېسۍ ، ته (ټکونه) هم وايې کېسۍ هم منظومې او کله منثورې وي ، مسرۍ يې درې ، څلور او ځينې وختونه زياتې وي . کېسۍ ته اوس (معما) اوچستان وايي .

- ساندې د ولسي ادبياتو يو صنف دی . غم او حزن په برخه کې ويل کيږي ، ساندو ته کريکې هم ويل کيږي ، ساندې په انفرادي او هم ډله ايزه توګه ويل کيږي چې غبر ګې ساندې هم ورته وايې .

- سروکې بيلا بيلې بڼې لري ، ځينې پښتانه يې سروکې ا و نيمکۍ هم بولي ، او دېکتيا په منګلو کې (پام) نومول کيږي .

- د اتڼ نارې هم مخصوص وزن او په ځانګړې آهنګ باندې ويل کيږي او د فطري احساساتو ښکارندويه وي .

- چاربيتې ځانته موسيقي او اهنګ لري ، په دوه ډوله دی ، ساده چاربيتې او ځنځيري .

- بدله : د بدلو ځانګړي فورم نشته ، ځينې پښتانه لنډۍ ته بدله وايې او ځينې نور يې بدلو بولي اوله موسيقي سره يو ځای هم ويل کيږي کسر او بند هم لري .

- بګتتۍ ساده شعر دی او په خلکو کې هيجان را پيدا کوي ، د چاربيتو په شان کسر او بيا بندو ونه لري .

(c) ketabton.com: The Digital Library

- لوبې په پښتو ادب کې خو را پخوانی صنف دی او له بګتی سره چندان توپیر نه لري کسر او بند لري .
- مقام : مقام ته ځینې پښتاه رباعي هم وایي ، تال او اهنګ لري غزل هم ورته وبل کیږي.
- کیسې : کیسې هم منظومې او هم منثورې وي او پخوانی او لرغونی تاریخ لري .
- لوبه د پښتو نظم خوږه برخه ده ،ولسي مینه تمثیلوي ، کسر او بند هم لري .
- مشاعرې پخوانی دود دی خو پخوانی مشاعرې لاس په لاس (في البدیهه) دي او لاس هم شته .
- متلونه هم منظوم او هم منثور اوهم منظوم وزمه دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵- د څلورم څپرکي پوښتنې :

۱- د فولکلوریکو ادبیاتو پرځای نور نومونه ورته اخیستل کیږي ؟
۲- ډامستتر په خپل اثر(د پښتو شعر ها روبهار) کې د پښتو ولسي ادبیاتو په برخه کې څه ویلي دي ؟
۳- پښتو فولکلور په څو برخو ویشل کیږي ؟
۴- دمنظومو فولکلوري ژانرونو یواځې نومونه واخلئ ؟
۵- فولکلور لومړی په څو برخو ویشل کیږي ؟
۶- دپښتو فولکلوریک نثر ډلونه په ګوته کړئ ؟
۷- ژانر کوم ځایي کلمه ده په لغت کې او اصطلاح کې څه ته وایي ؟
۸- هغه اثر چې د پښتو لیکلو ادبیاتو کې چې د پښتنې ملي کترونو څرګندونه ورکې شوې په کومه دوره او چا پورې اړه لري ؟
۹- د پښتو ولسي ادب نظم لومړی په څو برخو ویشل کیږي ؟
۱۰- چاربیتې ، په کومو سندروکې راځې ؟
۱۱- لنډکۍ او لنډۍ څه توپیر لري او یو مثال یې راوړئ ؟
۱۲- سروکې څه ډول شعر دی او په څو ډوله دی ؟
۱۳- کاکړۍ غاړو فورم ډیر ځله څه ډول وي او یو بیلګه یې راوړئ .
۱۴- د لنډۍ هندسي بڼه او د یوې لنډۍ شننه وکړئ .
۱۵- فالونه دوه درې راوړئ .
۱۶- د بي بي دستې سندرې هندسي بڼه څه ډول ده ؟
۱۷- سولې په څه وخت کې ویل کیږي او هندسي بڼه یې څه ډول ده ؟
۱۸- برغازې ډیر ځله په کومو سیمو کې ویل کیږي ؟
۱۹- سلسلې د چا تر منځ په کوم تال کې ویل کیږي ؟
۲۰- چغیان په کومه ورځ ویل کیږي او په وخت کې ویل کیږي ؟
۲۱- د میندو د سندرو یو دوه بیلګې راوړئ ؟
۲۲- کېسۍ او کسیې څه توپیر لري ؟
۲۳- ایا معما پیژنئ یو دوه نمونې یې راوړئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۴- د خپلې سیمې ځانګړې ساندې راواخلئ او هندسي جوړښت یې په ګوته کړئ ؟
۲۵- ساندې په څو ډوله دي ؟
۲۶- سروکې څه ډول فولکلوریک شعر دی او په کوم ځای کې په بل نام سره یادیږي کنه ؟
۲۷- څو ډوله د اتڼ ناري پیژندنئ ؟
۲۸- چار بیتې څه ډول ولسي شعر دی او په څو ډوله دی ؟
۲۹- د ځنځیري چاربیتو یوه بیلګه راواخلئ ؟
۳۰- په لرغونې دوره کې د بدلې کومه بڼه پیزنئ او په چا پورې یې اړه لرله ؟
۳۱- بګتۍ څه ډول شعر دی ، هندسي بڼه یې وکاږئ ؟
۳۲- مقام ته کوم بل نوم هم اخیستل شوی دی ؟
۳۳- د منظومې او منثوری کیسې توپیر په څه کې دی ؟
۳۴- د لوبې هندسي بڼه راوړی او شننه وکړئ .
۳۵- د داستان او کیسې توپیر وکړئ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم څپرکی

۱- د پښتو فولکلوریکو ادبیاتو ډولونه:

د پښتو فولکلوریکو ادبیاتو ډولونه د لومړي ځل لپاره په دوو برخو (ولسي نظمونه او نثرونو) باندې ویشل کیږي .

الف : ولسي نظمونه:

د پښتو ادبیاتو ولسي یا فولکلوریک نظمونه د پښتو ژبې د ځانګړې (حالت) او جلا طبیعت له مخې را منځته شوي دي . پښتو شعر د نورو په تیره عربي او فارسي ژبو پر خلاف ځان ته جلا سبک او ځانګړي اوزان لري د پوهاند دوکتور زیار په وینا : (پښتو شعر ..... د جولیز جوړښت او تخنیک له پلوه په سلابو تونیک ډول پورې اړه لري. نه په سیلابیک او عروفي (متریک) پورې او په دې توګه یې هیڅکله پر دي او په تیره بیا عربي (عروض) منلي او سهلي نه دي .... کله چې وایو د پښتو شعر رغاونیز تخنیک (سیلابوتونیک) دی دوه توګه (عنصره) مو سترګو ته نیغ دریږي سیلاب (څپه) یا په پراخه مانا (وزن) او (ریتیم) دواړه ځیزه (څپه او تون) په پښتو ژبه کې خپل ځانګړې لوښه او جوړښت لري په دې ډول لومړی، څپه کې په ټولنیز ډول هغه ژبنی یو ون (واحد چې یو زړی یا هسته خپلواک یا واول) ولري او په یو ځایي ډول همزمان له خولې راوځي (۷۶ : ۲۰۱) پښتو عروض لکه ګرامر یې زیاتره یوازې پر کانسو ننتهو نو (اصلي تورو) ډډه لګوي او خپلواک غږونه (علت توري) او په تیره حرکتونه (زور ، زیر او پیښ) هیڅ په پام کې نه نیسي حال دادی چې پښتو فونتیکس (غږ پوهه) دا منلای نه شي ، پښتو شعر څنګه جوړیږي ؟ ۳۴۶ مخ .

پښتو کې زیاتره اهمیت واول ته ورکول کیږي او خج هم په واول راځي . خج ، اکسنټ یا فشار : له اهنګ سره نه شلیدونکي اړیکې لري ، خچ هغه عملې ته وایي چې د ژبینو توکونو په لړ کې یو توک په زیات زوراو فشار سره وویل شي او فشار په واول راځي ځکه واول کلمې ته روح ورکوي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه : شپه (ŠPA) لار (Lar) تور (Tor) ژبیني تو کونه (واولونه) دي .
آهنګ ، څپه ، او خچ درې واړه ژبیني ارزښتونه لري ځکه چې په مانا کې تغیر راځي .
لکه : جوړه Jora ، جوړه ، Jora
مګر بیا هم په پښتو ژبه کې د لفظ او ظاهر له پلوه دوه ډوله او زان یا په بله وینا شعرونه له پخوا مروج وو او دي .
لکه ملي او عروضي :
عروضي شعرونه هغه دي چې (قصیدې ، غزل ، رباعي ، قطعې ،مثنوي مربع ، مخمس ، مسدس ،مثمن ، معشر ، ترجیح بند ، ترکیب بند قطعه ، دریيز (مثلث) ، مستزاد ، مسبع (لسیز) معشر او ...... (۷۰) په کالبونو کې دي . په پښتو ادب کې عروضي شعر په کلاسیکو دوره په تیره د خوشحال خان له وخته او آن دپیر روښان متصوفو پیرانو (انصاري ، دولت لواڼي ، مخلص له وخته مروج شوي دي او همدوی ور باندې طبع آزمایي کړې ده ، خوشال خان لادا دعوی ښکاره په دا ډول کړې ده . هرکلام مې واردات او یا الهام دی
چې موزون مې په تقطیع د بحر بند کړ ...... (۶۰ : ۶۴۰)
یا لکه عبدالقادر خان خټک هم ویلي دي :
تا خوږه کړه تر فارسي عبدالقادره
که پخوا وه تر خه ژبه د پښتو .... (۴۷: ۱۰۷)
حمید مومند هم دغې خبرې ته اشاره کړې ده .
لکه :
نشته دغه در ګرامي
مګر یافت شي په دوکان نظامي ..... (۱۹ : ۵۰)
او دغه راز دغسې دعوه (دعوی) شمس الدین کاکړ د عبدالرحمن بابا په برخه کې هم کړې ده .
لکه :
که څوک ونیسي په لاس میزان د شعر
په عروض کا سنجیده بیان دشعر
و به نه رسي په شعر له رحمانه

(c) ketabton.com: The Digital Library

که هر څو کوي هوس افغان د شعر
که د پښتو ادب د پراخې لمنې ګلونه وګڼو نو ښکاره به شي چې له عربي يا نورو ژبو کمه نه ده او په هر وزن کې مرغلرې تللې هم دي :
پته دې پاتې نه وي چې له کلاسيکې دورې پخواهم زموږ په ادب کې د عربي ژبې اغيزې وې د شعر په برخه کې دغه اغيزې آن اسعد سوري په قصيده کې را څرګندېږي .
خو څرنګه چې زموږ د بحث ور موضوع د پښتو ژبې ملي نظمونه دي غواړم دغه نظمونه په پوره ډول نويو بيلګره سره معرفي کړم چې زموږ له محصلينو سره د درس په برخه کې مرسته وکړي . پښتو ژبه لکه د نورو ژبو په څېر د سيلاب او سليبل له مخې ويشل کېدای شي يا په بله وينا په هجايي ډول يې دشعر سم او نا سم سره بيليږي .
يعنې دا چې د پښتو ملي نظمونو د کره کولو تر ټولو اسانه او سم فورمول او لار سيلابو تونيکه بڼه ده چې دڅپو په ډول تقطع کيږي . د څپې يا سيلاب په مانا کې د تورو لږ والی او ډير والی اهميت نه لري ، لکه : پر در ، ور ، رااو ،.. ټولې دوه حرفيږې کلمې دي مګر سيلاب يې يو دی . کله خو څلور توريزې (حرفيزې) کلمې هم يو سيلاب وي لکه : وروړ ، تروړ ، نګور ، همداسې درې حرفيزې کلمې هم دواخله مثلا خور ، لور يا ترې زياتې لکه : شخوند Sxwand او ....
د دا ډول شننې لپاره تر ټولو ساده لار داده چې :
(څپه په يو وارې توګه له خولې څخه راوځي)

د بيلګې په توګه څنګه يو شعر شنلای شو :

د دلبرو په در ګاه غو څوي مې د زړه ولې	نه حرمت لرم نه جاه د چشمانو په نګاه

شننه :

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷
د	دل	ب	رو	په	در	ګاه

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷
نه	حر	مت	ل	رم	نه	جاه

د ياد ولو ورړ ده لکه څرنګه چې د نړۍ په ټولو ژبو کې ټول وزنونه نشي څرګند يدلای همدا ستونزه په پښتو ليک کې هم شته .

ددې ستونزې د لرې کولو لپاره فونيمکه (غربيزه) الفبې را منځته شوې ده چې پورته شعر به په فونيمکه الفبا کې هم را واخلو .

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷
De	Del	Ba	ro	po	Dar	gah
۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷
Ne	hor	Mat	Ia	ram	ne	jah

بايد ووايو : (دپښتو ژبې د شعر په تقطيع کې فقط د حرکت ، او سيلاب اهميت لري)

له حرکت نه مطلب (خچ) دی ياد اواز (زيروبم) کېدل د تورو کمي يا زياتي ته اهميت نه ورکول کيږي د پښتو ژبې شعرونه چې سيلابونه له مخې له يو بل نه جلا کيږي له همدې امله خاص او ځانګړي نومونه هم لري اوړ په هر يو ډول (قسم) يې د پښتو ژبې د طبيعي اوملي شعر اطلاق کېدلی شي او دا اشعار د پښتو د ملي او پخوانيو ادبياتو بيلګې دي

د مثال په ډول :

لنډۍ ، مصره ، تپه ، بدله ، لوبه ، سندره ، نيمکۍ ، ټکې ، غړونه ، رباعي غزل ، چار بيته ، مستزاد بګتۍ ، نارې او ....

ب – فولکلوري نثر:

د نثر هغه ډول دی چې ټولنيزې پيښې په ولسي انداز کې د ساده ، با معنی ، ښکلو مفهوم لرونکو مضامينو ، طنز او ټوکو ډکو مفهوم مونو له لارې ورکې وړاندې شي .

د لومړي ځل لپاره په دووبرخو ويشل کيږي :

۱– دبڼې (فورم – شکل) له پلوه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- منځپانګې (موضوع) //

الف : دښې له پلوه :

دښې لـه پلوه اوږد يـا لنډو وي ، خو پـه غيـر فني ، مګر ارادي ډول ډيـر ځله پـه ټولني او خلکو يورې اړوندې اوږدې کېسې او خاطرې پکې بيان شوي وي . دغه نثر له يوه نسله بل ته د خاطر و په ډول په ميراث راپاتې شوی وي . پلاټ (طرحه) نه لري او که يې ولري نو ويونکي به يې په عير ارادي ډول دغه کار تـر سره کړی وي . قهرمانان ، کارکوونکي ،يې په بشپړه توګـه طبيعي او سيمه ايزې ځيـرې وي ، تصنع او هنر پـردازي يکـې نـه وي سوژه يـې د مـاحول او چاپير يال ځخـه اخيستل کيږي ، د ويونکي خپله اراده د پېښو په تمثيل کې نه وي شامله ، بيان يې د خلکو تر منځ ډراماتيکه بڼه لري .

په پښتو فولکلوريکو ادبياتو کي دغه نثر په پراخه اندازه موجود دی .

۱- عبدالقادر خان ختک په (ګلدسته) کې ليکي :

(يو بادشاه که کښتیِ کې ناست ؤ ، يو مريی عجمې هم ورسره په خدمت حاضـر ؤ .

مريـی کلـه سـيند ليـدلیِ نـه ؤ د کښـتیِ تاسـته يـې ازميلې نـه وه ، ژړا . زاریِ ، فرياد يې آغاز کړو .

۲- (يـو بادشـاه زوی پـه اديـب وسـپاه چې دا پـه مانـا کـې سـتا زوی دی ،تعلـيم تربيت يې کوه .

لکه : د خپلو زامنو ، وې يې : فرمانبرداريم ، څوکاله چې تير شول هر څو استاد سعې دده پـه تربيـت وکـړه ، فايـده حاصـل نـه شـوه ، او نـور فرزنـدان د اديـب ، ښتن د فضل و بلاعث شول ، بآشاه پـه دانشـمند چې اسـتاد يـې و غصـه وکـړه چې وعده خلاف شوې .

وفادې په وعده ونه کړه (خپلو فرزند انو غوندې تا دده تربيت ونـه کـړ) دانشـمند عرض وکړه چې تربيت يکسان دی ، اما طبايع مختلف .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- اسلم او نیکبخته

عمر چې تیر شي اشنا هیر شي
د خدای لپاره چې ما هیر نه کړې مینه

دمني یخ او ډیر سوړ وخت ؤ ، د مازدیګر وروستۍ شیبې ، دلمر ښایسته سترکه هسك او شنه اسمان په لودیځه لمن کې سره او ژیړه شوې وه ، ددنګو دنګو غرونو تر شاد پنا کېدو په حال کې داسې برښیده لکه ښتنه پیغله چې خپل سپین مخ دژیړ شال په څنډه او پیڅکه کې په دغه کراره او تنکۍ شیبه کې غرنۍ مرغۍ ، چوغکې او نور الوتونکې د مینې او محبت په سندرو سروو ، د زرکو او سیسو کتهار نتلیو زړونه ته خوشحالي او خوښي ورکوله ... د مازدیګر په دغو وروستیو شیبو کې سړو ، سړو سیلیود (نیکبختې) دسر څخه د ژیړ شال دوړلو او تښتولو هڅې کولې ، نیکبختـه نن په دغه نن شیبه او درنګ کې په خپل واک او اختیار کې نه وه ځکه ځو ورځې دمخه (نیکبختـه) د اسلم ، د خور (ګلزرینې) واده ته ورغلې وه داسلم او نیکبختې د ګلزرینې دواده په ورځ پـو بـل ته په سترګو کې د مینې اشارې سره کړې وې .

ماته په سترګو کې حال وایه
لاړې کوځې له غمازانو ډکي دینه

دواده په ورځ دواړو د جمرو د پر هغه غاړه د لنډې شیبې لپاره د لیدو او کتـور ژمنه سره کړې وه . نیکبختـه د اسلم راتلو لپاره دژمنې په ځای کې دهغه راتلو تـه سترګې پـه لار تـر ماښـامه ناستـه وه دهغـه پـه مینـه د ماښـام شفق او شـپه ورتـه سپینه ورځ برښیده ،. هغې د اسلم د راتلـو لارې تـه پـه ځیـر ځیـر کتـل ، لمر ورو ورو تر لوړو غرو پنا کېده او دلوید وپه حال کې ؤ . د اسلم څه پتـه او درک نـه لګیده چې لړ غوندې کړپ . کړپ بـه پیـدا شـو نیکبختـه بـه د جمرو د لارې کړ لیچیو ته ښه په ځیر شو . د لمر د پناه کېدو په وخت کې د شنو نـو او پـوټړو اوړد اوړد و سیورو نیکبختې ته ډار او ویره پیدا کړه ، د اسلم دنه راتلو پـه اړه دهغـې پـه زړه کـې ډول ډول وسوسـې او اندیښـنې را پیـدا شـوي ، د دغـو وسوسـو لـړۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

پسې وغزيده ، تورې تيارې او د ماښام شفق او کرارې فضا د نيکبختې نوې را غوړيدلې او را غوټۍ شوې هيلې په نا اميدۍ بدلو لې .
نيکبختـه نـه پوهيـده چې څنګـه دا ديـو ځل ليـده اوکاتـه پـه ژوندانـه کې دومـره دردونکې او زړه راښکونکې کېداى شي ؟
نيکبختـه په دغو سو چونـو کې ډوبـه او لاهـو وه چې نـا ببره دآس دپښـتو اواز او خرپ . خرپ يې تر غوږو شو ، نيکبختې چې دانديښنو څخه سر ښکته زنګنو ته اچولې ومخ پورته يې چې سترګې سره پورته کړې ، ګه ګوري چې د اسلم آس يې ترڅنګ ولاړ دى او دهغه د آس پـه شـا ورتـه پـه ځانګړې او خـاص انـدازه مسـکى مسکى کيږي ....
د نيکبختې چې په اسلم سترګې ولګېدې بې اختياره يې ورته وويل : اسلم يې؟ په خير راغلې ! اسلم ته جې نيکبختې له خولې دا خبره ووتلـه ، پيښـمانه شوه او ډيره پښيمانه وه ، ځکه هغې له ځانه سره پيتلې وه جې که اسلم راغى نو به هيڅ خبرې نه ورسره کوم ، خو دا چې هغـه ډار او تيـارې نـاکراره کړې وه نـو ځکـه يـې ښـه راغلاست ورتـه ووايـه : هغـه سرړه سيلۍ چې تردغـه دمـه پـورې د نيکبختـې لپـاره دغشـو پـه څېـر سـخته ځـورونکې وه اوس ورتـه ژونـد ښـبونکې وه او خوشالونکې شوه . اسلم چې د آس له شانه را ښکته شو د مـلا متيـا لپـاره يـې د نيکبختې پاسته ساړه لاسونه په خپلو منګولو جې ټينګ ونيول او ورته ويې ويل : نيکبختې ډيره ښښنه درنه غواړم پر ماډيره ناوختـه شوه اوسـتا ديـدن تـه پـه رڼا روانه رسيدم ....
نيکبختې له شرم او حيانه پورته نه ورکتل ، او ورته وې ويل :
که ته لږه شيبه نور تم او ايسار شوى واى نو به زه له دغه ځايـه بيرتـه تللې واى ، ته څومره ژبه او ژمنه ماتونکې او وعده خلاف يې د مازديګر ژمنه کوي او تـورې شپې ته راځې ماته خوستا په دغه ژبه بيخې شک پيدا شوى و ....
اسلم په نيولې ژبه ورته وويل : نيکبختې .... زه نه پوهيږم چې ستا برنـد وتـورو سترګو او کږو ورو څو پر مـا څه جادو او کـوډې را وکـړې ! او هـر شيبه مې سـتا ښکلې څېره او تورې سترګې په زړه کې راکرځې اوس زړه نـه لـرم او هغـه تـا رانـه وړى دى .. د جمرو د سين پر غاړه د يو غټ کمر او ګټ تر شاه اسلم او نيکبختـه سره ناست وو او يو بله يې دزړه خواله راز او نياز سره کاوه ، د دوو مينو د مينې

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د زړه حال و ، خدای خبر چې څه به ؤ ؟ د سین مستې ښېې به چې په ډیرې مستې او خوشحالۍ ددوی خواته را پورته شوي د دواړه میونو د زړه حال او خبرې یې به لکه چې اوریدلې او بیا به بیرته دسین په مخکې په خوشحالۍ خورې ورې شوې او د حال په ژبه یې هغو ته وویل :
چې دوه مین سره یو ځای شي
په نورو خلکو دړندو ګمان کوینه (۷۳: ۶۱)

۴- مرد او نامرد

یو سړي و پر لارې پر یوې خوا پلی رهي و . بل سړی په آس په دغې لارې سړی (پلی) پسې راورسیده ، دې پلي (پیاده) پوښتنه ځنې وکړه چې ته څوک یې ؟
سپاره ورته وویل چې زه (مرد) یم
بیا سپاره ورته وویل چې ته څوک یې ؟
پلي ویل چې ته مرد یې نوزه نا مرد یم
خیر خو ویل ښه دی ، په لاره سره ملګري وو .مرد ورته وویل راشه پر اس ته یو ګړی سپور شه ته سترې شوی یې زه به پلی در سره ځم ، ولې چې سره ملګري یو ، ځای هم لرې دی او حق د ملګري هم داښه شی دی . نامر دوویل ښه دی ، مرد له اسه کښته شو ، نا مرد سیور شو ، مرد پلی ورسره ځي ، خیر تر یوه حده چې سره ولاړه نامرد فکر وکړ چې اس خو چابک دی راشه ځینې ویې ځغلوه . نه دې سي لاندې کولی
بس نامرد اس پونده کړوویل مرد د خدای په امان ،مرد چې هر څه وکړه ، جې مه کوه زما اس مه بیا یه او غوړونه یې پرې ونه نیول ، اس یې ځینې بوت . مرد صبر وکړ ، نور یې هیڅ ونه ویل ، خو وخت مازیکر دی ، سپین دښت (بیابان) دی . آبادي ، کورونه ، ودانۍ نشته ، وریځ ده ،باران ده ، باران وریږي اریانۍ واخیست دوباره نا چا ره شو راغی یوه غره ته چې دلته به په ګاره کې شپه تیره کړم چې مردار خواره مې ونه خورې سهار به ځم که خدای کول ، خیر غره ته راغی لمر لویده ماښام سولو یو اوږده غار یې پیدا کړو په دې غار ننوت ، د غار په پای کې کیناست یوه ګړۍ یې سر په څپېړ وکېښود ، پر یوت (څملاست) بله ګړۍ چې وشوه شر مش(لیوه) راغی بیا یوه ګیدړه راغله ، دا درې سره په دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

غار کې انډيوالان شوه ، ځير دی پريوت ، مګر امر د بيد کېدونه دی ، ناست دی ، ګيدړه وزمری ته وايي چې زمر يه لالا چېرې يې تمامه ورځ نه معلوميږې ؟ اوس به موږ ستا د ښکار په پس ماند وماړه وای او سره له دې داسې چاغ يې او تاسو ښکار هم نه دی ليدلی ! زمري ورته وويل او غه فلانۍ ډبره دهغې ډيرې سره وښه بتکی ښځې دي . زه چې سهار ورشم تر ماښامه پورې باندې لغړم په خوشحاله يم طبيعت مې راسته دی . غوښې ته مې فکر نشته مرد هغه ډيری نشانۍ کړه ليکن د ببرې سا هم نسي ايستلای بيا ګيدړې و شرمخ ته وويل چې ته ولې داسې ډنګره يې سره له دې چې داسې چټک يې په تاخت سوی دی . سرمخ ورته وويل چې ای ګيدړی انا څه درته ووايم. دلته په دغه هيله کې دوه درې زره پسونه دي چاغ چاغ ، يو اسې کافر سپی خدل غټ وسره دي چې زه سترګې ورښکاره کړم دی مې پسې واخلي خو لاندې مې کړي او را مې مرورې ، دغه سپي د لاسه زورنه لرم . ګيدړې ورته وويل چې هو ولې چې ماه هم ليدلی دی خورا خوروی دی دغه سپي او ددې ونې (چې د غار په خوله کې شته ده) چې دواړه سره ګډسي د ليونيانو دواده يعنې ليوني پر سد کيږي بيا ګيدړې وويل چې زه داسې ډنګره سوې يم زما سبب دادی چې پلاني چمن کې يوه مږه ده شل دانې روپی لري ،. هره ورځ چې زه چمن ته ورشم دامږه دا روپۍ دغار را وباسي او هرې ته جلا جلا پورته ورته غورځي ، څو شل سره را باسي بيا نو بازې ورته کوي زه چې سهار ورشم ددی مږې سيل کوم څو را پاندې ماښام شي ګاهې وږې ،ګاې مړه سم ، نه چاغيږم خير خو ارام سره بيده شوه . مرد دا ټولې خبرې و اوريدې چې شپه تيره شوه سهار شو دوی ، درې واوړه سره د غاره ووتل مرد له دغه ونې څخه يې پاڼې پرې کړې . راغی اول دهغه : جمن ته که ګوری هغه مږه ده دغارڅخه يې يو وار يوه روپۍ به يې راوويستله ، خوشحاي به يې ورته وکړه مرد نه يې وکتل ، آخر مرد ورته پټ شو . دي (مږې) شل سره روپۍ له غاره څخه را ويسيتي ، خپلې بآزی ورته کوي ، يو وار مرد ور الاکړه ، مږه ور خطا شوه خو په دغه حال کې يې يوه روپی ځينې حمله کړه ، په غار ننوتله پاتې نولس ۱۹ روپی دې مرد واخيستلې راغی برابر هغه شپيلی لره يوه شپانه پسونه پيايي هغه سپي ورته پروت دی . مرد ورته ويلی چې ای شپانه ، داسپی نه خرڅوې ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپانه ورته ويل چې دغه زما دوه درې زره رمه ټوله په دې سپي خوندي ده ، نو زه يې څنګه خرڅ کړم ؟
مرد ويل چې دی نولس روپی واخله سپی راکړه او خاوند ته وايه چې سپی مردار شو ستا پرې څه !!
شپانه هم نولس روپی غنيمت او بللې ، ويل شه دی خير خو روی ځينې واخيستې ، سپی يې ټينګ وتاړه په لاس يې ورکړ . بيا مرد شپانه ته وويل چې راشه مړ يې کړه ، شپانه هم د شينی کوتک او ډانګ يې پر سر وو اهه او سپی مړ شو .
مرد په دستي د سپي سترګې وويستې ، دهغې ونې له پاڼرو سره يې ګډې کړې ، ګولۍ يې ځينې جوړې کړې او مړ سپی يې پريښود نو را رهي شو ، هله ، هله ، دادی يو ښارته ورسيدې ، په دې ښار کې ګډ ګرځي . سيدان او ملايان او نور ښه خلک سپاهيانو راکوتر کړي دي ټول داسې خوا بدي دي چې څه درته ووايم ، مرد راغی پوښتنه يې وکړه چې دا ولې خوا بدي ياست او څه نقل دي ها .....
دوی ويل څه مو کوي ځه کاکا په خپله مخه لاړ دې وهه خو دی ورته ټينګ سو تاسو راته وواياست . آخر يې نقل ورته وکړو چې ددې ښآرد باچا يوه لور ده هغه د ډير عمر کيږي ليونی شوې ده په خونه کې اچولې ده .
په زنجير و يې ټينګه تړلې ده ، هر څه دوی واي او غم يې خوي .. چې يې پرې وکړ خونه شوه جوړه نو اوس يې پر موږ حکم کړي دی چې يا به خامخا دا زما لور جوړوي او يا ټول وژنم اوس اريانی اخيستي يو داد عمر ليونی دی د چا د لاسه کيږي چې جوړه يې کړي مرد ورته ويل : چې دا خو آسانه ده ، وارمه خطا کوئ ما با چاته ورولئ دا زه جوړم ، د ازما د لاسه پوره ده ، ليکن زما کالي بيځي تکړې دي تاسو ماته يو څو ښې را برابر کړئ چې د با چا حضور ته خو لړ پاک ورشم ملايان سره ټول خوشحاله شول چا چاپته ورکړه ، چا مچني ورکړې ، چا لنګوټې ، چا کوټ ، خو څه سر دې ګرځوم دا مرد يې په ښه جامه کړه ، باچا ته يې وروست مرد ورمخ ته شو ويل يې صاحبه ! زما د لاسه پوره ده .د الله(ج) په اميد او حکم ستالور جوړوم !
باچا ويل چې ښه ده، حکم يې وکی چې بويې ځئ، زما لورته يې ورولئ ، دی مرد کوزه اوبه او يوه لنګره وسره واخيسته را رهي سو راغی د بآچا د لو ر خړې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته که ګوري د باچا لور يې ټينګه نيولي ده ، په لاسونو يې الچکان دي ، په پښو يې زنځيران دي ، په غاړه کې يې هم زنځير دی ، داسې ليونۍ ده چې هيڅوک ځان ته نه پريږدي او پخپل ځان خو لې لګوي . مرد راغی ، ډير زړه يې پرې وسو خو مينځانې يې سره وويستلې ، يوازې دی او د باچا لور سره پاتې شول مرد يوه ګړۍ سر پټ کړو ، خو سريې را پورته کړ خو او شايي وکتل څوک نشته دروازه يې ټينګه وتړله راولاړ شو د باچا د لور په خوله کې يې لرګی ورکړه ، يو ه دانه هغه ګولۍ يې ورکړه ، له دې خوا يې کوزه ور پسې ورپورته کړه . دا خويې پرې تيره کړه يوه ګړۍ چې وشوه د باچا لور لږه ښه شوه ، بيا يې بله ګولۍ په دغه چم ورکړه ، دايې هم چې تيره کړله يو وار د پاچا لور په سود شوه ، ناره يې وکړه ، اي مينځې دا پردی سړی څه کوي چې را سره ناست دی ا و دخدای (ج) لپاره زه موو لې تړلې يم ، دا پردی مو ولې را سره اچولی دی ؟

د باچا د لور څخه مرد راووت ، پلار ته يې راغی چې ورشه لور دې پر سد شوه څوک محرمان ورو ليږه چې له بنده يې خلاصه کړي . باچا ډير خوشحاله شو ، لورته راغی لور يې خلاصه کړه ، دستي يې په هغو ټپونو د واوې وکړې ، حمامونه يې پرې وکړه کې ښه جوړه شوه نو باچا مرد را وغوښته ويل يې يه سړيه!

زما خو دې لور څخه اميد خالی و خدای جوړه کړله سبب يې ته شوې . دا لور ما وتاته ښنلې ده ، مرد هم ويل ځما دا قبوله ده ، بيا مرد وويل چې زه مسکين يم ماته څه روپی راکړه چې زه کلا پرې جوړم کړم نو نه به زما طبيعت خراب وي ، نه به ستا د لور باچا ويل ښه ده حکم يې وکړ چې دوې غاترې په روپو وربار کړئ مرد خزانې ته راغی روپۍ يې بارکړې سره له څو کسو برابر يې راوړه په هغه ځای چې زمري خزانه ايښودلې وه ، مرد هم خزانه په هغه ځای واچوله دستي يې کرښه ورباندې را تاوه کړه . مزدوران يې ور واچول شا او خوايې پر دغه ځای کلا را وګر ځوله يوه ورځ دغه مرد بازار ته راغی مزدوران دختهو لپاره بيايي . که ګوري هغه نامرد يې وليدو ، د مزدورانو په چم کې ولاړ دی ، مرد يې پيژني ، مرد ورته وايي ، خوانه مزدوري نه کوې ؟ دی وايي ولې يې نه کوم ! خو دانامرد يې د نورو مزدورانو په ډله کې ختهو ته وراړستی دی ، مرد خپل اشپز ته وويل : چې دغه سړي به چې هر وخت ډوډۍ غواړي ورکويي او تر دې نورو مزدورانو به

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم زياته مزدوري ورکوئ . يوه ورځ نامرد پوښتنه ځينې وکړه چې ای سړ يه ته ولې له ما سره داسې ښه کوي ، مردورته وويل چې ځوانه زه هغه مرد يم چې په پلاني وخت پلاني ځای زه او ته سره ملګري وو . او نا ويل ته څوک يي ؟ ما ويل زه مرد يم او تا ويل زه نا مرد يم هغسې تر پايه ميړانه در سره کوم ، اوس کرار کېنه خوره ، څښه او حساب مه منه .نامرد تعجب يو وړ ويل يې دا څنګه خدای(ج) در کړه مرد د خپل ژوند کېفيت له سره تر پايه ورته بيان کړ چې زه يعنې داسې ته څخه پاتې شوم ، داسې ويلاني غره ته ور غلم په فلاني په غره (ګاګره) کې داسې زمری ، ګيدړان او شرمخ او ..... نامرد ويل هغه به وي . بله ورځ نامرد راغي آشپز ته وايي ژر شه ، ما ته ډوډۍ را کړه هغه وايي خا مه ده دی ، وايي ، په زه يې غوارم ، خير خو اشپز ته مرد ويلي و چې څه وخت دی ډوډۍ غواړي ته به يې ورکوي آشپز هم وختي ډوډۍ وکړه ، نامرد ډوډۍ وخوړله او دهغه غره په لور ور رهي شو او هغې ګارې لره راغي او له ځانه سره يې ويل په هغه غار کې کېنم زه به هم هماغسې شم لکه مرد . ماښام شو بيا هغه زمري ته ګيدړه وايي ، زمری لالانه يمه خبره د مخه داسې چاغ وي او اوس ډنګر شوی يې چې ناجوړه يې که څه سبب دی ؟

زمري ورته وويل چې دا څه عمر کيږي ، هغه خزانه چې ما ليدلي وه په هغه ځای کار کيږي ،کلايي پرې جوړه کړې ده . زه نشم ورتلای طبيعت مې خراب دی ، نو ځکه داسې ډنګر يم شی مې وخواته نه کيږي پيا ګيدړې شرمخ ته مخ ور واړوه چې ته څنګه چاغ شوي يې ؟ شرمخ ورته وويل چې دهغې شپې راهسې چې تا پوښتنه را څخه وکړه چې ولې ډنګر يې په دې بل سهار چې هغې شيلې ته ورغلم هغه پخوانۍ سپی نه وو . په رمه ورګډشوم و څو پسونه مې سره څيرې کړه . اوس هره ورځ ورځم . خپل ښکار کوم . خو نور سپي هم شته هغه چې راشي هغه سره و مروړم سره زخميان يې کړم . زه پرې غښتلی يم ، خود چاغ شوم . بيا ګيدړې وويل : زه هم له دغې روځې راهيسې ، په هغه بل سهار هغه بل چمن ته ورغلم . اوس زه په خپل کار پسې ولاړ شم اونس ښه موړ کړم . داسې چاغه شوم يو واړې زمري سر راپورته کړو چې دا کار بې انسانه نه دی، په هغه شپه چې موږه دا خبرې کولې لکه چې يو سړي دلته پټ وو .ګيدړې. نه وګوره چې اوس خو څوک نشته ؟ ګيدړه چې په غار کې شا او خوا وګرځيده ،نا مرد يې پيدا کړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ويل زمريه لالا دا دی راشه کش يې کړ . زمري سره څيرې کړو ...... نامرد يې مړ کړو او بس !!! (۳۴ : ۳۵۰)

ب – د مځپانګې له مخې :

د پښتو ولسي ادب مضمون په هغو واقعيتونو بنادی چې د ژوند له پيښو را منځته کيږي د ولسي ادب د منځپانګې (مضمون) د ژوند عيني حالات جوړوي . يا په بله وينا د ولسي ادب مضمون د ژوند د هغو ښکاره او عيني پيښو رښتنی انځور دی چې ولس ورسره مخ دی ، دد غو پيښو درک په ولس کې حساس وګړي کوي او له خپل فکر او اند سره سم يې د هنر په يو کالب کې ټولنې ته وړاندې کوې او د ولسي احساساتو دنګه انځور په توګه يادګار پاتې کيږي .د مضمون افرينش د انساني حساسيتونو بيا ځلونه ده د بېلګې په توګه ديو (متل يا لنډۍ او يا د ولسي هنر بل ډول او صنف را منځته کېدل ، د ولسي متفکر انسان (ذهني توليد) او په دويم وار کې (تجربه) ده . ژرنده که د پلار ده هم په وار ده

پورته متل دهغه (ادراکي درد) احساس دی چې د بې نوبتۍ دير غل په وخت کې ويل شوی دی . د ولسي غوښتنې د اخلاقي ښکلا ځلونه کوي . خلک سم سمکې ته را بولي او په خپل نوبت يې قانع کوي او د راتلونکې لپاره ديوې پخې (اخلاقي ډبرې) د اينبود وزيری هم ورکوي همداسې د ولسي هنر نور ډولونه هم دواخله . د ولسي ادب (مضمون) ډير غني او شتمن اړخونه لري .

لکه : (عرفاني ، اخلاقي ، پند ، نصيحت ، هيواد پالنه ، ميړانه ، انتقادي ، سياسي ، حماسي ، ادبي او .... ګڼ شمير نور .) د ولسي ادب مضمون ارزښت په دې کې دی چې دوختونو د تلپاتې هنداري کار ورکوي . د زمانو (ماضي . حال او راتلونکو) ډيالکتيکي ارتباط پکې موجود وي اوي وه نه شليدونکې کړۍ يې جوړه کړي وي .

۲– چار بيته :

د پښتو ادب يو ځلانده او ښايسته فورم دی چې ډير ځله حماسي مضمون لري . خو له دې سره : (چاربيته يوه اوږده موضوع چې ډير ځله عشقي او حماسي وي

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم رانغاړي ، د مضمون له پلوه که څه ډير غني دی ، خو مرکزي موضوع يې حماسي او عشقي ده .

(چار بيته د پښتو ادب يوه ډيره لرغوني او قميتي پانګه ده چې زموږ دو لس ، سره پوره اړخ لګوي) يو ليکوال نظر لري :

(چاربيتي د پښتو ملي اشعارو يوه غوره ره، برخه ده ، زياتره چاربيتې په ملي موسيقۍ کې ځانته په زړه پورې آهنګونه او خوږې نغمې لري او ددې لپاره چار بيتې بلل کيږي) (۴۲ : ۸۰)

د چاربيتي بندونه ، څلور بيته وي او يا د څلورو مسرو څخه ، کم نه وي او کله کله د چار بيتو د مسرو شمير له شلونه هم زياتيږي ، مګر د موضوع تسلسل د قافيې او هم رديفو کلمو راړول په دودونو کې حتمي دي . (چاربيته تر ټولو زياته خوند وره او د پام وړ نو عه ده چې د ټولنيو هنې ، فولکلور او ټنګ ټکور له پلوه ارزښت وړ ده) (۵۴ : ۱۲)

بڼه (فورم)

مطلع: ....a ....a

بند : ....b ....b

: ....b ....b

بند : ....c c

: ....a c

چاربيته په لومړي سر کې په دوه برخو ويشل کيږي :

۱- ساده چاربيته :

۲- ځنځيري چاربيته :

الف : ساده هغه ده چې هر بند يې دوه بيته (څلور (نيمې) مسرې وي لکه پورته شکل .

ب – زنځيري چاربيتې ته اته مسريزه چاربيته هم وايي په دې چاربيته کې د سر دواړه مسرې په خپل منځ کې هم قافيه نه وي ، بلکې او له يې په يوه قافيه وي او دويمه يې په بله او بيا د هر بند په آخر کې د دواړه مسرو قافيه د مطلع د دواړو مسرو د قافيو سره برابر وي او دکسر ، سر مطلع دا دواړه مسرې د هرې کړۍ په آخر کې تکراريږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ساده چاربيتې مثال :

مطلع :

څوک به پيدا شي د فــرهاد او شيرينې په شان
يو ځای به څوک نه شي د ادم او درخانۍ په شان

بند :

يو ځای به څوک نه شي لکه و عاشق فرهاد
تل به يې کولو په اشنايي پسې فرياد
وه يې کړه خواري ځکه حاصل يې شه مراد
کړې به يې خبرې د طوطا د ښارونۍ په ش

تر آخره پورې په بندونو کې د (شان) کلمه د کسر په توګه تکرار راځي .

د ځنځيري چاربيتې مثال :

مطلع :

د ليلا په لبو سپور	پيزوان لکه ښامار
ترې نه ځي شغلې دوار	نتکۍ نه يې بار بار

بند :

دشاهو په سپين جبين	روپۍ عجب زينت که
راوځي ما سپښين	ژوندی زما صورت که
زما زړه يې کړ غمګين	سر داره څه حکمت که
ګنګرې يې کوي شور	چې داسي په رفتار
د ليلا په لبو سپور	

پيزوان لکه ښامار	
رفتار مي کوي خوند	ورځمه مازيګر
وربل مي بند په بند	د سپين تندي په سر
خراب به دې کړم ژوند	کاته کړم په هنر
شين خال مې آدم خور	ذقن مې مزه دار

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ليلى په لبو سپور پيزوان لکه ښامار

د موضوع له پلوه (چاربيته ، تاريخي ، حماسي ، عشقي ، ديني او نور ډولونه هم لري .
د پښتو د تاريخ ليکوال (قاضي عطا الله خان د دا ډول چاربيتو دوخت له پيښو سره تړي په تيره د تاريخي ، حماسي چاربيتو اهميت د تاريخي پيښو په پيچلتيا کې ويني .

۳- سروکې او بيتونه :

سروکې د پښتو فولکلوريک شعريا ولسي سندرو يو مهم ډول دی (د غو ولسي سندرو ته ځينې پيښانه سروکې او ځينې نيمکۍ هم وايي خو د پکتيا په منګلو کې يې (پام) بولي .
سروکې يو پخواني ډول دی چې له ډيرې زماني را په دې خوا په پښتو ژبه کې مروج دی آن د چاربيتو ، بدلو او نورو ولسي سندرو سرونه) هم په دې د فورم کې ګڼ شوي دي سروکې يا نيمکۍ چې يو فورم لري، ځکه روته دا نومونه احلي چې (بيابيا تکراريږي) يو ليکوال ليکي . (نيمکۍ هم د پښتو اشعارو يو مرکب شعر دی ، چې له دوو جزو ته مرکب شوي دي ، يو هغه په منځ کې ورلويږي تو (ټکۍ) ورته وايي) (۴۱ :۷۷)

په کابل کالنۍ کې راځي :

(د نيمکې د ا قانون دی چې اول يو سرو ويلی شي ، دغه سر عموما يو بيت يعنې دوه مسرې متحد القافيه وي ، مګر مسرې لکه بګتۍ دسر په شان يو برابر نه وي ، بلکې د مستزاد په شکل يې اوله مسرې اوږده او دويمه لنډه وي)
دسروکې يا نيمکۍ فورم :
د فورم يا بڼې له پلوه په لاندې ډول دي :
۱- دوپاړکېزه سروکې :

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې دواړه نيمې مسرې يې سره هم وزنه نه وي خو هم قافيه وي .
لکه : ته يې کوتهر ، زه يم باز دګړ نګو ليلا
راوالو زه په غرو ليلا

۲- درې پاړکيزه :
چې درې واړه نيمې مسرې يې نه هم وزنه او نه هم قافيه وي :
بند يوانه مې ساتينه = ماته لالی وايي وايي
چې چيرته مه ځه درزړه سره

۳- څلور پاړکيزه سروکې :
دا ډول سروکې له څلورو هم وزنه ، هم قافيه نيم بيتو څخه جوړه شوي وي ، يا په بله وينا دواړه مطرح (مسرې) په خپل منځ کې سره يو شان وزن او قافيه لري .
لکه :
تورې سترګې خماري = درته کړم ناله زاري
درزړه زخم مې کاري = شوم رسوا ستا په ياري
۴- پنځه پاړکيزه سروکې :
له پنځو پاړکو جوړه وي د پاړکو وزن او قافيه سره برابر نه وي .
مثال :
اميل د غاړې جوړومه = ځولۍ د ګلو
اوس به لمن ډکه = راوړم د ګلو – سحر – سبا
ياد ونه : يو پاړکيزه سروکې ځکه نشته چې سروکې يا نيمکۍ پو بيتيزه نه وي .
همدارنګه سروکې کله متحد القافيه وي او کله هم نه وي .
لکه :
اوه نرۍ يې پاڼې= شاه ليلاونه د بادام
يا :
بيبي مرجانې زيارت ته مه ځه
زيارت کې زانګي د ګوډګر و تاويزونه
داسې متحد القافيه سروکې هم شته چې مسرې يې برابروي ،د بيلګې په ډول :

(c) ketabton.com: The Digital Library

جلکۍ خپه ده نن سبا يې و دوينه په سر ټيکرى يې جونې اوښکې پاکوينه جلکۍ روانه ده سرې او به راوړينه دا تور پيکۍ يې دا يلبند شمال وهينه

مګر داسي متحد القافيه سرو کي هم شته چې مسرې يې سره برابر نه وي .

اروابناد استاد عبدالروف بينوا (رح) ولي دي : د سروکې لومړۍ مسرې ديارلس سيلابونه او دوه يمه يې اووه سيلابه (۱۸ – ۸)

د پښتو ژبې پياوړی ليکوال او فولکلور پوه ښاغلی حبيب الله رفيع د سروکې په بـاب ويلي دي . (سـروکې عمومـا يـو بيـت ، يعنـي دوه مسـرې لـري ، چـې علـی الاکثـر يـې لـومړی مسـرې تـر دويمـې اوږدې وي او لکـه د عروضـي نظـم مسـتزاد غـوندې شکل لـري ، خـو کلـه دواړه مسـري برابـرې ،کلـه لـومړۍ مسـرۍ لنـډه او دويمه اوږده او کله کله د ازاد نوي شعر مشهور را اخلم . خداي بښلي استاد نور احمد شاکر په خپل درسي کتاب (بديع وبيان) کې ليکلي دي :

(دسروکو .. کله کله يې دواړه مسرې سره يو شی او ځينې وخت يـوه مسـرۍ يـې اوږده او بله يې لنډه وي او د قافيې شرط يکې نشسته) (۴۰ – ۱۲۶)

مګر ډير شمير سروکې بيا قافيه لري لکه :

له کوره راوتې په ټولې کې په تور اوربل کې دې ټومبلی زيرې ګلې		پرتـوګ دې ليکـې ليکې پـه ځنـګ تيريـږې ګلې

(c) ketabton.com: The Digital Library

يا :

دا سپينه ټټه سره غمبوري دې منې دي
ورکې لونګ دانې دي
دا مسافر جلکۍ ځي په سره ډولۍ کې
ورې ، ورې سلګۍ کې .... او نورې

سيد انور الحق جيلاني دانسا يکلو پيډيا اف اسلام په رنګ نظر لري او د مضمون په برخه کې يې هم څه ويلي دي . (نيمکۍ) يو ډول ولسي سندرې دي چې د جار بيتۍ او لوبې سره مشابه صنف ګڼل کيږي پدې سندرو کې زياتره د عشق بيان شوی او له چاربيتو سره يې لوی توپير دادی چې نيمکۍ ډيرې اوږدې نه دي . بلکې زياتې يې څلور يا پنځه بنده دي . دويم دا چې د نيمکۍ په مسريو کې يو کوچنۍ مسره وي ، د غې نيمې يا کوچنۍ مسرې له امله دغو سندرو ته نيمکۍ وايي (۳۵ : ۲۹)
لنډه دا چې د موضوع او بڼې له پلوه نيمکۍ ډير ډولونه لري سروکې چې ځينې پښتانه يې نيمکۍ او په ځينو سيمو کې يې (پام) بولي ، د پښتو د ولسي شفاهي سندرو يو خوږ سيمو او مست شعری ډول دی چې يو (توک) يې په خپله (سروکې) او بل يې (لنډۍ) دی سروکې (ويلو) په مهال کې يوازې نه ويل کيږي ، بلکې لنډۍ يې حتمي جز دی او دلنډ يو په وسيله بشپړيږي ، د زياتو معلوماتو لپاره وګورئ .

د موضوع له پلوه :

سروکې د مضوع له پلوه (عشقي) روز نيزې (تربيتي) ملي ، تاريخي ، ټولنيز ، حماسي او ... دي (په سروکې کې د ولسي شاعرانو د سندرو (سرونه) يا کسرونه هم ورګډ شوي دي ، خو د ولسي سندرو د يوه ځانګړي فورم په توګه هم له ډيرې پخوا څخه په ولس کې شته)
د سروکو ويش :
۱- فورمي ويش ۲- موضوع ويش

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف – د جولې (بڼې) له پلوه ډير ډولونه لري د اروښاد ځېړندوی دوست شينواري دوينا پر اساس (سروکۍ د فورم له پلوه تر يوې فارمولي لاندې راوستل ګران دي ...)
که څه هم (سروکې په لوی سر کې په دوو لو يو ځانګو ويشل کيږي :
د اتڼ سروکې

عام سروکې
دهغه دواړه ډوله سروکې دلنډ يو په وسيله بشپړيږي)
بايد ووايو چې د فورم له پلوه دوو پاړکو ، لنډې، وزمه سروکو چې لومړې پاړکۍ يې ديارلس او دويمه يې نهه وي ، له دري پاړکيو ،څلورو ياړکيو او ... جوړې شوې دي .
ب – د موضوع له پلوه د سروکو ډولونه :
(ملي ، ټولنيز ، روحې ، عشقي ، سياسي ، ادبي او نور ...) اړخونه پکې ځان څرګندوي .
(سروکې هم د ولسي ادب د يوه لرغونې فورم په توګه تاريخي موضوعاتو کې ويل شوي دي او موږ په دغو ټولو موضوعګانو کې سروکې لرو) غرنۍ سندري (۷۶)
د موضوع له پلوه د سرکو ډولونه :

۱- تاريخي سروکې :
(په سروکوکې ځينو تاريخي پېښتو ته اشاره شوي وي او سړی ترې پوهيدای شي چې دغه واقعي په ملت کې خاص ملي ، سياسي او ټولنيز ارزښت او د ارزښت درلود ...)
تاريخي سروکې په يوه ځانګړې وخت کې يوه پيښه بيانوي .
لکه :

په ځيږ راغله پوځونه		کوي جنګ = تيښه ونه کړې محمد جانه
ورته راکاږه توپونه		ناوګۍ مومند ورانه کړله = عمرا خانه
شاه عبدالرحمانه زوروره		د شاه غاسي کلا دي ولې ورانوله

(c) ketabton.com: The Digital Library

سپين وړوکی ګل په ناوګۍ ورژيدنه څاڅيو ونيول د نورو غرو سرونه		پاس په کابل جنګ دی د سمې کورمې جينکۍ ژړا کوينه

۲- ټولنيزې سروکې :

پښتو ولسي شعر کې د انساني ژوند پراخه اړخونه انعکاس مومي (په سروکو کې د پيښو د اجتماعي ژوند ځينو اړخونو ته هم اشارې شوي دي)

لکه :

کوچيانی سترې ژوند ، په کلي کې خوارۍ او غريبۍ ، بيکارۍ ، مهاجرتونو ، ډول ډول کارونو ، وچکاليو ، جنګ پيښو ،کار او زيار او نورو پيښو، ته په دا ډول سروکو کې نغوتې کيږي .

يا دا چې د پښتنې کلتور بيلابيل اړخونه ورکې بيا نيږي :

لکه :

جانانه ډير په زړه خپه يم خاونده مه راولې بيا داسې کلونه		يو خوا جګړې بل بيکارۍ چې زوروينه شولې شډلې غنم بآد وهلې دينه

يا

زرګره زرشه پيزوان جوړ کړه ميده ميده قدم وهې لکه د زرکې نا داني سپينه اوږۍ سپين څڅيرونه زه لالي بللې يم = ژر مې ورکوی مورې		سبا به ښکلې ليلا بل کلي ته وړينه لړه معطله شه ګودر کې چې په ما تيرې د دنيا دا ډير غمونه که شنو لوټو سره يې تللې يم

۱- عشقي سروکې :

(د سروکو پياوړې برخه د عشق او مينې موضوعاتو پورې اړه لري ، دامينه کليوالـه مينـه ، پښتنې مينه ده ، ددې مينې خصوصيات د ښارونو او نورو ولسونو له مينو بيل دي)

د عشقي سرو کو مثالونه ډير دي ، څو دانې يې دلته راوړو .

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستا ليونۍ مينه مې خوب ته نه پريږدينه يارانه جدا شو په لمسون د غمازانو جانانه را شه ديدن و که = خپه زړګی مې ښه که جانان ته ولې = رانه لاړي		لړ خبر مې واخله جانانه اوښـــکې مرغلـــرې دې توييږي له چشمانو سبا بيلتون دی زه يوائې پاتې شومه

۴- د سرکو سندريز خصوصيت :

سروکې د سندرو په ډلول ويل کيږي .

ولسي شعر + اواز + موسيقي = سندريزه سروکې

سروکې يو ډول پښتو ولسي شعر دی چې د ولسي شاعرانو له خوا ټنګ ټکور سره ويل کيږي هغه وخت سندريزه خصوصيت پيدا کوي چې له کمپوز وروسته د اواز په ډول وويل شي . له دې امله پښتو (سروکې په عمومي توګه په دوو لويو برخو ويشل شوي دي . اول هغه سروکې چې خاص په اتڼ کې ويل کيږي چې د (اتڼ سروکې) يې هم بولي)

دويم – هغه سروکې چې له اتڼ څخه پرته په نورو مجلسو او بنياد يو کې ويل کيږي چې دې ته (عام سر) او يا خوتش سروکې او نيمکۍ وايي .

سروکو کيږي اتڼ د پښتني کلتور يوه خوند ور برخه ده لومړی به اتڼ معرفي کړو او بيا به پخوانۍ او اوسنۍ سروکې د اتڼ په جوړښت کې وځلوو .

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۸)

دغـه انځـور د پښـتني اتـڼ يـو پخـوانۍ بڼـه ښـيي . د دوسـت محمـد دوسـت : فولکلوري ګيډۍ : ۶ : ۷ مخونه)

پښتني اتڼ :

د افغاني پراخه کلتور په لمنه کې پښتني اتڼ ځانګړي نوم او نښان لري ، آن ويلای شو چې اتڼ عام افغاني دود دی چې په بهرنۍ نړۍ کې په ځلانده افغاني نڅا شهرت لري . دغه افغاني دود څه د هيواد په خاصو سرايطو (ځلميانو ، ځوانانو ، سپين ږيرو ، زړو او ان نجونو ښځو له خوا په ځانګرو حرکتونو (لاس او تهول بدن) تر سره کيږي . اتڼ نه يوازې اوس اوس شهرت لري ، بلکې پخوانيو

(c) ketabton.com: The Digital Library

اريايانو په پوره مينه دغه خوندوره (لوبه) تر سره کوله . ديو ليکوال په وينا (اتڼ او نڅا په اريايي ټولنو کې ډيرو قديمه سابقه لري ، دويدي دوري متون او درګويد سرد دونه د اتڼ په باب يادوني او خبري لري او په اريايانو کې دغه دود بولي ...) اتڼ ډيري پخوا زماني څخه تر اوسه زموږتوکه شته ، پښتانه د خوښيو او ښاديو په مراسمو او ميليو کې اتڼ کوي . د جنګ ميدان ته هم اتڼ ورځي او زموږ په ملي د يوه نه بيليدونکي جز په توګه د پښتنو په ملي عنعناتو کې نغښستى دى او په اتڼ کې نر او ښځې دواړه برخه لري) غزني سندرې (۹۸) مخ بايد ووايو چې پشه يان ، بلوڅان ، نورستانيان او براهو يان هم خپل ځانګړې ډول اتڼونه لري ، چې بلوڅان يې (دريس) او براهويان يې (چاپ) او پشه يان او نورستانيان يې هم (اتڼ...) بولي.

لکه : پشه يان چې وايي :

(بوبه کار اتڼ کار) (ډير ښه اتڼ کوي) بونا کار اتڼ کا) ډير ناکاره اتڼ کوي)

يا :

(اى داکې اتڼ کمن) راځۍ چې اتن وکړو .

شفيق الله – د پښتو ځانګې

دريېم ټولګۍ محصل

۱۳۸۶ – ب ګروپ

د اتڼ په برخه کې (پښتو ، پښتو ، تشريحي قاموس ، لومړى ټوک ، ۱۵ مخ کې راځي (اتڼ (Atan) نر ، م (ج اتڼونه)

د پښتو ډله ايزه ولسي نڅا ، پښتانه د قهرمانۍ ، بهادرۍ ، بري يو والي او ځنو نورو داسې بريا ليتوبونو په نتيجه کې ډله ييزې مستۍ ، خوشحالۍ او نمانځينې ته اتڼ وايي . اتڼ په تاريخي لحاظ د پښتون ټبر د يوه پاخه ملي کلتور ښکارندوى دى ، اتڼ عموما د ډولونو ، غور ځيو او ملي سندرو په وسيلې سره د يوې مخصوصې او منظمې نڅا په ترڅ کې د ځوانانو او سپين ږيرو له خوا د (مير) تر لارښوونې لاندې اجرا کوي)

د اتڼ او داتڼ د نارو په برخه کې راځي : (تاريخي روايات او لرغوني نښتې او نښتاني دا راجوتوي چې پښتو د تاريخ په بيلا بيلو پوړيو کې اتڼ او نڅا درلوده

(c) ketabton.com: The Digital Library

، ښځوا او نرو دواړه په اتڼ کې برخه لرله ، د خوشحاليو او ښآديو مراسم يې په اتڼ او نڅا وو تو دول او له دښمن سره به د جګړې ميدان ته هم په اتڼو نو او نڅا وو ورتلل او اتڼ د پښتو په کلتور کي له قديمه شامل وو او تر نن پورې د پښتو نخوا په مختلفو برخو کې اتڼ په بيلابيلو بڼو موجود دی ...) پروفيسور ولي محمد سيل کاکړ ليکلي : (زياتره پښتانه دغه ولسي هنر اتڼ بولي ، ځينې کاکړان (د زيارت کاکړان) يې (لوبه) او ترينان يې (لبه) او د صوبه سرحد د سيمو په هغو پښتو کې چر اتنڼ دود دی لکه ختکان – د خپل مروج اتڼ مختلف ډلونه په عمومي توګه (د ختکو ګډا) په نامه راپيژني) اتن ته څوک نڅا او ځينې ورته ورزښت وايي ، د پښتو ژبي پخواني وتلې استادارواښاد صديق الله رښتيتن ليکلي دي . (اتڼ د پښتو يو خاص جنګي ورزښت دی چې لاس ، سر ،پښې او تول غړي په کې په سم ډول غورځي . پلې ، رګونه او غړي پکې په خوځيدا راځي او په دې صورت د درستو غړو د قوي کيدو مشق کيږي) پوهاندرښتن د اتڼ د لغوي اړخ په برخه کې زياتوي : (اتڼ په لغوي لحاظ له (اته) او نسبتي (ن) څخه جوړ شوی دی . (اته) لاس او څنګ ته وايي ، ځکه چې اتن کې لاس او څنګل زيات فعاليت ښکاره کوي ، له دې کبله (اتڼ) بلل شوی دی) (۶ : ۱۲)

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۹)
نومړی انځور د اتڼ بيلابيل ډلونه ځرگندوی ، د اتڼ زموږ د هيواد د ملی نڅا (اتڼ) يوه منل شوی بيلگه ده سيال کاکړ فولکلوري سوغات : ۲۱ مخ)

اتڼ و اد اتڼ ډولونه :

(اتـن د پښتـو يـو ډيـر لرغـونی دود دی چې .. د قبـايلي ذهنيت دلاوري ، کلتـور ستر ممثل دی او دپښتو په ټولو سيمو که په يوه او بل شکل رواج لري) (۱۰۵) اتـڼ داسې يوه نڅا ده چې يـو ستـوي حرکت نـه دی ، بلکـې يـو غبرگ او جوړه خوځيدون دی چې کله نا کله ديو تن ، دوو تنو چې د اتڼ چيانو لـه خوا پـه خاص

(c) ketabton.com: The Digital Library

غږ او آهنګ ويل کيږي . (اتڼ هم نارينه کوي او هم ښځي ، خو د نارينه و او د ښځو اتڼ سره بيل دی و دا لوبه ديوې قوسي د ايرې په شکل چې نيمه يو يوه خوا او نيمه يې بله خوا ګڼله کيږي ، اجرا کيږي) (۱۰۶)

۱- د اتڼ ډولونه :

اتڼ زموږ د هيواد او کوزې پښتو نخوا په بيلابيلو سيمو کې مروج دی ، ځکه نو بيلا بيل ډولونه لري .

الف – جنوب او جنوب غربي سيمو کې .

ډير پخوا (۱۳۱۷) هـ . ش کې غلام جيلاني ليکلي و چې اتڼ ځلور ډوله دی :

۱- دورا اتڼ .

۲- غښتلی اتن .

۳- ګړندی اتن .

۴- ګډ اتڼ (۱ – ۲۴۳) چې هر اتڼ بيلا بېلې نارې هم لري .

ډيرو فولکلور پوهانو او فولکلور راټولوونکو دهغو له جملې پروفيسور ولي محمد خان سيال کاکړ (فولکلوري سوغات ۷۶ مخ ، اواښآد محمد ګل نوري (۱۳۵۲) د کند هار د سيمو ډولونه ، ادب پوه او فولکلور راټولونکی ښاغلی حبيب الله رفيع (د خلکو سندرې ۷۱ مخ اروانباد د محمد دين ژواک (پښتنې سندرې لومړي توک سريزه ۷۴ مخ) محقق بسم الله حقمل (د ټنو کلتور او فولکلور ۵۳ مخ) او ګڼ شمير نورو پوهانو په دغه برخه کې نظرې وړاندې کړې چې زه به يې لنډيز راوړم .

ښاغلی داکتر عبدالرحمن ټني چې په خپله ډير ښه اتڼ چې دی له بسم الله حقمل سره ورته نظر لري لو په خوست کې له ډير پخوا مروج و اوله ډير پخوا راهيسې د خلکو په منځ کې يو خاص دود پاتې شوی دی او مختلف ډولونه لري :

۱- د سړيو اتڼ په خوست کې د سړويو اتڼ ډير ډولونه لري چې مشهور يې (داتڼ ناری ، غره ،ګډيدا ، د ځنو نارې او اوس اوس دولاړې او ناستې اتڼونه دی چې نن سبا نه يواځې په کليو ، بلکې په هوټلو کې هم مروج دی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

اتڼ او د اتڼ سندرې :

نڅا او اتڼ زموږ د پښتني فولکلور يوه ارزښتمنه او درنه برخه ده اتڼ زموږ په ولس کې له ډيرې پخوا زمانې څخه مروج دود دی اتڼ په خوست کې هم له ډيرې پخوا را هيسې د خلکو په منځ کې يو خاص دود پاتې شوی دی او مختلف اشکال لري .

د سړيو اتڼ او دهغه سندرې :

د سړيو اتڼ د خوست د تڼيو په سيمه کې په ډيرو ډيونو اجرا کيږي چې مشهور يې د اتڼ نارې ، غره ، ګډايدا او د څڼو نارې دي .

۱- د اتڼ نارې : پدې ډول اتڼ کې ډم په خاص طرز سره ډولی وهي او پدې ميدان کې راټول شوي خلک هغه ژڼي (ځوانان) چې اتڼ يې زده وي راجګوي (اتڼ په کتار کې يې دروي کله چې کتار ترتيب شو ژڼي سره څو ډلې کيږي جې هره ډله په خپل نوبت سره خاص بيتونه او نارې شروع کوي چې نمونې يې په لاندې ډول دي .

لاړه ليلا لاړه ، د لوړ غرو کجير زيړه يې غاړه

يا :

پاس به بام ولاړه يې ، روپۍ د کتار کړي چيرته لاړه يې

يا :

تورې دي زړګرې و تورې دې زرګرې سترګې تورې

يا :

جلکۍ چلم دې ډک کړو ، جلکۍ چلم دې ډک کړو دلونګو

۲- غره : غره هم د اتڼ يو ډول دی چې اهنګونو طرز يې د پورتنيو غرنو سره ورته وي ، خو په غره کې بيتونه نه تکراريږي ، موازي اهنګ په کار لويږي و هغه دژڼيو له خوا په (هو- هو-هو...) سره بدرګه کيږي يو ګروپ يې پيلوي او بل يې پای ته رسوي بياله سره پيل کيږي او اتڼ دوام مومي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- د څڼو نارې :

پدې ډول اتڼ کې د خاص ډول په مطابق شپږو وارې څڼې اچول کیږي .
او کله چې څڼې اچول پوره شي سم د لاسه سندرې پیل کیږي پدې ډول چې لنډۍ
ویل کیږي او ورسته لنډکۍ ور اچول کیږي ، دادی یو څو د تڼیو د سیمې یو څو
نمونې :

چیرته ته وای هلته زه وای		دوارو ویـــده وای راتـــه بـــل وای چراغونه

یا :

بیګاه مې خوب لیده رېښتیا شو		آشنا په ویښه په ما واچول لاسونه

شکل(۱۰)

دا انځور د کلیوال او ولسي اتڼ چې په یواځې ډول کیږي ، ښکاره کوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښځو اتڼ دود اتڼ سندري .
لکه څرنګه چې نارينه اتڼو نه لري دود اتڼ مختلف انواع اجرا کوي ، دغه رنګه به پښتني ميرمنې هم اتڼونه دود اتنو نو مختلف ډولونه لري ، سندرې ورسره وايې : او په مختلفو اشکالو يې اجرا کوي ، پدې مورد عبدالکريم (پتنګ) د (ګړنې ادب) کې دخوست د سيمې ځينې ښځينه اتڼونه شرح کړيدي او سندرې يې ورسره راوړې دي .
کله چې ښځې وغواړي اتڼ شروع کړي يوه ښځه ډول وهي ټولي ښځي لاسونه سره ورکوي او يوه لويه دايره تشکيلوي بيا سندرې پيلوي ، ورو رور مختـه ځي په خاص ډول لاسونه اچوي ، قدمونه پورته کوي او کله کله ټکې وهي ، ددې اتڼ يو څو نمونې په لاندې ډول دی .
ډول ډول لاسونه اچوي ، قدمونه پورته کوي او کله کله ټکې وهي ، د دې اتڼ يو څو نمونې په لاندې ډول دی .

شين باغ يې تالاکړ و شنه طوطيان راغلي دينه		شين باغ يې تا کړو مير جانانه ياره شين باغ يې تالاکړه

او همدارنګه دې ډول داتن ته لنډۍ ور اچوي :

ما درته ويل منل دې نه کړل په سردې راوړل تبرګيو برغنډونه		مير جانانه ياره شين باغ يې تالاکړو مير جانانه ياره شين باغ يې تالاکړو

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۱۱)

د پښتو ژبې حقدار خدمت کوونکی او ماهر فولکلوریست اروانښاد محمد ګل نوري (۱۳۵۲) هـ . ش د اتڼ ډولونه داسې ښوولی دی .

۱- ورو کرار اتڼ .

۲- یو بغله اتڼ .

۳- دوبغله اتڼ

۴- درست اتڼ .

۵- دایشلی اتڼ .

۶- د ناستې اتڼ .

۷- د پروتې اتڼ .

۸- د پروتې دو بغله اتڼ .

۹- چپه او راسته اتڼ .

۱۰- غلی اتڼ .

په پکتیا مجله کې راځي :

زما یاره طالبه – طالبه یا خوله غواړي که ژبه

(c) ketabton.com: The Digital Library

زما يارہ طالبه – طالبه يارہ خوله غواړي که ژبه
خو له به تر تا جار کړم = ژبه تر تالو لاندې غايبه (**۵۷** : ۱۴)

۵- بابو لالې :

د فولکلوريک يا ولسي ادب يوه زرينه څانګه ده .
د فولکلوريیک شعر يوه خوږه بيلګه ده چې ډير ځله د ګرځندو او پونده وو (کوچيانو) په منځ کې شته .
د ولسي شعر پر دغه ډول د موضوع له پلوه ډير غني دی .
ډير ځله طنزيه ، ويرانې او خوږې مينې موضوعات پکې رانغاړل کيږي .
د بيولالې بڼه :
د دغه ډول د ولسي شعر بڼه ،فورم يا شکل داسې دی چې :
درې مسرې لري ، او له او دريمه مسره يې په يوه قافيه راځي .

A________________
B________________
C________________

لکه :
۱- پر کور دوه زرغونه شاله .
زما جانان ورته ولاړه دی .
لاس يې نه ورځي د خياله
۲- پر تر نګ کې کجاوې دي .
زما جانان چې واده وړينه
ورسره مستې ترلې دي (۲ : ۱۳۷)

د بابو لالې دويلو اړتيا وختونه او ځانګړنې :
الف اړتيا :

(c) ketabton.com: The Digital Library

بابولالې ډیر ځله په ودونو کې ویل کیږي او حتی د پښتنو ښځو او نارینه وولـه خوا د حرکت او ولاړې په حال کې ویل کیږي ، ښځې دریا (داریا) وهي او نارینه هغوی ته د ځواب په ډول بابو لالې وایي .
کله نا کله پیغور پکې ورکول کیږي او یو ډول ظریف او مزداره انتقاد هم پکې ژبې د اهسته بروځای نیسي (و د آهسته برو) په وزن کې ویل کیږي او ولسي شعر په دغه وزن کې لاډیر خوند ور کیږي دواړه مسرې یې په اوږده کې ویل کیږي او ارامونکې اهنګ لري .

ب- وختونه : لکه څنګه علامه شیخ الرئیس ابن سینا الرحمه (۶۳ . ۶۰) د موسیقي او اوازونو او د وختونو په اوږدو کې په انسان بآندې دهغه د اغیزو په برخه کې څرګندونې کړي ، نو په فطري ډول په پښتو ژبه او نورو ژبو کې د سندرو د هر صنف اغیزې هم مختلف وختونه لري.
بیولالې هم وختونه لري او تر ټولو ښه وخت یې دواده په لومړۍ ورځ د ځاښت په وخت کې چې د ناوې سر وغړوي او د واده پر مخصوص تخت یې کېنوي ، د و رااو د ناوې د خوا ښځې ګډې وډې شا او خوا سر کېنني او ناوې په منځ کې ناستې وي . او د ناوې سرته ویل کیږي ، دایره وهي او دغه سندره په ګډه سره وایي :
اوښ ولاړ زنګون تړلی
تر هغو به یې خلاص نه کم چې زما جان نه دی راغلی
(ډاکتر غوري د ساینس پوهنځي استاد)

ج – ځانګړنې :
د شکل له پلوه یې د پښتو له نورو ولسي صنفونو سره برید معلوم دی لکه :
لومړۍ مسرۍ تکرار ، په منځ کې یې ځانګړې اوازونه پورته کیږي لکه : (بابو لالې وای وای) ور اچول کیږي ، دویمه مسرۍ یو اور او د مسرۍ په منځ کې ور اچوي (وای ، بآبو لاله ، لاله ، واله ، لا) ور اچوي .
بڼه : ـــــــــ الف ـــــــــ الف
ـــــــــ ب

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـــــــــــ پ ــــــــــــ ت

ـــــــــــ الف

د موضوع په لحاظ عشقي ، ويرني ، طنزيه ، ټولينزي کرکې او غوښتنې وي .
د بيولالې سندرې په درې نورو ډولونو هم ويشل کيږي .
چې دوه ډوله يې هم شکله او د دريمې بڼه يې بيله ده .
د بيلګې په توګه :

اول :
دغه ډله اول نيم بيتي پر اساس راځي . درې بيتي دي لکه :
غوښتنه : آسو و ششنل په زروه
جلوونه را طلب کی – زموږ د حيښ دلويه کوره

اوښ ولاړه زنګون تړلی (ها) بابو لاله لاله اوښ ولاړه (وای وای) زنګون تړلی (وای) تر هغو به يې خلاص نه کم (وای) بابو لاله لاله څو زما جان(وای وای) نه دی راغلی (وای)

پيغور :
اوښ ولاړ وکجاووته
زموږ وحيښ ته وار اوزه – لور را وباسه لوبته
دويم :
باران اوري منا څاځې
که ناوې زما دجان وه – تر نو کانو يې زر څاځې
دريیم :
براور واچوئ پرځي
د سهار باده زلزله

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه نور مې پريوه وړې – دا شيرينه مور پر بله

شکل(۱۲)

مصره او ټپه :

ماته قلم ، مشو انړۍ رواړه = يو څو مصرۍ په وينو سرې يارته ليږمه

(مصرع يا ټپه) د پښتو ادب يو داسې صنف دی چې د بيتونو وزن يې سره برابر نه وي .

د عبدالحليم اثر په وينا : (د وادي ، پيښور او يو سفزو پښتانه (لنډۍ) ته مصره او ټپه هم وايي. دا اصطلاح عام رواج لري ، تعليم يافته او بې تعليمه خلک ټول پرې پوهيږي)

مخ ۲۱۷۰ پښتو ادب .

د مصرې ټپې او لنډۍ تر منځ ځينې خلک توپير تـه نـه دي قابـل ، خومرکزي پښتانه بيا ، مصره او ټپه سره يو ه ګڼي)

لکه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ځينو ودونو او د ځوانانو ميلو کې يو بل ته وايي چې (ته يو فرد ، يوه ټپه يا يو مصره خو ووايه) همدارنګه ځينې نور بيا (د مصره او فرد) سره يوشان بولي . (فرد يا مصره د يوې سندرې په سر کې د مقدمې په ډول ويل کيږي) ځينې نور بيا (پړاکې) هم له مصرې ، ټپې او لنډۍ سره يو ګڼي .

مثلاً : په خوست کې (پړاکې) به دجلا عنوان په توګه در وپيژنو .

د مصرې او ټپې نومونه :

مصرې ته ولې مصره وايي؟

١ مصره ورته ځکه وايي چې : يو (دور) جوړوي يعنې دواړه نيم بيتونه يې يوه مصراع جوړوي .د يو ليکوال په وينا : (مصراع د يو مکمل او پوره بيت تيمې ته وبلی شي او د پښتو ژبې مصره هم لکه ديوې په شان ده ځکه چې لنډۍ ته شعر دهغه تعريف له مخه چې عربو کړی دی ، يو مکمل بيت او شعر نه شي ويل کېدي ، شعر يا بيت هغه وي چې داوړه مصرې يې د کوم يو خاص بحر په مقرره وزنونو (افاعليو) باندې د يوې بلې سر برابرې وي د پښتو ژبې مصرو يو اولنی جز وه لنډه (٩ سيلابه) او بل اوږد (١٣ سيلابه) دی او ټوله مصره يا لنډۍ د سرنه تر اخره پورې داسې مثال لري لکه د مصرې نو په دې لحاظ ورته مصره وئيلی شي . عام پښتانه يې دا معني کوي : چې مصره ورته واي چې ددې مثال لکه د (مصرې تورې) په شان دی) (پښتو ادب : ٢١٧ مخ)

٢- ټپه يې ولې بولي ؟

ځکه يې ټپه بولي چې اواز هلته دريږي يا ټپ کيږي کله چې د شعر کومه کړۍ يا په ځانګړې توګه لنډۍ د (داستان) په (تال) سيمو کې ويل کيږي د څو لنډيو له ويلو د سرې ستونی ټپ کيږي او اوازنو نورنه پورته او وړه ژبه نو کار نه کوي .

د داستان ويلو تال داسې دی چې اواز (ورو پيل کيږي او بيا په زور سره لوړيږي) د اواز په لوړ لو کې ستوني + وړه ژبه +تالو + سوږمې =ټپه جوړوي .

يعنې اواز له ستونې راوځي په پورته تالو کې حلقه کيږي ستونی خوله او پوزه د ټپو دويلو په وخت کې په بشپړه توګه د يو پاخه (نی) په توګه پړسيږي .

لکه :

ځما د علم نصيب نشته

څوک چې مين شي ترې نه پاتې شي علمونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټپو ويل په انفرادي او ټولنيز ډول :

۱- د ټپو ويل په انفرادي ډول :

د پښتو دژوند او شيوه کې سړي وګوري ورته څرګند يږي چې (چې له ښارونو نيولې بيا تر غرونو ژوند کوي) هغه څوک چې په کليو ، بانډو کې اوسي او ځينې چې کوچيان دي هر دو مرو له ټپو ويلو سره سرو کار لري . کوچيان چې کله مال پيايي نو د غونډيو په لمنو کې د ټپو اواز اوريدل کيږي ، له سپيلۍ سره سره (ټپې) هم وايي . دغه ټپي په (يکه زار پيل کوي)

که ټول جهان جانان شي = زما ديار په شان جانان به چيرته وينه

د يو ليکوال په وينا : (ټپه يو د مختلفونو زينت نه ده بلکې پښتنه ښځځ او نارينه د اتنهايي په وخت کې د خپلې تنهايي د احساس ختمولو لپاره هم ټپې يا لنډۍ غلې غلې وايي)

۲- د ټپو ويل په ګډه يا (اجتماعي ډول :

راځئ راځئ چې ټپي وايو

ټپي لانبي دی د يار غم غلطوينه

ټپي ډير ځله مجلسيان په مجلسونو کې سره وايي (ټپه چې د مجلس نغمه شي نو د خوشحاليو دورونه راژوندي کړي ، ودونه او ښادۍ ، کور او ډيره وربانديې خوند وره کيږي) هغه ټپي چې په ګډه سره ويل کيږي د (سوال او ځواب) يا زما په نظر (سندريزه ترنم) اوازي ډيالوګ) خاصيت غوره کوي . کومې ټپې چې د سندره غاړو له خوا مخامخ سره ويل کيږي د خاصو جذباتو پر اساس رامنځته کيږي دغه ټپې مسلسلي وي او جوابي ټپي هم ورته وايي .

ټپه د موضوع او بنې له پلوه :

۱- د ټپي بڼه :

(ټپه) په لومړي سر کې (لنډۍ) ده ، خو د بيابان له پلوه په زړه پورې موزونيت پيدا کوي (بيان يې دومره موزون او جامع وي چې په عامو حالاتو کې يوه لويه موضوع په خپل مکمل شکل سره د خپلو ټولو خصوصياتو سره پکې موجوده

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي او دآغاز ، ارتقا او معراج سره يې موزونيت ، نغمه او د الفاظو ترتيب هم قايم وي)
ټپه هغه وخت خپله بڼه ښوولای شي چې د سندر غاړي له خوا اوږد وويل شي (پيل ، منځ او پای ولري)
<u>لکه لاندې شکل :</u>
يکه زار +لنډۍ + د ، (نه) يا (مه) ، ترنم = ټپه
- يان – نغمه
- ت – ترتيب
- م – موزونيت

معراج
نزول يا د زياتو معلوماتو لپاره وګوری

۲- د ټپې موضوع :
ټولې ټپې ديو ځانګړې ذوق له مخې رامنځته کيږي ، ځکه يې مضمون او موضوع هم بيلې دي. د موضوع له پلوه ډيرې غني دي (ارسطو په نظر شعر د انساني جذبو يو ستر نوم دی چې ډير ډولونه لري .
لکه :
رزميه ، الميه ، طربيه او مذهبي شاعري) نو پښتو شعر او بيا لنډۍ (مصره) يا ټپه هم ګڼ مضمونونه لري .
لکه : (علم ، وياړنه ، حماسه ، عشق ، مدح ، غندنه ، هجوا او هزل ساندې ، هجران نه شکايت ظرافيت ، ښکلا او ...) چې زه په يې لنډ ډول يوه يوه بيلګه را واخلم .
۱- پوهه (علم)

چيرته چې علم حاصليږي ځما د علم تاوان راکړه ځما د علم نصيب نشته		هلته به خاورې کړمه غوښې خپل هډونه چې په سرو شونډو دې خندل امې د کړمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

		ځوک چې مین شي ترې نه پاتې شی علمونه

۲- ويارنه حماسه (فخريه)

تورې به نه کړو نو به څه کړو بار مې په جنګ کې توره وکړه ټکړې ، ټوټې په وينو راشي		چې مو شودې د پښتنې رودلې دينه ماته نجلۍ په کور کې ګاولي سموينه چې پر هارونه دې ګنډم خوله درکومه

۳- مينه او عشق :

عشق او مينه د کائيناتو او انسانانو د موجوديت يو عمده هدف دی پښتو ادب له مينې ډک دی .

په بام ولاړه يم زنګيږي		د خوبه نه يم ديار غم غلطومه

زموږ په ادب کې د حقيقي (الهي) او مجازي (دنيايي) مينې انځور وار په وار وړاندې شوی دی مجازي مينه د حقيقي او ريښتنی مينې دتړ او سر چينه ده .

الله دې هلته مل شه وروره الله ورکړې ميلمستيا ده الله دې بيا راته محتاج کړه الله دې بيا راوړ ياره الله چې ستا پرمخ شيدا کړم الله تعالي رحمان رحيم دی خلک تمامه شپه ارام وي خلک په لومو مرغان نيسي		چې دفترونه دې قاضي ته وړاندې شنه په لامکان يې شوي خدای سره رازونه غنچي غنچي څڼې مې بيا په مخ راځينه ماشوم زړګی مې په ژړا درپسې مرينه غمو تالاکړم پر محرا ګرځم مينه زه په قيامت د مغفرت طمع لرمه زه په خنجر وهلي زړه ټکورومه زه يې بند کړی په خمارو سترګو يمه

۴- ستاينه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو ادب کې دېيسو پيدا کولو لپاره مدح نشته ، يواځې په مينه کې ستاينه او مدح د دغو ادبياتو مضمون جوړوي .

لکه ريدي ګل به ترې جوړ شي آسمان په ستورو ښايسته دی په تروږمۍ کې رڼا راغله د خلاصيدو اميد مې نشته دغم پوليس راپسې ګرځي د کلي منځ ته به لاړنه شم ما په ګودر د نجونو ښخ کړځ		که دې په لنډه زنه ووهل خالونه لکه د پيغلې جونې غاړه په خالونه ليلا په تور اوربل غاټول ټومبلي دينه ليلا دزلفو په رسو ټړلۍ يمه زه د ليلا په يارانه غل شوی يمه ليلا باز په شان غوټې کړي زرونه ورينه ګوندې ليلا را باندې کيږدي قدمونه

۵- ځواني او نا ځواني :

ځوانمردي (عياري) او فتوات په شرقي ادبياتو او په ځاګړې توګه پښتو عرف (دود) او ادب کې يو رنګين څپرکي جوړوي ، خو بر خلاف ناځواني د تل لپاره د پښتنو په ژوند ، ادب او ټولنه کې غندل شوی او ښه يې نه ويني .

لکه :

اشنا ټپس ، ناسته د باز کړي د کوټې تير را باندې پروت وای بهر ته راشه که بآدر يې يار مې په جنګ کې تر شاه راغی خاوند بياد ماسخوتن کړو خدايه موزيانو کې مرګ که کړځ موذي دې خوب په پالنګ نه کړي		زه کم دليله يې په ناستې وغوليدمه راباندې نه وي د نامرد سرې لاسونه د ښځو مينځ کې غور ځوي جوړه لاسونه په بيګانۍ ورکړې خو له پښمانه يمه د ګلو لښتې د موزيانو کټ ته ځينه چې د غيرت ليونۍ جونه خلاصې شينه حق د هغو دی چې وطن په تورو خورينه

(c) ketabton.com: The Digital Library

او آن هغه چاته چې واده يې کړي وي او يا يې نه وي کړی خو مين وي مګر بې عمله ، تو هم زموږ د غيرتي پيغلوله خوا پيغور ورکړل شوی او د ډول تاتوانه او ناځوانه انځوريې داسې ويستلی دی .

لکه :

جانانه ستا مزګی نشته		زما همزولې زانګو ګانې زنګوينه

۶- غندنه :

له بده مرغه اوس اوس زموږ په ادبياتو او په تيره د ژورناليزم په ډګر کې د ځينو ادبي ، سياسي ، فرهنګي څيرونه غندنه د ليکوال د عندي (ی) فطرت له مخې تر سره کيږي .

خو په پښتو ولسي ادب کې غندنه د ټولنيزې پر تلې (اجتماعي شخصيت) له مخې شوې ده ، يعنې دا ډول غندنه (دم او هجو) د کوم رعنا د (کسد ، قصد) له مخې نه ده ، بلکې ددې لپاره دغه غندنه شوې چې موذې او بيکاره سړي ته د ژوند لاره ور وښيي .

بهادران يو ځل په ځاي مری
موذيګی هر ساعت په ځای يې ځايه مرينه
موذي له جنګه تر پله وکړه
په بيګانی ورکړې خو له پښيمانه يمه

۷ – مرثيه (ويرنه) : ساندې (Dirgi) – $\bar{S}ande$

ساندې ، مرثيه ، ويرنه ، ډير ځله يو شی بلل شوي دي خو دغه توپير ما (په هيله مجله لومړی ګڼه ، پيښور ، دانش خپرندويه ټولنه ۱۹۹۸) د (ويرنو او ساندو توپير) تر سر ليک لاندې کړی دی . خو : (ساندې (Dirgi) او ويرنې (Elegiac) زموږ د ولس ځانګړې (و مشخصه معنوي هستی، ګڼل کيږي که څه هم دوير او ماتم او زړه در دونکې خالت اويا انساني روزنې خصوصيات ثابتوي او ددې ارځنګ رواني او معنوي دردونه هم تسکينوي) دو برنې په برخه کې نورې نظرې هم شته ، د مثال په ډول :

(c) ketabton.com: The Digital Library

(ویرنه یا مرثیه د تیر شوي غم او خفګان په برخه کې له هغه فریاد او شکوې څخه عبارت دی چې د جا دوست یا خپلوان پخوا مړ شوی وي او بیا وروسته شاعر پر هغه باندې د شعر په موزونو الفاظو کې غم او خفګان ښکاره کړي ، خو لاس په لاس وربانديې ته ژاړي) **۶۲ – ۳۱ تر ۳۵**)

همدارنګه : (مرثیه عربي لفظ دی چې د عربي له یوه بله لفظه (رثا) مشتق شویدی او درثا مانا ده پر مړي ژړل او اه وزاري) مرثیې او ویرنې ډیر ډولونه لري . لکه : مذهبي ، دپاچاهانو مرثیې ، خپلو حپلوانو مرثیې ، د دوستانو او ملګرو مرثیې او .... په پښتو ادب کې مرقیې لرغونې تاریخ لري ، دلته به یې لنډې بیلګې راوړو .

څه داغونه ږدي په زړه باندې فلکه
چې نظام دې له ما بیل کړو خوا یې ډکه
خدایه نه خو ستمګر نه یې دا څه کړي
خلقه دې په دا کار کړه هکه پکه
په لحد کې هغه مخ خورې په جنجیو
جې د هیڅ چاپرې پیروزونه وه څوانکه

په غمونو کېدی زوړ په دنیا پایي
که د زاړ په ارمان ته ومړ کوې کو دکه
کاش که ځوان د پښتانه په ننګ کې مړ وای
نه چې ګور لره روان شوله تلتکه
چې د قام په ننګ کې ومړ هغه زویه
په عالم کې د خپل پلار غاړه کالکه
مګر زړه یې دهاتي دی چې زغمي یې
دا شتی چې د خوشحال په زړه شوه لکه
(۵۰ – ۳۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸- د پنځم څپرکي د موضوعاتو لنډيز :

- پښتو فولکلوريک ژانرونه په دوو برخو ويشل کيږي .
- الف : ولسي نظمونه
- ب : عروضي نظمونه

خو پښتو فولکلوريک شعر په عروضي باندې نه برابريږي .

- پښتو د شعر رغاونيز تخنيک سيلاب و تونيک دی . همدغه د پښتو شعر شکلي سب ، دی ، په دغه سيلاب و تونيک سيستم کې مو دوه عنصره تر ستر ګې ، څپه او تون ، يا وزن اوريتيم .
- غږ . سنټ يا فشار له تون سره نه شلېدونکې اړيکې لري .
- غږ هغه عمليې ته وايي چې د ژبنيو توکونو په لړ کې په يوه توپ زيات فشار راشي او فشار په واول راځي .
- څپه پښتو کلمه ده ، هجا ته هم وايي ، هجا يو وار د خولې ښورېدل دي ، لکه را – ځم کې ته ، ځه .
- څيه ژبني واحد دی ، يا خپلواکه وي او يا له يوه خپلواک او څو بېوا کو جوړه شوي وي ، په دوه ډوله ده ، وازه او تړلې .
- وازه په واول ختمه وي ، او بنډه يا تړلې په کانسونينټ .
- لنډۍ ، ټپه ، بدله ، لوبه ، سندره ، نيمکۍ ، ټکې ، غبږونه ، رباعي ، مقام ، غزل چاربيته ، بګتۍ ، د پښتو شعر فولکلوريک ډولونه دي .
- د نظمونه تر څنګه فولکلوريک نثرونه هم شته ، او نثر په معنوي او لفظي بر خو ويشل کيږي ، معنوي نثر د خبرو نثر ، د ټيلفون ،موبايل .
- مرد او نا مرد ، د محمد ګل نوري د هېواد د پياوړي فولکلوريک اثر دی .
- ولسي ادبيات د مضمون له پلوه ډير غني دي ، روحيه يې سپيڅلې او د خلکو د تجربو محصول دي ، مضمون آفريني له انساني حساسيتونو سره يو ځاي په کې ځلونه کوي .
- د ولسي ادب مضمون ډير غنی دی ، پند ، نصيحت ، عرفان ، هيواد پالنه ، ميړانه ، انتقادي ، سياسي او حماسي او ګڼ مضمونونه لري .

(c) ketabton.com: The Digital Library

- چاربیته له پلوه په ساده او ځنځيري ويشل کيږي .
- سروکې د پښتو فولکلوريک شعر ، يا ولسي سندرو مهم ډول دی ، سروکو ته ځيني پښتانه نيمکۍ وايي او په پکتيا کې د منګلو خلک ورته پام وايي .
- سرو کې يا نيمکۍ په دوه پاړکيزه ، درې ځلور او پنځه پاړکيزو ويشي .
- سروکې د فورم له مخې په دوو بر خو ويشل کيږي ، الف ړ د اتڼ سروکې ، چې شپږو ډوله دي ، ب : د موضوع له پلوه په تاريخي ټولنيزو اوعشقي سروکو ويشل کيږي .
- سروکې سندريز خصوصيت لري .
- ټپه په لومړي سر کې لنډۍ ده ، خو د بيان له پلوه په زړه پورې موزونيت لري . ټولې ټپې د يوه ځانګړي ذوق له مخې را منځته کيږي د مضمون له پلوه ډيره غني ده .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۹ – د پنځم څپرکي پوښتنې :

۱- ټپه څه ډول فورمي شعر دی ؟
۲- ټپه د موضوع له پلوه کوم ډولونه لري ؟
۳- د ټپې پيل ، ارتقا او معراج په يوه انځور کې وښاياست ؟
۴- چار بيته څه ډول هندسي فورم لري ؟
۵- اتڼ څه شی دی ؟
۶- څو ډوله اتڼ پيژنئ .
۷- د سروکو سندريزې ځانګړنې په ګوته کړئ .
۸- نمکۍ څه ډول فورم لري ؟
۹- لنډۍ ، ټپه ، بدله ، لوبه نور د مضوع او بڼې له پلوه څه ورته الي لري .

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم څپرکی

۱- فولکلوري مقولې :

(مقولې) ته په لاتين کې ميتولوژي (Mythology) ويل کيږي .

د اساطيرو علم ورته ويل شوی دی .وايي چې (Myth) کلمه د يوناني ژبې له (Mythos) څخه مشتق شوې ده . مايت Myth به په لومړي سرکې هر ډول کيسو ته ويل کيدلې دوخت په تېريدو سره يې مفهوم تغير وکړ ، بيا په هغو کيسو اطلاق شوه چې منشا يې هيره شوې وي . ظاهرا يا له ورايه تاريخي برښي خو په اصل کې يوه عقيده وي چې دود ، دستور و موسسه يا طبيعي پديدې توضيح کوي) اوس اوس (مقوله يا مقولې په هغو اسطورو راځرخي چې دوديزې عقيدې ورکې بيان شوي وي) د دغو مقولو مجموعې ته ميتولوژي وايي .

۲- اسطوره :

چې جمعه يې اسطورې ته په (ديدار يا سپيده) نومي مجله کې (دخلکو د باور يو ځانګړې بنه ده) ويل شوي خو .

اسطوره ډير ځله له هغو مذهبي عقايدو او شعايرو سره تړلې ده چې انسان له هغې سره معنوي ارتباط وركوي .

۳- نکل :

د هنري ذوق ځانګړې ډول دی چې د خلکو د ارمانونو او ايډيالونو انګاره په کې څرګنديږي .

نکلو نه هم ډير ځله د انسان د عقيدوي الواکونو انځور جوړونه وي . دغه انځورونه او شخصيت جوړونه د خلکوپه باورونو او تير و عقيدوي تړاو نو پورې اړوند وي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نکل او کیسې توپیر :

۱- کېسه د نکل هغه بهیر دی چې د راوي له خولې سینه په سینه ویل کیږي .

۲- کیسه ځانګړی مهارت دی چې بیاني خاصیت لري ، یعني هغه الفاظ چې د یوې خاطرې او پیښې شفاهي سیړنه وکړي .

۳- نکل هغه خیالي یا حقیقي ، واقعیت دی چې له پیښو رغیدلی او د یو خیالي هنري او عقیدوي واقعیت په توګه یې بنه موندلې وي .

۴- نکلونه هغه یادګارونه وي چې د شفاهي کیسو له لارې سیړل کیږي .

۵-کېسه د نکل سیړنیز جریان دی او نکل ناسیړلی واقعیت (داستان) له همدې امله نکل ، داستان او کیسو ته میتولوژي هم ویل شوې ده دا ځکه دا ټول د یو ډول مذهبي باورونو هنري سړنه ده ، خو توپیر دادی چې (نکلونه زیاتره د تفنن او هنري التذاذ لپاره ویل کیږي) روهي صاحب)

اسطوري ، عقیده وي باورونه دي په اسطوره کې د جهاني او دایمي بآ ارزښته پیښو ځرګندونې دي کېدای شي د ارباب النواعو د کړو وړو او یا نورو پیښو بیان وي .

د ځمکې او اسمانو نو پیدایښت ، د نړۍ دوره وهل مرګ او ژوند ، د خیر او شروع تر منځ مبارزه له مړینې وروسته حالات او ..... ټول د اسطوره په دایره کې راشي .

اسطوروي فکرونه و فولکلوري روایتونه دي هغه روایتونه چې عقیدوي منبع او زیرمه ولري ، اسطوره د لرغونې ژوند او ټولنو مشخصه (ځانګړنه) ده اسطوره هغه روایتونه دي چې د تاریخ په لومړیو پړاوونو کې د خیالي (Fantastic) ایماژونو ، (ارباب النواعو ، افسانوي اتلانو ، سترو پیښو او نورو) له لارې د طبیعت او ټولنې د بیلابېلو پدیدو د سیړنې او عمومیت لپاره کارول کیږي .

ځینې د علمي نړۍ لید د ر لودونکي پوهان پدې باور دي چې (ټولې اسطورې په خیال کې او د تخیل په مرسته د طبیعت د قواوو د تسخیر تابع کولو او ماتې ورکولو په منظور جوړې شوي دي)

د اسطور ځانګړنې :

په پښتو ژبه کې ډیر ځله اسطوروته (نکلونه او کیسې) هم ویل شوي دي . د لرغونو ټولنو آندود (طرز تفکر) ډیر اړخونه په اسطورو کې منعکس کیږي په

(c) ketabton.com: The Digital Library

اسطورو کې مافوق الطبيعي توکې (عناصر) له اديانو او عقيده و سر تړ او پيدا کوي په اسطورو کې اخلاقي او ايستيکې (ښکلانيز) ارزښتونه بيانيږي .
مارکس ويلي : (ميتولوژي په نا آګاه هانه ډول د طبيعت هنري بيارغونه (باز آفريني) ده دطبيعت په دايره (مفهوم) کې د ټولني په ګډون آول مادي شيان شامل وي) د اسطورو ځانګړ نه پدې کې ده چې د خلکو له رواني حالت ، فکري جوړونې او باورونه سره کار لري ، هغه عقيدې او باورونه تمثيليوي چې انسان له هغو سره تلپاتې تړاو لري او راتلونکي ژوند ته يې لورى او خوند ورکوي (د زمانو په درشل کې د باورونه مجموعه ده) .ماکسيم ګور کې د نړۍ تر ټولو ستر ليکوال د فولکلور په تيره د اسطورو به برخه کې اوږدې خبرې کړي او هغه دا چې :
(فولکلور د خلکو شفاهي ادبيات او د ميتو لوژي له لاري لاس ته راغلي معلومات ټول دا خبره اثبات ته رسوي چې د فولکلور د پراخو هنري عموميتونو په واسطه طبيعي پديدې ، د طبيعت په مقابل کې مبارزه او ټولنيز ژوند منعکسوي) (د دې تصور به ډير مشکل وي چې څلور بول څاروي د خپلي بقا لپاره د هلو ځلو په ترڅ کې په داسې افکارو مشغول شي چې د کار له پروسو او د ټبر او قبيلې له پرابلمونو سره اړه ونه لري) (۲۸- ۴۳۱)
د ګور کې چاڼيز نظر داسې راوړو : (اسطورې د زيار ايستونکې انسان د هيلو . ارمانونو او له سختو فزيکې کارونو څخه د خلاصون لپاره د ده د هلو ځلو يو خيالي او ارماني تجسم دى) ځينې نور پوهان پدې باور دي چې د هرې اسطورې د پيژندلو په برخه کې (نظر عقيده او معرفت) د پام وړ دي .

د اسطورو او علمي افکارو توپير :
اسطوروي په عقديه او باور اړه لري .
اسطورې کيداى يو محافظه کاره فکري وي له خرافاتو سره تړاو ولري . خو علمي فکر دانه مني علم په واقعيتونو باندې باور کول دي ميتولوژي په تجربوي ژوند باور لري علمي ليد د نظر يو مجصول دى خو اسطوروى فکر تجربوي باورونو محصول دى . مثلا په اسطوره کې دا خبره د منلو وړ ده چې د زلزلې منځته رانګ د دې محصول دى چې ، دنيا د غوايي په ښکر ولاړه ده او

(c) ketabton.com: The Digital Library

کل چې غوايي سترې شي او دنيا په بل ښکر اخلي نو د دغې تبادلې په صورت کې زلزله منځته کيږي . يا (لمر او سپوږمي) نيول هم دداسې اسطوروي او علمي افکارو د رابطې په لړ کې توضيح غواړي لنډه دا چې اسطورې ، سمبوليک خصوصيت لري ، په هغو کې د چاپيره نړۍ په باب مفهومونه شخصيت پيدا کوي . اسطوروي فکر کوونکي خوشبين (Subject) او بد بين (Eject) وي .

۴- د خلکو هنرونه او فنون:

چې هنر د مينې نه لري نو هيڅ دی
بې هنر هلکان خوښ نه لري نجونه
او حتي خوشحال بابا خو له طالع څخه لوړ بولي
که طالع او هنر دواره سره کيږدي = زه خوشحال به پکې ونيسم هنر

هنر د انسان د فطري طبيعت ملګری دی د ژوند په تېريدو او بدلون ، خلک له بيلابيلو پيښنو سره مخ کيږي او بشر د خپل فطرت له مخې ځينو کارونو ته لاس ور اچوي او هغه تر سره کوي چې وروسته بيا د هنر او فن په توګه را منځته کيږي موږ به هنر او فن په کره او لنډه توګه معرفي کړو او بيا به د خلکو فنون او هنر ونه په ګوته کړو .

هنر او فن :

الف – آيا هنر او فن يو مفهوم لري ؟
ب – د هنر او فن ګډې (او بيلې پولې کومې دی ؟
۱- د هنر د انسانانو عقيدې ، اسطورې ، افسانې او شعاير او ...... رانغاړي .
هنر د ټولنيز شعور ستره او عالي برخه ده چې ښکلا نيز هويت ولري .
هنر او ووه ګونې برخې لري :
شعر ، مجسمه جوړونه ، خطاطي ، کاکې ، رسامي ، موسيقي معماري او .....
۲- د هنر او فن توپير او ورته والی : هنر انسان د ټولنيز شعور زيږنده ده ، د هنر د هرې برخې مواد يو له بله سره توپير لري چې د فن له مخې د فني خلکو له خو کارول کيږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بيلګې په ډول : شعري فن مواد ، الفاظ جوړوي همدارنګه د معمارۍ لپاره (خټه يا مثاله ، خښتې او .... او همداسې د هنر نور ډولونه هم دراوخله)
هنر . مواد له طبيعت څخه اخلي ، هنري مواد دشاعر

د خلکو هنرونه د محتوا او شکل له مخې :

الف – د محتوي له پلوه دغه هنر رښتينې (ريالسيتيک) مواد لري په دغه هنر کې د عوامو غوښتنې په رښتني ډول انعکاس مومي په دا ډول هنر کې د خلکو د ژوند ساده ګي په عاطفي ډول انځوريږي . په فولکلوريک هنر کې خيال زورور وي خو دامانا نه لري چې رښتني جنبه ونه لري ، بلکې په ساده ډول د هغو پوهنو خيالي انځور دی چې (د دوی ژوند پکې په رسا ډول انځوريږي)
مثلا : جمالو ، تاوړې دانې کړی دی وړي وړي ...... (يعني جمالو کومه نجلۍ ده چې نوی پيغله شوی ، د نوموړې د نوې ځوانۍ ښکلا په ډير هنري ډول سره بيانوي) دا د عوامې هنر خصلت دی چې محتوا يې برخه يې ټوله له ريالستيکي خوږو ، عيني او خيالي غوښتنو څخه ډکه وي .

د فولکلوري هنر ځانګړنې :

١- ولسي توب
٢- رښتنولي
٣- حماسيت
۴- لرغونوالی
۵- ساده ګې
۶- بديع توب (نوی والئ)

ب – د شکل له پلوه :

فولکلوريک هنر د بڼې يا شکل له پلوه ډير ډولونه لري چې هره بڼه د ځانګړو محتوا وو بيان کوي ، د مثال په ډول :
لنډۍ . متل ، سروکې ببولاله او .... نور فورمونه ، هغه ځانګړې کالبونه دي چې ګڼې موضوعګانې رانغاړي . دغه کالبونه د پښتون ولس د طبيعت ځانګرنه راپه ګوتو کوي ، هر کالب د ولس د فطري طبيعت له مخې په طبيعي ډول طراحي

(c) ketabton.com: The Digital Library

کيږي هيڅ ډول مصنوعيت پکې نه ځائيږي ، يعنې دا چې (لنډۍ ډوله شعر) ته په مصنوعي ډول کوم مشخص شاعر کالب نه دی جوړ کړې ، بلکې دغه کالب په نا آگاهانه ، طبيعي او عاطفي ډول ديوې پښتنې يا پښتانه ولسي شاعر له خوا رامنځته شوی وي ، چې بيا وروسته يې واسي او عام مقبوليت حاصل کړی دی .

۵- د ولسي او فولکلوريک هنر ژانرونه :

فولکلوريک هنر ډير لرغونې پخواني فورمونه لري چې غوره او مهمه يې ولسي سندرې دي . د فولکلوريک هنر فورمونه (ژانرونه) نومونه په لنډه توگه اخيستلای شو :

الف : ملي سندري :

مقام ۲- غزل ۳- ساندې ۴- کاکړۍ ۵- لنډۍ (سورې) ۶- بابو لالې ۷- برغازی ۸- د مروتو کسرونو ۹- د هوتکو نارې ۱۰- لنډه کی ۱۱- انگې (دسيال کاکړ فولکلوري سوغات) ۱۲- د کېسو غږونه ۱۳- د اتڼ نارې .

ب – تجربوي ، افسانوي او منل شوی فورمونه :

۱- افسانې ۲- کېسې ۳- نکلونه ۴- لرغونی تجربې ۵- متلونه ۶- پوهنې ۷- حکمتونه ۸- چستانونه ۹- روايتي کېسې او نکلونه ۱۰ فکاهي کېسې ۱۱- د ژويوکېسې ۱۲- د جادو گري کېسې ۱۳- د ماجرالټونکو افسانې لنډه دا چې فولکلوريک هنر د فورم له پلوه په دې برخو ويشلای شو :

۱- منثور ادب او هنر (افسانې کېسې او نورو ....

۲- منظوم ادب د ولسي سندرې او نور ......

۳- منظوم وزمه ادب (متلونه ، منثوري کېسې او نور ...... ۸۱ – ۱۴)

۲- د خلکو فنون :

د خلکو د فنون د نومورو خلکو د دودونو يو رنگين ځپرکی دی .

دغه فنون په لاندې برخو ويشل کيږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف : دودونه . چې وروسته به تر مستقل سر لیک لاندې مطالعه شي .
ب – مهارتونه :
دغه مهارتونه په مادي او معنوي برخو کې تر سارګو کيږي .
لکه :
ادبياتو (نظم او نثر) پو (طب ، (مارلړم ، غنډل د بوټو کارول ، نجوم او ......)
دود انيو او کورونو په باب عقيدې ، د ور سامان ، د جګرې ، ښکار او لوکولو ابراز ، د خلکو کسبونو ، نقاشي ، رسامي . موسيقي ، اتڼ ، ډهل ، اشرونو او نورو مهارتونو پوري اړونديږي ولسونو د لرغونو دودونو او پرله پسې تجربو محصول وي ، د مثال په ډول ، که د بزګرى کولو لپاره توکي په نظر کې ونيسو ، نو درلودلو سره را منځنه شوي دي او له مهارت وروسته يي فني بڼه غوره کړې ده ،يعني د يوي کولو يا بزګرۍ فن د مغو پرله پسې تجربو محصول دی چې د خلکو د مهارت او تمرين په لړ کې شکل او بڼه موندلې وي .

شکل(۱۳)

دغه انځور د خلکو د فولکلوری فونونو او لوبو(نيزه وهلو) يوه برخه ده .
(ګل محمد نوري، ملي لوبې :

(c) ketabton.com: The Digital Library

۶- دودونه (Customs) :

دودونه د خلکو د مهارتونه ؤ مناسباتو او اړيکو هغه پر له پسې دوامداره فطري ، فني ا غير فني کړنې او بآورونه دی چې له لرغونو زمانو ور پاتې وي يا دودونه ، د خلکو هغه کړنې دی چې د پيړو يو په اوږدو کې يې هويت موندلۍ وي . پښتو – پښتو تشريحي قاموس کې راغلی دي . (رسم ، رواج ، دستور ، عنعنه ، تره ، هځوب ، کلتور ، کلچر ، ثقافت او فرهنګ ته ويل کيږي) (دود) مفرد او (دودونه) يې جمع ده . دودونه د خلکو له عنعنو څخه عبارت دي چې دوختونو په تار پيل شوي وي . دود رسم او رواج به مفهوم کاريږي (دود او عنعنه د کلتور يو پراخه توک دی او په اصطلاح کې د خلکو د کړنو (چلن بيلګو) هغې مجموعې ته ويل کيږي چې په عنعنوي بڼه له يوه نسل څخه بل نسل ته انتقاليږي) دود د کلتور يوه برخه ده ، خو کلتور يو دود نه دی له همدې امله :

(دود د کړنو (چلن) هغه ټاکلی او ثابت قواعد دي چې د زمانې په اوږدو کې را منځته شوي وي او په يوه يا بله سيمه کې د خلکو د ژوند لارې چارې تنظيموي (لکه د ميلمه پالنې ، واده ، اخترونو او داسې نور دودونه) بايد ووايو چې په دود کې د ټولنيز فعاليت هغه اړخونه (جنبې) نه ګڼل کيږي چې د بيولوژيکې عواملو په واسطه ټاکل شوي وي .

لکه :

خواړه (خوړل) دودنه دی خور وريجو مختلف پخول يو دود دی .

د پښتنو دودونو ډولونه :

دغه دودونه ډير دي چې له لرغونو زمانو را په دې خوا ددوی له ژوند سره تړاو لري هر کلی قوم او سيمه جلا جلا سره ګډ دودونه لري ، ځينې به يې دلته راوړو .

۱- دواده ، موي او ورځو نومونه اودودونه .
۲- د پسول يا ګاټو کارولو دودونه .
۳- پريکړې او نرخونه .
۴- برخه ، د جنګ پ وخت کې ځينې اصطلاحګانو د کارونې دود .
۵- لوبې (مستی)
۶- د لوبو په وخت کې اصطلاحګانې .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷- دماشومانو تر منځ مروج دودونه یا فولکلور .
۸- میلمه پالنه .
۹- د خلکو تجربې (طب ، ټوټکې ، انګیرنې ، کرکې او کږنې ......

دواده او مراسم :

کله چې د چا زوی ځوان شي تو دواده فکر یې کوي اویوه نجلۍ او بلۍ تر سترګو لاندې کوي ، نو لومړۍ غلی ګوري .

۱- نجلۍ لیدل یا کتل :
نجلۍ خوښونه هغه مرحله ده چې په کلیو او اطرافونو کې د زوی لپاره د مور او یا خویند وله خوا د یوه کور نجلۍ په نښه کیږي ، لومړی سپین سرې او مشرانې ښځې د نجلۍ کورته ورځي ، هځه کې نجلۍ وګوري ، نجلۍ ځان پټهوي خو د هلک خپلوانې ښځې نجلۍ ګوري ، غږه وي یې ، لاس پښې ، مخ و ویښتان و قدو قواه او ټول کړه وړه یې ګوري که چیرې نجلۍ د ځیر ي او کړو وړو له مخې خوښه شوه ، تو کورته دغه خبرې وړې له هلک سره هم دات خبرې شریکوي ، کله د هلک له خوا خوښه ور کول کیږي او کله خو هلک د خوښو صلاحیت هم نه لري .

۲- روی باري (جرګه ګی)
د نارینه و هغه ډله چې دورځې له خوا د هلک له کوره د خوښې کړای شوې نجلۍ کورته ورځي . نن نو د نجلۍ پهځ کور کې زنګون وخل کیږي او د هلک کورنۍ او دوستان د نجلۍ له کور سره د دوستۍ پیدا کولو لپاره بیابیا دو دوستۍ موضوع یدوي کېداي شي له دوه ، درې او وارنو وروسته د نجلۍ له خوا د هلک د کورنۍ خو له خوږه شي او یارد شي . که جیرې شیریني ور کړ شوه نو داد (هو کړې) لومړنۍ مرحله ده چې د دوو کورنیو تر منځ د خپلوۍ د مانۍ بنسټ ږدي .

۳- هوکې (هوکړې) دود :
د نجلۍ د کورنۍ له خوا د رضایت لومړنۍ ګامونه اخیستل دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

هوکړه : (د پښتنو له دودونه څخه يو هم د هوکې دود دی . د هوکې دود په ډيره درناوي اداکيږي او ډيرې د خوښۍ ورځې دي ، دا ځکه چې لومړۍ پلا د لور د پلار دوستي سره کيږي په دغه نسبت د هوکې دود او بايد په ښه توګه پای ته ورسوي ، لومړنۍ د زوم پلار له ورسره څو کسانو او د کلي ملا صاحب دهغه بل کلي د لور د پلار کره ورشي ، وروسته له چای خوړ لو د زوم پلار د لور پلارته وايي چې (خور او لو د بل د کور دي نو موږ تاته راغلي يو ، ستا دوستۍ مو خوښه ده) بيا د ولور او يا نورو خوراکی شيانو پوښتنه د هلک د کورنۍ له خوا کيږي خو د نجلۍ پلار وايي چې زموږ په کورنۍ يا قوم کې د ولور يا نورو شيانو دود نشته ، دا په تاسو پورې اړه لري چې څه کوي ؟

بايد وويل شي چې دو لور دود په مرکزي يا شمال شرقي پښتنو کې دومره نشته ، خو په ځينو مرکزي او جنوبي سيمو کې داسې نه ده ، د چا خبره ځينو سيمو کې د ولور بار دومره دروند دی چې ملا ماتونکی دی) او ځوانان مجبور دي ان له هيواد بهر هيوادونو ته دمزدورۍ او يا هيواد کې د خپل مالل ، کور او پټيې پلور لو ته هم غاړه کيږدي .

چې وکړي په پيسو		بيا ژوندوي د مزو
د سيالې کول سخت وي		د کم اصلې ډير آسان
چې ښکلې يې بشر وي		د هغو به ډير و لور وي ...

دا او داسې نور د ليلونه د (ولور) د اخيستلو لپاره وايي :

۴- کوچنی د سمال :

(هوکې) يا (هوکړه) د کوچنۍ د سمال په مانا ده کوچنی د سمال د چا خبره هم شيريني ده چې په يو ظرف کې د لور د کور له خوا د هلک د کورنۍ مخ کې ايښودل کيږي لږ شيريني د (هو) په نامه ورکول کيږي او د هلک د کورنۍ له خاو په نو موړي لوښي (ظرف) کې پيسې کيښودل کيږي ښځې دار ياګانې را اخلي او بدلې وايي .

نارينه چې کله د نجلۍ له کوره وځي ، ټکان کوي پخوا چريې ، دانپر (داروئي) يا تفانچې وي ، خو اوس او س ډير نوي نوي ډول ټوپک پيدا شوی دی مګر په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښارونو کې بيا د ډزو دود کم شوی يا نشته کوچنی دستمال د شيريني ورکول دي .

۵- لوی دسمال :

لوی دسمال هغه مرحله ده چې پښه ارته (کوژده) هم ورته وايي .

په اوسني اصطلاح شيريني خوري کيږي د هلک او نجلۍ کورنۍ سره راشه او درشه کوي او هلک له خپلې کورنۍ سره د نجلۍ له کوره سره معرفي کيږي . په ډيرو پښتنو سيمو کې هلک تر واده کولو پورې د خسر کورته نشي تلای او که ورځي نو دور ځي له خوا ...

د لوی دسمال په برخه کې بدلې :

لوی دسمال ده لوی يې سور دی

د پلار په سر کې راوور د کاکا پر اوږو خپور دی ځينې خلک ژر واده کوي او ځينې يې په ځنډ کوي ک کوم اختر په منځ کې راغی نو به هر ومرو نجلۍ ته جوړه ور وړل کيږي کله چې دواده تياری کيږي نو د هلک کورنۍ د ناوې کورنۍ ته د پريکون) لپاره ورځي.

۶- پريکون :

هغه مرحله ده چې د هلک لوری د نجلۍ کورته راځي او ورته وايي چې واده راکړئ که موافقې ته سره ورسيدل نو دواړه خواوې ځان دواده کولو لپاره چمتو کوي . دغه وخت دواړه کورنۍ خپل شرايطو وړاندې کوي که مخکې د لوی د سمال په وخت کې (دلور) معلوم شوی وي لومړۍ هغه د هلک کورنۍ پريکوی او بيا د نور لګښت اندازه هم معلوموي لنډه دا چې پريکون د ناوې د کورنۍ له خوا هغه مشخص وضع شوي شرايط دي چې د هلک کورنۍ به يې مني او د هلک د کورنۍ له خوا هغه موده (وخت) دی چې واده به باوري

۷- ختې (خلتې) :

هغه جامې دي چې په مجموعي ډول د ناوې کورته راوړل کيږي خو په وردګو کې ، ختونه (خلتې) (پوښ) هم ويل کيږي (داهغه جامې دي چې د نجلۍ کورنۍ) د خلک په کورنۍ ايښودل کيږي په واده کې راوړل کيږي او د نجلۍ خپلو خپلو انو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته ورکول کيږي) (او رنګ مختار) په همدغه ورځ دواده د شپو او ورځو خرڅ راوړل کيږي د هلک او نجلۍ کورنۍ خپلو دوستانو ته خبر ورکوي او نايې (ډم) په قوم او خلکو ګرځي او سبا يې (توی) ته راغواړي .

۸- د نکروزو شپه :

دغې شپې ته د (دوستانو) خويش خورګۍ) شپه هم وايي . له نږدې او لرې ځايونو نږدې دوستان کورو کلي راغونډيږي له خوږو وروسته (سل او ساز) په دواړه کورنيو کې پيليږي ، د ناوې خور لندې راټوليږي د ناوې لاسونه او پښې سرې کوي . لاسونه په ځانګړو د سمالونه سره تړل کيږي ، دا شپه له ناوې سره ډيرې نورې نجونې هم لاسونه سره کوي ، د کښن لاس ورغوئ او وړه ګوته . په دغه شپه د هلک د کورنۍ د مشر يا ماما له خوا هم سره کيږي . په دې ډول ددې شپې مراسم تر سره کيږي .

۹- ولسي واده (توی) :

دغه ورځ توی د ورځې په نامه هم يادېږي ، د غرمې لپاره د ناوې او هلک کونيو له خوا واده باريږي په ځينو سيمو کې ښوروا په ډيرو ځايونو کې وريبجې پخول کيږي پخوا به نرمې وريبجې يا شوله چې مساله به يې هم در لوده له پخيده ، خو اوس نرې وريبجې باريږي کيدای شي هر څوک له خپل وس سره دواده مصرف وکړي مګر ولسي تړه ديره مهمه ده .

له ډوډۍ هوړ لو وروسته دواړه خوا د نورو (ناوپراوړلو او ناوې جوړ ولو مراسمو ته تياری نيسي .

۱۰- وراوې :

(وړا) د هغو ښځو او سړيو مجموعه ده چې د ناوې د کور په لور ورځي :

الف – د ښځو ورا .

ب – د نارينه و ورا .

د ښځو ورا :

(c) ketabton.com: The Digital Library

که د هلک او نجلۍ کورونه سره نږدې وي نو د ښځو ورا په پښو ورځي او کند نو په اسونو او اوس په موټرو کې ورځي . ښځې په ډله روانېږي ښځې اتڼ کوي ، بدلې وايي او چې کله د ناوې کورته ورسيږي نو ددواړه خواو و ښځې را ټولېږي او ختې د هلک د مور ، خور او يا بلې ښځې له خوا ورښوول کيږي ښځې اتڼ کوي او ږغونه :

د ښځو د ساړه اتڼ ږغونه :

اسپه يم بهانه په برخه د موزۍ يم ګرد کميس پر ګده پيغله جوړ دی که نه سوه برابره تور دلی مې مزی د ګريوان دی		تاويز مې د سرو زرو دی په غاړه د موزي پر آخو اتل وچه ولاړه ټوله شپه ياي کړي بيا غاړه غزوه لکه کوتره بل چاته به يې ورنه کړم

که زانې راغلی شنې کوترې
که باغو راغلې زانې ، زانې له اوبو راغلې ....
شاهوا خواری مينډلی په ارمان دی
د ښځو د څو اتڼ غږونه :

کوزدې هميشه په څوړ منې کې وي ، د بيکارۍ وختونه وي ، ښځې تولې را ټوليږي او داسې غږونه کوي :
نن چې د ګلو باران سوی دی
زانې له اوبو راغلې زانې

او په دې ډول نارينه نڅا او اتڼ کوي ، د ناوې کورو ته رسيږي د ناوې کورنۍ په يو لوي ميدانی (باغچه) کې د شاه او د ده بدر ګه خلکو لپاره ځای جوړه کړي وي ، شاه په ډيره سختۍ له آس څخه کوزيږي د خسر له خوا بايد کور ، کوټه يا بل قيمتي شی ومنل شي ، وروسته له هغه کوزيږي او په مخصوص ځای کې کېني د شاه دواړو خو اوو ته شاه بالاګان وي چې د چا خبره د هغه (شاه) محافظين وي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۱- ناوې کره د زوم ورتلل :
کله چې نڅاوې او اتڼونه ، نيزه ويشتل ، بزکشي او نور مراسم پای ته ورسيږي نو شاه د خسر کورنۍ او ناوې د درنښت لپاره د هغوي کورته ورځي د شاه خور ګانې يا د مورنۍ نورې برابرې نجونې د هلک شاه او خوا دريږي او د شاه ساتنه کوي چې د ناوې د کورنۍ نجونې يې د بوټو غلا ونه کړي او يا څه ور پورې ونه تړي که نکاح نه وي تړل شوی نکاح او ايجاب قبول کيږي ، شاهدان د ملا تر مخې شاهدي ورکوي او کېدای شي نکاح مخکې او يا دواده په شپه هم وتړل شي .

۱۲- که چيرې د ناوې خوا نجونې پدې بريالۍ شوي چې د زوم بوټونه او يا نور څه پټ کړي نو په بدل کې به يې هرو مرو پيسې ترې اخلي ، د شاه د ډلې هلکان هم هڅه کوي د ناوې د کور ځينې شيان د تبرک لپاره له ځانه سره يوسي .

۱۳- د ناوې بارول :
د ناوې د مشر ورور له خوا په دسمال کې ډوډۍ يا روټ را اخيستل کيږي او د ناوې تر ملا ورتړل کيږي . له دې وروسته (اووه) پنځه ، درې يا دوه ښځې دراپاڼې په توګه له ناوې سره ځي ، ناوې چې کله دشاه کورته رسيږي نو له آس يا مورته ځخه تر هغو نه ښکته کيږي څو د شاه پلار يا يو مشر له خوا ورته جلا کور يا په کور کې يوه کوټه ورنه کړل شي . وروسته له هغه ناوې ښکته کيږي او تر ملا نولې ډوډۍ د ناوې دورور له خاو د جوړ شوي تخت تر سر ترې خلاصيږي له وي څه خوراک وروسته له ناوې سره راغلې ښځې او سړي خپل کورته ځي (دا د روزي وروړل او يا د ناوې د نيکمرغه قدم ما نا لري)

۱۴- شاه سلامي :
په سبا باندې شاه له (۷) تنو سره د خسر کورته د درنښت لپاره ورځي او د ناوې کور هم خپلې لور ته ډوډۍ راوړي چې ورته تبخي وايي .

۱۵- تخت جمعي يا (روز سه) :

(c) ketabton.com: The Digital Library

یا په اوومه ورځ د ناوې پر یو لل او یا جله ګریز . مراسم هم شته هو دا په پښتو کې نشته او د فارسي ژبو د کلتور د ااغیزو په نتیجه کې څه نا څه شته .

(اونګ مختار)

ب – د لومړۍ خښولو ،فاتحې ، دعا ، جمعګۍ څلویښتي او تلین دود . که څه هم د مړي خښول ټول په اسلامي شرعي طریقه تر سره کیږي ، خو دود یزه طریقه هم پکې له یاده نشو ویستلای .

د مړي خښول :

د خلکو خبرخ کله چې په چا مړی وشي ، نو ورځ وي او که شپه ، سمدلاسه د کورنۍ اولادونه ، خپلوا ، آشنایان او دوستات خبر او راټول شي ، ژړا او انګو لاوې پیل شي . د هر مړی لپاره دودونه ، تیاری او دهغه پر سر ژړا او فریادونه توپیر لري لکه دلویانو (نارینه او ښځو او ماشومانو ......

۱- د لویانو مرګ او مړینه :

که د کورنۍ پلار یا مور مړه شي نو غم یې له ټولو زورو وي ، دا ځکه جې ټوله کورنۍ وربادې را ټوله وي . ځینې نارینه او ان ښځینه مشران شته چې ټول قوم یې په مړینه خپګان ښکاره کوي . که څوک مخکې له مخکې ناروغ وي ، نو تکفین او د خیرات لوازم یې له مخکې برابر شوي وي ، سمدلاسه د کلي مشران په یوه خو له د خښولو او جنازې وخت ټاکې .

د قبر ویستل :

د کلي یا قوم څو تنه ځوانان یا با تجربه سپین ږیري د قبل د کېندلو لپاره یو مان (بیلونه) او کلنګونه (کلندونه) را اخلي او په بیړه هد یرې ته ورځي ، کله چې قبر برابر شه ، نو کلي ته خبرو ورکوي . مولوي صاحب له نورو مشرانو سره مړی پورته کوي او اوه قدمه اخلي او بیا نور ورسره مرسته کوي . د مړي له خوا خښولو وروسته په ځینو ځایونو کې د قبر پر سر حلواویشل کیږي او ځیني نور یې ماښام د (غړي) په توګه ویشي . د قرانکریم ختم او د فاتحې مراسم په دریمه ورځ تر سره کیږي .

خیرات کول :

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې پښتانه قومونه شته چې په خپل منځ کې جلا جلا ترې لري . ځينې ځايونو کې د مړي کورنۍ له اولې ورځې بيا تر درېمې پورې هيڅ شي نه شي پخولای ، ټول کلي د ميلمنو ، مسافرو خرڅ ، خيرات او هر څه په غاړه لري ، خو ډير ځله په مختلفو سيمو کې له خپله د مړی د کورنۍ خپل باج په غاړه لري . خيرات ډير ځله په دريمه ورځ تر سره کيږي نايي يا هلکان خپل قوم او يا څو کلوته خير ورکوي و هغوي ښځې او نر ، ماشومان او لويان راځي ، ډوډۍ خوري دعا کوي او پورته کيږي .

اووه جمعې :

جمګې ورته وايي که مړی ښځه وي ، نو پلارګنۍ يې هم ختم و خيرات کوي او با يوه جمعه ور پسې خيرات کوي . څلويښتي : له (اووه) جمعه ګيور وروسته د (څلويښۍ) مراسم وي دغه وخت بيالوي خيرات کيږي ټول قوم او کلی خبريږي او ډوډۍ له دود سره سمه ورکول کيږي د خيرات په مراسمو کې ټول خلک په يو ډول برخه اخلي . تلين (کال) : د مړی له کال پوره کېد و وروسته دهغه تلين نيول کيږي تلين له يو کال وروسته په مړی پسې د لوی خيرات مراسم دی او له تلين وروسته کله نا کله (غړی) ورکلو کيږي چې (جاري صدقه) يا (صدقې جاري) هم ورته ويلای شي . يادونه : د ښځو او نرانو دود توپير لري ، کله چې نارينه مړشي (۷ جای نمازونه ، ۷ کلام الله (ج) مجيدونه او کله نا کله دمړي کالي خلکو ته ورکوي خو د مړي کالي چې کله په تخته بآسي نو ژر يې په پخوا او بو مينځي څو د مړي ډوډۍ پخې شي خو د ښځو لپاره (اووه قرانکريمونه ، جای نمازنه ، ۷ پوړي ستنې ، ۷ ګوتمۍ ، اوه کلچې صابون ، ۷ ائينې ، ۷ ګوتکه تارونه ، ۷ ګومنځې) او .... هرې ښځې چې مړۍ پر يولی وي هماغه يې تقسيموي . په اوومه ورځ يا ډير ځله په پښتو کې د مړي ښځو خور ، لور ، مندې او ... د مړي کالي مستحقو ته ورکوي او ان پياله ، کاسه ، تورو شين چای او نور شيان سره ويشي .

۷- داونۍ دور خو دوديز نومونه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

هر ولس ځانته ژبه لري او په هر ه ژبه کې د هر چا او د هرې ورځ لپاره بېل نوم شته دغه نومونه د ژوند په دوامدار بهیر کې د تجربوي حال او صورت په له مخې ټاکل کیږي .
د پښتنو ژبې اونۍ دور ځو نومونه تر ټولو غوره او ښکلي دي او هر نوم د ځانګړو تربوي درکونو لهمخې ایښودل شوی دی ، له همدې امله هر نوم ، هر ه کلمه د ولس د تجربو پ بټیو کې پوخ شوی وي له همدې امله هر نوم جلا مانا هم لري د نوم ایښودلو نیته دقیقه څرګنده نه وي . اوس به داونۍ د ټولو ورځو نومونه راوړو :

الف – خالي (شنبه) Saturday :
دغې ورځې ته ځکه خالي وایي چې خلکو یوه ورځ کې عبادت کړی وي ، ورځ یې په هو سایي او ارامۍ اړولي وي ، روح یې ارامي موندلې وي او ذهن یې ارامتیا تر لاسه کړی وي ، د دغې ورځې ځانګړنې :
۱- خالي (شنبه) له ټولو ستونزو و څخه پاکه وي .
۲- که څوک د هر کار د کولو هوډ کوي په پوره ډاډه زړه یې تر سره کوي .
۳- دغه ورځ په پوره خوشالۍ باید تیره شي .
۴- له ښوا خلکو سره خبرې او مجلس د نورو ورځو د ښیګڼې زیری ورکوي .
۵- د خیر کار کول د دې ورځې ښکلا لاڑیاتوي .

ب – اتوار (یکشنبه) Sunday :
د کوزې پښتو نخوا د پښتنو له خولې (له هفته واره جوړ شوی دی ، مانا یې داده چې د ټولې اونۍ د ټولو په پام کې نیول شویو کارونو پوره معلومات لري او ځینې لا وایي چې په اونۍ کې شوي کارونه بیا تکرار شي) ځانګړنې :
۱- ډیر کار کول
۲- بیابیا تکرارول .
۳- نیکي کول
۴- د ټولې اونۍ د کارونو وړاندوینه او بیا له سره کول .

ج- ګل (دوشنبه) Monday :

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې لپاره دغې ورځې ته پښتانه (ګل) وايي چې حضرت محمد (ص) په دغه ورځ پيدا شوي دی ، ځکه نو دغه ورځ له ګل سره ورته (تشبه) شوې ده .
اصطلاحا (ګل کول) سر را پورته کول ، د غوټۍ غوړېدل دی ، په دغه ورځ .
١- روژه نيول ثواب لري .
٢- تقوا او ډېر کار کول .
٣- له قهر ، غوصې او ټولو نارو اوو څخه ځان ژغورل .

د- نهه (سه شنبه) Tuesday :
ددې لپاره دغې ورځې ته نهې (مانع) وايي چې ستونوز من کار تر سره نه شي ، کېدای شي په کار کې خنډا را منځته شي ځانګړنې .
١- په هر کار کې له خدا را منځته شي ، ځانګړنې :
٢- د ناوړه او سخت کار نه کول .

و- شرو (چهار شنبه Wednesday) :
د دې لپاره يې شرو بولي که کوم سخت کار چا پيل کړ ، نو هر ومرو يې سر ته ورسوي پدې ورځ .
١- سفر به نه کوي ، ځکه سختي ورپيښيږي .
٢- د کار په کولو کې په فکر کوي .
٣- له خدايه مرسته غوښتل .
٤- داونۍ د مخکۍ کارو پای ته رسول .

هـ - زيارت (پنجشنبه) Thursday :
پښتانه پدې ورځ زيارتونو ته ځې آن هغه مالونه چې (شاشه بند) وي هم غونډکۍ او هديرو ته بيايي او له شهيد څخه يې (٧) واره راتاووي ځانګړنې .
١- خلک خيراتونه ورکوي .
٢- بدي نه کوي .
٣- د دوستانو احوال اخلي
٤- د روژې نيول په دغه ورځ ثواب لري .

(c) ketabton.com: The Digital Library

آدينه (جمعه) Friday :

دغه ورځ ډيره سپيڅلې ده ، نه يوائې په پښتنو ، بلکې په ټوله اسلامي نړۍ کې دغه ورځ خوشحال بابا په خپل شعر کې د ادينه په نوم کارولي ده .

خو له خوشحاله مخکې امام محمد غزالي (رح) په پنځمه پيړۍ کې هم کارولې ، ادينه ، د لرغونې په نامه يادېږي ، ځانګړنې :

١- ډير عبادت کول .
٢- له خدايه (ج) ښښه غوښتل .
٣- ښه کارونه کول .
۴- پاکې جامې اغوستل .
۵- ځان ولل .
۶- ښه خوراک کول .
٧- استراحت کول .
٨ – دوستانو سره کېښنا ستل ....

د بازار ورځ ، چې خلک له ډيرو ليرې ځايونو او کليو ورته راځي ، مالونه پلوری او د اړتياو وړ مواد پيری ، د بل مخ انځور د بغلان ولايت د زاړه ښاربيان راکوی .

شکل(١۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

خرافات او اباطيل (ناوړه دودونه)

دغه دودونه د عوامو په اصطلاح د (هم چشمۍ) (منفي رقابت) په نتيجه کې قوت پيدا کوي . نه يوائې اقتصادي زيانونه لري ، بلکې ګډې ، ماتي او ژوبلي هم په کې را منځته کيږي . ملاماتونکي دودونه دي ، دغه ناوړه دودونه له فرد نه نيولي بيا تر ټولني پورې بدې اقتصادي او اجتماعي اغيزې ښندي . خرافات د افراط او تفريط په تله ، د فرد او ټولني د کرکتر تلل دي ، ملاتونکي بارونه او باجونه دي چې د ټولني د انسانانو په روحيه ناوړه اغيزي پرې باسي ، هغه وخت دغه دودونه قوت مومي چې د ټولني د خلکو معنوي قوتونه کمزوري شي ، يعني د خلکوتر منځ درانه مروج نرخونه مراعات تشي ، خدای مه کړه د ديني سپيځلتيا وو پر وړاندې بې پروايي وشي . هغه دودنه چې د خلکو د تجربو په بهير کې کامياب راوتلي وي ښه ، او نورو يې خرافي او اضافي شيان ګڼل کيږي ، لکه کوډې (جادو) ، شګون نيول او اخترونو او نوروز کې د زياتو کليو او جوړو اخيستل . په پښتني ژوند کې خرافات شت ، هو ډېر عام نه دي لکه د (ولور) ناوړه او ملاماتونکی دود ، يا واړه ماشوم ته دکوندي کينول .... چې په ځينو سيمو او لږکيو قومونو کې مروج وو او اوس هم شته ، دواده کولو بدبختنه باج لااوس په ټولو پښتنو کې په خرافي ، ناوړه او ملاماتونکي توګه ميدان ته راوتلي وي .

د خرافي دودونو در امنځته کېدو لاملونه :

دغه علتونه خورا زيات دي چې موږ به يې لنډ وګڼو :

١- له لرغونو زمانو را غزيدلی ناوړه عرف (دود) :

عرف په راتلونکو نسلونو ديو ډول رواني باج په شان بار وي ، يعني له پلرو او نيکو نو خپلو اولادونو ته پاتې شوي وي . وايي چې (مخکې دوروستيو پل وي) دا ډولا ناوړه دودونه ملاماتونکي هم دي ، مګر له نيکه مرغه په ټولو پښتنو کې عموميت نه لري ، لکه (دکونډې ساتل او ماشوم ته د هغې کينول) ځينې خلک وايي ږ (د پښتانه کونډه بايد د خسر کره کيني يا کونډ تون وکړي او يا د فلانې ماشوم (ليوره) تر ځلمي کېدو صبر وکړي) دغه ناوړه خرافي دود اوس هم ژوندي دی دا هغه دود دی چې ځينې پښتانه يې د خپل ننګ د پوره کولو لپاره لاتر

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوسه پالي د خلکو له پيغور ځان ور باندې ژغوري . يا ډير ځله ليدل شوي ، خوينـدې او لـور ګـانې ، ددې لپـاره وهـل او وژل کيـږي چې د هغـوي يـو هلـک خوښيږي ، هلک هم مړ کيږي اويا په دوامداره د ښمنۍ کې سره لويږي .

۲- بېسوادي او له تعليم څخه لرې والی :
ځيني کورنې له سواده محرومې وي ، دوی نشي کولای د ژوند له نوي بهير سره هم ګامې شي ، په خپله ابتکار نه لري ، هغه څه چې په دوديزه توګه له پخوا (پلرو او نيکونو) ورته پاتې وي (که ښه وي او يا بد) دوی يې پالي ، د بيلګې په توګه :
په زوی يا لور ، تحصيل نه کول دغه روحيه له بده مرغه په ځينو کورنيو کې تر اوسه موجوده ده چې پـه ولادونـو ابتـدايي او لـوړې زده کـړې نـه کـوي ، نـو لـه دې امله دا ډول ذهنيت د لرغونو ناوړه دودونو د پاللو لارې جارې هم برابر وي د بېسوادۍ او نا پوهۍ شته والی دی چې تر اسوه په ځينو کورنيو کې (د ماشومو نجونو کوژده کولو) دود هم ژوندی دی . ديوه قـوم يـا دوه کورنيـو دوه مشـران يـا مشرانې چې سره خپلوي ، دوستي او يا قومي لري ، د خپلو کورنيو (ماشومه نجلۍ او ماشوم هلک) سره نامزاده وي او چې کله ځوانان شي نو بيا واده کوي دغه ډول ودونه همېشه ناکامه وي . بـل مثـال يـې دادی چې خپـل زوی او يـا لـور په خپلو کې ورکوي دغه کار او ناوړه دود له مرکزي پښتنو نيولي بيا تر لويو قومونو پورې ريښې لري .
۳- په ټولنه کې د ناوړه اقتصادي حالت دوام او د سياسي ثبات نشتوالی .
کلـه چـې د يـوې کـورنۍ او يـا پـه مجمـوعي ډول د کورنيـو او ان هيـواد پـه کچـه اقتصادي حالت کمزوری وي ، نو دودنه هم (افراطي او يا تفريطي) (لـوړه او ژوره) بڼه پيدا کوي .
هغه چاچې په ناوړه توګه پيسې پيدا کړې وي ، هغوی په ډېر شان و شوکت سره واده کوي ، خپـل مـړې ښـخوي او دغـه کـار پـه نـور کم اقتصـاده کورنيـو نـاوړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اغیزې کوي ، ښه مثال یې زموږ په ټولنه کې له (۱۳۶۰ هـ ل کلونو بیا تر ۱۳۸۶ کلونو دوده ده .

۴- د نورو خلکو د کلتور تر تاوره اغیزې لاندې راتلل .

دغه عامل هم ډېر زورور دی ، کلتورونه چې د امتزاج او یو ځای والي په نیتجه کې یو پر بل اغیزې پرې باسي . له بده مرغه د پښتنو کلتور هم د دغو اړیکو په پایله کې بدلون موندلی دی لکه :

۱- سالګره (کلیزه) چې د لوید یځوا اغیزونه په لړ کې اوس زموږ په ځینو کورنیو کې مروجه شوې ده .

۲- تخت جمي یا ګیلم جمي . دغه ښځینه خرافي دودو په پښتنو کي هیڅ نه وخو اوس اوس ډیر مروج شوی دی .

۳- په هوټل کې واده کول . چې ډیر ځله ښاري دود دی خو اوس کلیو ته هم غزیدلی دی . دغه دود هم ښه او هم بد دی ددې لپاره چې ډیر لګښت په کې کیږي ناروا دود دی .

۴- اینه مصاف ، چې ښځه او نر دواده په وروستیو شپېو کې د هنداري تر مخ او د خلکو په مینځ کې په نازو نخرو جوړ شوی کېک یو بل ته خوله کې ورکوي .

۵- ماه عسل ته تلل او یا د دغو ورځو درناوی کېدای شي نور ډېر دغسې دودونه وي چې اباطیل ګڼل کیږي ، خو هر څه نسبي ښه لري .

آن دغه ناوړه دودونه د خلکو عقیدوي حریم ته هم ننوالي دي ، لکه د زیارت د خاورې خوړل او ....

۵- جغرافیاوی خدود هم د دودونو په بدلون کې رولري .

د وروستیو مهاجرتونو لړۍ هم د خلکو د کلتور او دودنو په بدلون کې مثبتې او منفي اغیزې درودلي دي . هغه پښتانه چې په مرکزي سیمو کې اوسي ، ددوی په مینځ کې د قومیت لړۍ کمزورې شوې ده . ځکه دوی له نورو غیر پښتني دودونو سره مخ دي ، د بیلګې په ډول د کابل ، بغلان ، بلخ ، هرات ، فراه ، لوګر او ننګرهار پښتانه په یو ځانګړې جغرافیوي موقعیت کې راګیر دي ، دوی شپه او ورځ له نور عیر پښتني قومونواو خلکو سره په ډیرو ټولنزو کارونو کې یو ځاي وي ، د دوی ژبه ، دود او .... د تماس په نتیجه کې بدلون موندلی دی . ان اقلیم او خوراکي شیان د خلکو په څیرو او خویونو یو ډول اغیز لر لای شي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ميدان په جلرېز کې د پښتنو او غير پښتنو پر قبر له څلو پښتني وروسته د ښځو ورتګ ، غير پښتني دود دی . د موي کورنۍ او دوستاني ښځي سره راټوليږي ، حلوا کوي ، ميوه اخلي او د قبر پر سر يې ويشي ، يا (چله ګرين) دا او داسې نور په لسګونو مثالونه شته چې چاپيريال او جغرافياوي محيط او کولتوري اغيزو په نتيجه کې زموږ د کلتور په پراخه ورشو کې کور به شوي دي او زموږ د خلکو په ټولنيزو اړيکو او اقتصادي حالت يې ناوړه اغيزه پرې و پستلي ده .

شکل

۱۴- دغه انځور د هلکانو کليوالي لوبو او خپل منځي مننۍ يوه بېلګه ده .
(ملګرى غلجي غلام محي الدين پښتني ملي اتڼونه او نڅاوې : ۱۷ مخ)

لوبې : Lobe

لوبې او لوبه ښه دود دی . لوبې د ماشومانو د فکري ودې او فزيکي پياوړتيا عامل کيږي ، لوبه د هر ماشوم د طبيعت فطري پرخه ده ، ځکه فولکلور د دغو توکو رنګينه بوغچۍ ګڼل کيږي . يو وخت د المان جمهور رييس مارشال (هند نبرګ) ويلي وو : (په هغه هيواد او ملت کې چې سپورت او ورزش (لوبې) وي ، ټول کولای شي چې د اړتيا په وخت کې عسکر شي او خپله پاکه خاوره وساتي) لوبې روغتيا ده ، درواني حالت پياوړي کول دي ، د شخصيت ننبه ده ،د ښه شهرت لامل ګرځي ، د شهواني سر کښه غريزې مغلوبول دي ، د ماشومانو ، ځلميانو ، ځوانانو ، پخوا ، سپين ږيرو ، زرو . بوډاګانو او بالاخره د ټولو خلکو او ټولو انسانانو ترمينځ دمينې ، يووالي . سرلوړۍ . و يارږ هغه مضبوطه کړۍ ده چې خلک او ملتونه سره يو ځای کوي . اوس اوس دغه د ځوانانو او خلکو د مشهورولو او غني کېدلو يوه وسيله هم ده په اروپايي ، امريکايي ، اسيايي او نورو و چو کې سپورتونو او لوبو د خلکو د نږديوالي او پيوستون لارې چارې برابرې کړې دي کله نا کله دغه لوبې منفي لوری هم پيدا کوي ، لکه په ځينو قومونو او هيواد و کې د نورو د مسخره کولو او مغلوبولو لپاره لوبې تر سره کيږي په اولمپيا کې د فوټبال لوبې په زړه پورې دي او د کيک بوکس لوبې ناوړه اغيزې لري . په پښتنو سيمو او پښتنو خلکو کې دغه لوبې طبيعي بڼه لري او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

نيکو احساساتو پايله ګڼل کيږي . هغه ماشوم ، ځلمی او ځوان په پښتني سيمو کې سر لوړی او د ستايلو وړ وي چې د لوبو په ډګر کې ښه ځليږي . شيلر باور درلود چې لوبې د ماشوم د برجسته کولو او فزيکي ودې لپاره ګټوره وسيله ده هغه به ويل : (لوبې د ژوندون د حوادثو څخه يو وړوکی تصوير دی ، خو منظمې لوبې د پرې ګټورې وي) . سپنسر چې يو بل اروا پوه و ، ويلي ، (لوبې د کوچني دروحي هيجان څرګندونکې وي ، ځکه سالم او قوي کوچنی تر نورو زيات مينه ناک وي ، هغه هلک چې لوبې کوي دده ذاتي لياقت او استعداد پياوړي وي)

د پښتنو ملي لوبې او دهغو اهميت :

ځينې لوبې خاصې او سيمه ايزې وي ، خو ځينې نورې ملي روحيه لري د لوبو د ملي روحيې په بآب يو وخت په ۱۳۱۸ هـ ، ل کال کوچني اختر کې خدای بښلي اعليحضرت محمد ظاهر شاه ويلي وو .(هر څو نه چې په ملي تربيه او اخلاقو کې کوښښ کوو ، هغو مره به په شرافت سره ژوندون کوو!) د پښتنو لوبېز دونه د ټولنيز خصلت له مخې ځانګړې ښکلاوې لري .داروانښآد محمد ګل نوري په نظر : (څرنګه چې زمونږ پښتون ملت هم ځانته اوصاف او خصوصيات او ښکلي عنعنات لري چې د دنيا نور ملتونه يې په دغه اوصافو او عنعناتو سره پېژني ، بايد هر فرد خپل ملت ، مليت ، ژبه ، عادات ، ملي او قومي ښه عنعنات وپېژني او په دې ټول شيانو سره ځان خبر او تربيه کړي يو له دغو عنعناتو او عاداتو څخه زمونږ پښتني او ملي لوبې دي چې په پښتنو کې خورا د پخوانۍ زمانې څخه په دوی کې جاري دي ، مثلا ملي اتڼ ، خوسي ، توپ ډنده او نورې نورې لوبې ....) لوبې چې دورزش ښه غوره کړې ، په زړه پورې کيږي ،، د شهيد نادر شاه په وينا : (د لوبو او سپورت وخت په ځوانۍ کې دی ، د يو ورزشکار لپاره لازم دي، چې خپله ټوله قوه وساتي چې ددې قوې ذريعه سره د ورزش وانتها درجې ته ورسيږي ، نو هر کله چې دی د خپلو قوا وو په ساتلو سره مکلف شو ، نو لازمه ده چې د هر ډول افراط او اصراف څخه چې د اخلاقو د فساد سبب ګرځي پرهېز وکړي ، هر کله چې ځوان په ځوانۍ کې خپل ځان په ښه ډول سره وساتي ، نو دی به هم د صحت له امله او هم د اخلاقو له حيثه په اينده ژوند کې خوشحاله وي) ، (ملي لوبې ، ۳ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه لوبې ملي دي چې دپښتنو ټول قومونه او په تېره ځوانان ورسره مينه ولري دلوبو ډولونه :
لوبې ډول ډول دي چې دسن (عمر) جغرافيايي موقعيت او کلتوري اغيزو له امله د ارزښت وړ دي .

الف : دعمر له پلوه :
۱- د ماشومانو لوبې : (له دوه کلنۍ بياتر ۱۲-۱۰ کلونو پورې)
ماشومانو چې د خاپوړو شي ، نو د کوټې او کور په انګړ کې له ځان او نورو سره په لوبو کولو بوختيږي او چې کله د پښو شي نو بيا د کلي او کو څو چاپيريال ته ورځي او هلته همزولو سره په لوبو لګيا کيږي ماشومان د طبيعيت له پلوه له حرکت او لوبو سره مينه لري . د ماشوم والي دورې لوبې منظمې نه وي ، خو طبيعي او خوندورې وي .
۲- هلکتوب : (له ۱۲ کلنۍ د پورته عمر لوبې) هلکان او نجونې د ځان لپاره ملګري ټاکي ، په ډله ايزو لوبو لاس پورې کوي او په ملګرو کې ځان ته موقعيت ټاکي او شخصيت جوړوي . دغه لوبې هم خوږې او هم له خاطرو ډکې وي .
۳- د ځلمي توب او نوې ځوانۍ دورې لوبې :
ددغې دورې لوبې دوجود د قوت او فکري سکون لپاره وي ، ځلميان او ځوانان د مينې وړ ، لوبو باندې لاس پورې کوي او د ځان پالنه کوي ، اجتماع ته لار پرانيزي ، شهرت تر لاسه کوي او مادي ژوند سمبالوي .
لنډه داچې لوبې د انسانانو په روغتيا ، ټولنيزې روزنې ، شخصيت جوړونې او مقام موندنې په برخه کې خورا زيات رول لري چې له ماشومتو بـه بيا تـر زړښت پورې د انسان له طبيعت سره ملګرى وي .

ب : لوبې د جغرافيايي چاپيريال له پلوه :
هر پښتني کلى او سيمه د خپل ځانګړي موقعيت له پلوه داسې جوړښت لري چې دخلکو دودونه يې هم ځانګړي وي . ځينې لوبې کليوالي وي او لړ شمېر يې په ټولو سيمو پورې اړه لري لکه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوسی ، توپ ډنډه ، اتڼ دډبرې یا تیږې اچول یا غور ځول ، تال خوړل ،غیږې نیول او ... د پښتنو عامې او ملي لوبې دي ، خو ځینې نورې لکه : نیزه وهل ، نښان ویشتل ، تنډه خره او ډۍ (کیک ډنده) سیمه ایزه بڼه لري .
ج : هغه لوبې چې د کلتوري اغیزو له پلوه موږ منلي دي د ژوند په لوی ډګر کی (لوبې) د ملتونو او بیا پښتنو د کلتوري اغېزو او ټولنیزو اړیکو په درشل کې یو له بله اخیستې او منلې دي لکه : فوټبال ، والیبال او کرکټ) چې درې واړه یې اوس زموږ خپل مال ګرځیدلي دي . د ټولو سیمو د لوبو راوړل او راټولول ډېر سخت کار او لویه پروژه ده . زه به دډېرو لوبو نومونه واخلم او څو مشهورې به یې دلته راوړم .
د پخواانیو او اوسنیو لوبو نومونه :
اول : د مرکزي سیمو د ماشومانو او لویانو د لوبو نومونه :
(سیولی ، منګۍ مات – منګۍ روغ (وړی کانۍ) چندرې ، خوسی ، توشلې (مرده کۍ) توپ ډنده او دهغه ډولونه ، ډۍ او دهغه ډولونه ، خېز اچول او دهغه ډولونه ، ډبره یا تیږه اچول ، اټوس پټوس ، ټنډه خره ، پانډوسکي ، ړوند چرګ ، جنت و دوزخ او ....
دویم : د اطرافو او ولایتونو د ماشومانو او لویانو لوبې :
کلا ، اتڼ د نارینه او ښځینه آتڼونه (د نارینه وو اتڼ او دهغه ډولونه ، د ښځینه و اتڼ او دهغه ډولونه (برګ او ....) د ګیندو

(c) ketabton.com: The Digital Library

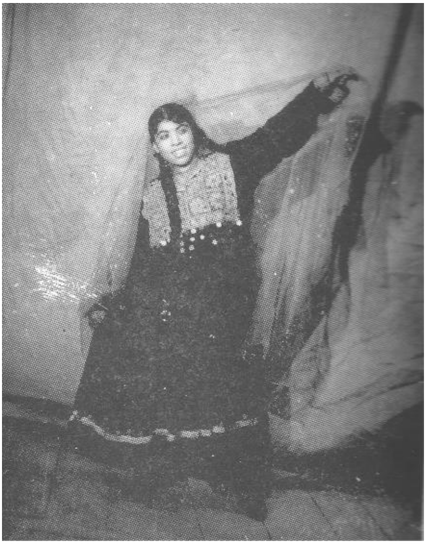

شکل(۱۵)

(محمد گل نوری ، ملي هنداره : ۷۷ مخ)
(توپ) لوبې ، (توپ ډنډه ، د ګيند اوږده بازي ، لاس کلپ وکلي ، شنبې ، خانې خانې ، کيدی ، خوسي مرغومکی ، الاداد ، ټنډه خره ، کلاشرنګ ، ګلی ، ړوند چرګ ، توره و ځکه ، په انګورو کې ، د انګورو اقسام ، دورينه خط ، ناستي دورينه خط ، د ولاړې .
دورينه خط ، ورت ورت ، غچ په پوسه کې ، غوځيدنګ ، دډبرې غوځول ، تر پړي دانګل دروند شی پورته کول ، دروينه شمال ، ارغونچکی ، خو په خرګر داته کې انډوغويی ، کرملاغ ،بانډ اسکي ، چغال غار ، اوږده ميرېيانه ،کاتي کړپ ،ميرېي ، لپانګې ، ټال او ټاليدل ، انګوړي بنګوړي ، جي ، حو در غله بيل ، سر تيره ، املوټو د ناستې لوبې (بربر ، ابرنج ، خسنکی ، بم ، تخ تخ ، پاجا وزير ، اکو بکو) د ښځو او نجونو لوبې (پټپټاني ، د پټپډو اناګۍ ، د کلي اناګۍ ، د خاشو اناکۍ ، هر کاره او چاړه ، کش باکش ، زما د خور کوځۍ ، جنت او دوزخ ، شاه کوکۍ ، زړه ګرګه ، ولي ، ښونګی ، جګ جګی لوبتی ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

بانېچغ ، ديژدنگ لغته ، چونګړت ، د الکان ، انګۍ ، اندکاغۍ . چکوړی . کلاپرتاو ، سواره څپلۍ او نورې په لسګونو او سلګونو لوبې شته چې راتولول يې ستونزې لري . په پښتنو کليو کې ډېرې لوبې شته چې ځينې يې د کليو او ځانګړو سيمو او ځينې د ټولو مال دي ، دلته به د مرکزي سيمو او ټولو ولايتونو د خلکو د بېلو او مشترکو لوبو يوه يوه نمونه دروپېژنو .

پسول (ګاڼې) (Jewerly) :

وښې مې وه ، په لاس مې نه – کړه = اوس ټوله نړۍ کې شهرت لري : په پښتنو کې خورا زيات دود لري او پښتني ښځي ډېر اهميت ورکوي له همدې امله بيلې ګاڼې کاروي او بيلا بيل نومونه ورنه لري .

د ګاڼو د کارونې وختونه :

۱- د ناوېتوب په وخت کې : هغه وخت د نجلۍ خسر ګنۍ او د نجلۍ مور او پلار خپلې لور او ناوې ته بيلابيلې ګاڼي اخلي او ناويانې يې کاروي .

د ناويانو د ځينو ګاڼو نومونه :

(کول ماخي . غبرک اميل ، د دواړه اوږو ټيک ، سره ، نته ، چاګول ، عطر ، غونډه واري ، پيزوان و بنګړي ، يا با هوکان، غاړکۍ ، دلستوڼو پع سکنيي روپۍ ، پاولي ، لښتۍ ، ټيک ، ګوتې او د هغې ډولونه ، غوږ ولی ، ګرېوان ، چم چرۍ او .....

۲- د خپلوانو او دوستانو کره د تک په وخت کي :

کله چې کاکا يا ماما او يا نور مشران او دوستان يې ميلمه کوي ، نو نجونې او ښځي سينګار کوي ، خو دا سينګار دومره ګڼ نه وي او يوائې د پاکۍ او ښکلا مانا لرلی شي.

۳- په اخترونو او ناويانو او ودنو کې د ګاڼو کارول :

د هر انسان غوښتنه ده چې په هيڅ ډګر کې له نورو ببرته پاتې نه شي . پاتې شو د خودنمايي (ځان ښوونې)ډګر . ښځې د طبيعت او ظرافت ، د ځانګړي احساس او همدارنګه درخې (حسادت) دحکم له مخې له نورو ښځو ځان لوړ ګڼي . د نامتو اروا پوه (هنري بورګ) د وينا له مخې ، ځان ښوونه (غرو) په ټولو

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسانانو کې شته خو اندازه او درجه يې توپير لري څوک په خپلې ښکلا وياړي و څوک په لياقت ، ځينې په پيسو ،لر په قوت او .... ځکه نو د ځان ښوونې احساس نسبت نارينه وو ته ، ښځو کې زيات دی . او څرګنده خبره ده چې ټولې ښځې خو بيا پښتنې ښځې په خپلو دوديزو ګاڼو وياړي . نارينه هم دودی له ګاڼو خوند اخلي او خپلو ښځو ، لوڼو او د کورنيو غړو ته ګاڼې رانيسي ، په اخترونو ، ودونو او د خوښيو په مراسمو کې ښځې خپلې هر ډول ګاڼې کاروي .
د پخوانيو پسولونو د کارولو دود د ټولو پښتنو ښځو خو د کوچيانو او اوس لا دغير پښتنو او غير افغانانو ښځو لپاره ډېر خوند ور دی (بې پيشمنی (چرګ بانګه) خلک روژه نيسي خو بې ګاڼو واده نه کيږي . دغه دود که څه هم ډېر په زړه پورې ، غوره ، متبرک ، کلاسيک او لرغونی بريښي ، خو ډېر ملا ماتونکی هم دی او (هله به خبر شې تاروجبې (جبهې) له ورشې)

د پسول کلتوري او ادبي ارزښت :
پسول او ګاڼې د هر قوم د مادي فرهنګ برخه ده ، د پښتو ژبې حقدار ليکوال ښاغلي حبيب الله رفيع د (فولکلوري ګلونه) پر اثر باندې د تفريظ ليکلو په وخت کې ويلي وو:
(پسول او ګاڼه لکه څومره چې لرغوني دي او اوږد تاريخ لري هماغو مره په پښتنو ښځمنو کې د ارزښت او اهميت وړ دي او لاتر اوسه يې په ډېره مينه ساتلي دي ...)
(د هر هېواد تاريخ په کلتوري ارزښتونه ښايسته بريښي ، هغه وخت کلتوري ارزښتونه غني او ساتل کيږي چې موږ خپل لرغوني فرهنګي ميراثونه (پات مړي) خوندي کړو .
پسول يا ګاڼه د مادي کلتور يوه ارزښتمنه او ښايسته برخه ده ، ځکه نو ديو منل شوي او نه زيانمن کيدونکي دود په توګه له پېړويو پېړويو را په دې خوا پاتې دي او ساتل کيږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښځې او پسول :

سترګې دې بيا د ګل غوټۍ کړې
پېزوان په ورو ورو خوزوه چې مړ دې کړمه

ښځې د ښکلا او مينې ملايکې دي ، ښځه د الهي (ج) په لويه هستي کې هغه حتمي او ښايسته شتمني ده چې ژوند ته تلپاتي هويت ورکوي ، ځکه نو الله (ج) يواځې نارينه پيدا نه کړ او ښځه هم يې ورسره يو ځای پيدا کړه .

نجلۍ په خپله ښآيسته ده
سره باهوګان يې په زړه روي خيژوينه

ښځې ددې لپاره پسول او ګاڼه خوښوي چې نازک طبيعت او نرى زړه لري څومره چې دوی ښايسته او له ظرافته کې دي ، په هماغه اندازه يې ښکلا هم خوښيږي .

داروا پو ويليم جميز په وينا ، هر څوک د خپل طبيعت او فطرت له مخې په کايناتو کې خوښونې کوي .نو ښځو هم د خپل ښکلي طبيعت له مخې قيمتي توکي (ګاڼې) خوښې کړې دي او مينه ورسره لري .

ليچې مې ډکې د بنګړيو
بنګړو په سشرنګ به خپل آشنا را ويښومه
لېچې مې ډکې د بنګړيو
د خپل اشنا په سر به يو يو ماتومه
سر مې په ښۍ ځنګل کې کيږده
په کيڼه لېچه کې بنګړي دي مات به شينه
دلېچې مې ډکې د بنګړيو موزي ګي په سر به يو يو ورکومه ....

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۱۶)
دغه ښایسته او ښکلي انځور په ماشومانه ګاڼو او پسول پورې اړوند دي .
(علي محمد منګل : فولکلوري ګیدۍ : ۸۷ مخ)
په پښتو ادب کې د ځینو ګاڼو څېره :
پښتنو ادب له ازله ښایسته دی ځکه چې د ټولو مادي ا معنوي ښکلاوو او ښیګڼو بیانونه ورکې شوي دي .
اول ګامه: په لنډیو کې :
په لنډیو کې د هر ډول ګانو څېره ځلیدلې ده لکه (ششت) شاشت)
د منګلو په پسول کې ځای لري ، کېدای شي په نورو پښتنو قومونو کې په نورو نومونو ونومول شي . په ډوله دي : ساده او ببر ، په ساه کې کم رنګه ااو واړه غمي کارول شوي وي خو په ببر کې ښه ، ښایسته او ډېر غمي کارول کیږي له ګوتو سره یې توپیر دادی چې ششت پلن وي ، خو ګوتې کوچنۍ .
شاشت په شاشت ګوت په ګوته
داسره بوګون مکې په پورې ګټلي دینه
ششت د ګوتو روپۍ د ټندې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځنځيران د جلکۍ لاښايست لرينه

لښتۍ (Lasty) :
لښتۍ په غوږونو کې اچول کيږي ، ډول ډول دي ، ښځې خوښه چې آن نارينه يې هم غوږونو کوي .
لښتۍ کې وې په غوږ مې نه کړې
اوس مې يادېږي دروپيو کتارونه
اوږۍ (Ogay) :
اوږې ته (غاړه کۍ) هم وايي
ټيک په تندي پيزوان په شونډو
اوږۍ په غاړه د جلکۍ مزه کوينه
موې يې په کلي درويزې کړي
لور يې چارک اوږۍ په غاړه ګرزوينه

۲- په سندروکې د ځينو ګاڼو ځېره :
ډېرو شاعرانو او هنر مندانو په خپلو شعرونو او سندروکې ډول ډول ګاڼې ستايلي دي .
لکه :

تاويزونه Tawizuna :
داګاڼه د پښتني پسول په زړه پورې برخه ده ، د (ده شينوا او کوچيانو) پيغلې او ښځې يې ډېر خوښوي اواستعمالوي يې ، دغه ګاڼه په غاړه او ټټر کې د نورې ګاڼې سره يو ځاي د زيات ښايست لپاره کارول کيږي .
ستا دې قسم وي چې زرګر شي
زما خيالي وربل ته جوړ که تاويزونه

نتکۍ (Natkay) :
دا ګاڼه دومره په زړه پورې ده چې ډېرې کورنۍ په خپلو لوڼو باندې د (نتکۍ) نوم ږدي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نتکۍ ډېره ښاسته ګاڼه ده ، د کليوالو او بانډو ښځې د ټيک اوچارګل په څېر ددې ګاڼې لپاره پوزه سورۍ کوي او په پوزه کې يې اچوي .
نتکۍ دې چا له پوزې وښکه
په نتکۍ نه يم ستا په وچو شونډو يمه
زېړه نتکۍ سور يې چارګل دی
په کې پراته دي د سرو زرو ځنځيرونه
مخ ته دې سم کتلي نه شم
ستا دې نتکۍ ډنډر مې سترګې برېښوينه

۳- په پامونو کې :
پام په پکتيا کې هغه هم په منګلو کې د شعر يو ډول نو دی
ټيک په پام کې :
ټکنده غرمه ده عاشقان له تندي مرينه
ليلا او به په سپين چارګل کي ورکوينه
ټيک مې دارې وارې دا چارې د زرګر دينه
سرې سترګې خمارې باڼه د جلندر دينه
ددغو ټولو له ډلې به دوه درې يې راواخلو :

۱- تاويزونه :
بند که تاويزونه ليلی
سپينې روپۍ دي په وربل وهي ټالونه – ليلی
بند که تاويزونه ليلی
دزرو تاويزونه ، چې ښځې يې د ښکلا له پاره دوجود په بېلا بېلو برخو ځر وي او په استعمال يې وياړي . (داګاڼه د پښتني پسول ډېره په زړه پورې برخه ده ، د کليو او بانډو پېغلې يې د ډول او سينګار د پاره په مينه سره استعمالوي)
تاويزونه له سپينو زرو (نقرې) څخه په ډېر هنري ډول جوړېږي ، نجونې او ښځې يې په لوړه بيه اخلي ، په غاړه او ټټرکې يې له نورو ګاڼو سره يو ځای د ښايست لپاره کاروي .
زما خيالي وربل ته جوړ که تاويزونه = وی وی زرګره ياره

(c) ketabton.com: The Digital Library

خدایه دې مر یې ورته پا کې = وی وی زرګره یاره
چې په لنډۍ زنه یې ووهي خالونه = وی وی زرګره یاره

۲- لونګین : Lawangin :

ټینګه مې مه نیسه په غیږ کې
سبا به بوی د لونګین در څخه ځینه

لونګین هغه ګاڼه ده چې پیغلې او ښځې یې د اخپل په شان په یوه ځانګړې مزي کې په ښایسته شان ترتیبوي ، د ښکلا او ښایست لپاره یې په غاړه کې په مینه اچوي .

(لونګ) یو ښایسته ، خوش بویه ټوټې دي ، چې کله ترې اخپل حوړ شي نو (لونګین) شي . په منګلو یا نورو سیمو کې یې پیغلې او ښځې را اخلي ، تار په ستنه اچوي او بیا یې دستنې په واسطه په تار کې امیلوي .

د لونګین په لړ راخیجه (راخیژه)
بیرته کوزیږه د پاولو په کتارونه
دا لونګین به دې تالاشي
نادانې مه غواړه بې وخته خیراتونه
سپینه سینه په لونګین مزه کوینه

۲- اوربۍ :

د ینښتني پسول په منځ کې (اوربۍ) یوه منل شوي او د ډېر استعمال وړ ګانه ده .
(زرګران دا ګاڼه (اوربۍ) له سرو او سپینو او نورو ارزانو فلزاتو څخه جوړوي) .
ددې ګاڼې جوړښت : زرګران د سرو او سپینو زرو ټوټي را اخلي او پرمخ یې ښکلي رخي (لیکې) او ګلان انځوروي او د پسول په څنډو باندې یې ځای پرځای غمي هم لګوي ،
په کلیو او بانډو کې یې ښځې د ډول او سنګار دپاره د (غاړکۍ) پر ځای په غاړه کوي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

داوړۍ د غـولي لمـن غيرانونـه او د زرو غـوتۍ هـم لـري ، اوړۍ ، دوه ډولـه ده ، پاولي د اره او لمن داره او بي لمني ، ځينې يې ببره او بې لمني هم بـولي ، اوړۍ په غاړه کيږي ،

اوړۍ د غاړې بنديوانه

زه بنديوانه د آشنا د غاړې يمه

شکل(۱۷)

ځنځيرونه

ډ يوې ته سمه ودريږه

چي مسافر لالى دې ګز ګړي ځنځيرونه

ځنځيرونه به هغه مخصوصه ګاڼه ده چې ډېره قيمتي او يـواځې لـه سپينو زرو جوړيږي ، دغـه ګاڼه مېروښې او ناويـانې کـارولی شي او د پيغلو نجونو لپـاره روايت لري چې ويې کاروي خو يواځې يې دواده په ورځو کې چې د هلک د کور له لوري د جلکۍ کورته د دوستوار و راباڼو په نوم ورځي نو يې خلوسه پيغلې او جلکۍ په سر کې ښکته په وليو او د متو په سرو کې را اچوي . داګاڼه په اصل کې دواده ګانه ده او د واده په ورځ ناوې ته د نورې ګاڼې سره يو ځای کيږي ځکه يې پيغلې نه شي کارولی . ددې ګاڼې جوړښت زرګران يې د خالصو سپينو زرو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښځه په ډير مهارت او د خپل کسب او هنر په کمال سه جوړوي اړمن يې په ډېر قيمت سره اخلي . ځنځيرونه د لښتيو په شان په پاسني سر کې يو نرۍ چنګک لري ، د جنګک سره ښېرمه د مثلث په ښېرو يو درې کونجه برخه لري چې ل سپينو زرو ښځه جوړېږي او پرمخ يې رنګينه غمي چې لوړه بيه لري ، اينښودل کيږي او د ځنځير تخت ورته وايي ، له تخت وروسته د ځنځير لښتۍ او بيل بېل نري شروع کيږي او سرو ته يې د زرو و غوټې ور اچول کيږي د غو مزيو او لښتو ته د ځنځير مزي ويل کيږي سروته يې ګنګري (واړه پاولي) او کوچنۍ روپۍ چې ښکلې جوړې شوې وي هم وراچوي . ځنځيرونه لړ لرونکي وي ، څو لړه وي په سرو (څو کو) کې يې غوټې او روپۍ د ښکلا لپاره په زيات مهارت وراچول کيږي په سر ، په وچولي ، په وليو او د مټو په سرو کې ټومبلی شي .

سپين دې ځنځيرونه

خيال اوربل دې جوړ دی ولونه ولونه

ستا د ديدن په تمه تمه

خيال اوربل دې جوړ دی ولونه ولونه

له ډېر غمه لکه (دروې) وچه شومه

خيالي وربل دې جوړ دی ولونه ولونه

فولکلور چې ګلونه **۵۹** مخ

بوګون

بوګون کې پاتې په کاله شو

د بيمارۍ لنډون کې نه شي مړه به شمه

مروج نوم يې په ټولو پښتنو کې (باوو) (باهو) دی خو په پکتيا (منګلو) کې ورته (بوګون) وايي . دغه ګاڼه هلته هغه وخت ښځې استعمالولوي شي چې واده شوې وي تناوې ته د پلار ګنۍ له خوا له نورې ګاڼې سره ورکول کيږي .

د کاروني وخت او ځای :

(c) ketabton.com: The Digital Library

دواده په ورځ کله چې ناوې د پلار له کور څخه د خسر کور ته دروانېدو د مخه په ډول ډول ګاڼه او کالیو سره ښکلې او سینګار کړي او باوو ګان هم دهغې متهو کې اچوي .

دګاڼه زرګران له سپینو زرو او مسونه په خاص هنري مهارت سره ډېر ښکلي جوړوي ، ښکلي هنري لیکې ورباندې کوي ، سره او شنه غمي هم ورباندې وي ، ډېره درنده ګاڼه ده ، په لاس کې اچول کیږي

نن مې د لاس باهو (بوګون) شرنګیږي
یار به مې راشي یا به اوس په لاره وینه
خوشحال بابا ویلي :
چې په هر زمان یې ونیسي ومخ ته
د ګلابو کل پیدا شي ستا په ششت کې
مرصع باهو په لاس ګوتې په ګوتو
ژرنګهار یې د پاولیو د څړې

د خوشحال خټک د پاره جې مې ، خور شو
په مغان مې وښي کینبودل باهو هم لا

کینه په انګړه کې مخامخ چې ورته ګورم
تور لونګین دواړه چندن ها ر په سینه ټال کړه

بخت دی چې یې اوس ستاله لبانو سره څښمنه
تامې ننه زړه په سره پېزواندچې وځاټه

خوشحال خټک
د میني او ښکلا پیژندونکی رحمان بابا (پسول) داسې ستایلی :
لاس وپښې دې بې زېور ښایسته دي
د اهلال دی چې لیده شي په شفق کې
که په لاس د ګل اندامې سپین وښی دی
نازک خیاله ، ښکلا ستایونکی شاعر حمید مومند آن دعارفانه تجاهل په وخت کې هم ګانې یادې کړي دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

يا د ښکليو د پاوليو شر نګهار دی
ياد عشق د ليونيو ، د ځنځير
عشق د عقل په تدبير چلاوه نه شي
په دې ناوې نه جوړيږي پسول دچا
په نګار د مکار (دهر) غلط مه شه
په بدر نګې ناوې پروت دی زري پسول
معزالله د پښتو ژبې يو بل شاعر ويلي :
صدف لاس په دعا ونيسي دا وايي
چې که ځای مې د ګوهر وستا پېزوان شي
اوپښتو ژبې د لرغوني دورې دويم قصيده ويونکی ښکلا خياله شاعر اروابښاد ښکارندوی غوري خو له ټولو مخکې فرمايلي وو او لاهغه وخت يې (پسول) ښه پېژانده لکه :
لکه ناوې چې سور ټيک په تندي وکا
هسي وګاڼل غټولو سره پسولونه
د سندرو پاچا او پښتني فولکلور پېژندونکی شاعر بهايي جان هم په مينه پېزوان پرسرو لبو ليدلي او نا ببره يې دا غږ له خولې وتلی دی چې :
اينه په لاس کې واخله سترګې تورې په کجل کا
پېزوان پر لبو سپور دواړې زلفې اولوول کا
الفت صاحب له پېزوان سره الفت کړی دی ، وايي چې :
مور دې مېچنې ګرزوي خور د منګې ډکوي
ته سور پېزوان غواړې د سرو زرو له هاره سره

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۱۸)

شکل(۱۹)

نرخونه ، جرګې او قومي لارې (اصول)

(له کلي وو ځه ، له نرخه نه) (نرخ) هغه ځانګړې لارې او اصول دي ، دلته د لارې ، تيرې او يو اصل نوم دی ، هغه (اصل) چې له لرغونو زمانو راپاتې دي ، د خلکو د بې دريغه تجربو محصول دی او د همدغه اصل له مخې ډيرې ګوډې او ماتې ورباندې سمې شوې دي . نرخونه ، جرګې او قومي لارې ، د ولسي درنو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سپیڅلو ، پوهو او نـامتو ازمویـل شـویو رامنځتـه شـوی وي ، نرخونـه د ولسـونو ازمویـل شـوې تجربـې دي چـې دوختونـو پـه اوږدو کـې راپـاتې دي او عقیـدوي سپیڅلتیا لري ، نرخونه داسې ولسي قانون دی چې د ژوند د درنښت او پایښت سبب کیږي . هر نـرخ یـو ولسـي (سنت) دی ، سنتونه بایـد مـات نشـي ، لـه بـده مرغه پدې کلونو (۱۳۶۰- ۱۳۹۰) کې مات شول .

چیرې یو ځلی ورانېده

ماویل چې وران یې نه کړې

بیا جوړېدلی نه شي(اجمل ختټک)

د یو لیکوال په وینا : (په کلیو او بانډو کې د قومونو تـر منځ د نـرخ او لیـارې پـه نوم یو عمومي قـانون وجـود لـري، د کلیـو او بانـډو ټـول خلک په دې مجبور دي چې د دغو نرخونو او لیـارو چې د قام په منځ کې د یو قـانون بڼـه لـري .... نـرخ او لیارې یو غټ مفهموم لري چې د قبایلو د ژوندانه په چوکاټ کې د ټولو جرمونو حدود او جزاگانو اندازه ورباندې معلومیږي) او ټول حقوقي تعـاملات ړرکـې مراعـاتیږي . جرگـې زمـوږ پـه پښـتني ټولنـه کـې هغـه غونډې دي چـې د پښـتني نرخونـو پـه واسـطه شـکل او بنـکلا پیـدا کـوي ، همـدا جرگـې دي چـې مـدني ،کلیوالي او بشري نرخونه او پرېکړې عملي کوي .

د جرگو خلک درانه وي ، پښتانه وي

په خبرو باندې پوه ، په خوی راڼه وي

نرخونه ، قومي لارې دي چې په ټولو پښتنو کې شته ، خو په جنوبي ولایتونه کـې په تېره بیا په (احمدزیو ، منگلو ، ځدرانو ، گربزو ، وزیرو ...) کې لاتـر اوسـه دغه نرخونه ژوندي دي چې څو به یې دلته راوړو :

د نرخ پیدایښت :

دودونه او بیا (نرخ) د بشریت له پیدایښت سره تړاو لري ، ځکه یـواځې د الهـي سـنتونو دي چـې تـل پـاتې وي او نېټـې یـې څرگنـدې وي ، خـو د نرخونـو تـاریخ مشـخص نـه دی او خـورا لرغـونی تـاریخ لـري او پښـت پـه پښـت تـر نـن پـورې رارسیدلي دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نرخ ارزښت :

نرخ يوه ولسي پريکړه ده . (نرخ د ارزښت په برخه کې د اټکی د غور وړ دی چې ځوک بايد په چا تيری ونه کړي ، د دې لپاره چې د تيري مخه ونيول شي او زياتو بديو ته لاس وانه چوي نو ددې ظالم د تيري د پاي ته رسولو لپاره د کلي او قام مرکه جوړيږي او په موضوع باندې هراړه خيز غور کوي ، د نرخ له مخې تيری کوونکی ملامتوي او د نرخ په اساس دې ته اړ کيږي چې مقابل لوري ته د خپلو بديو پور ورکړي .نرخ قومي پريکړه ده ، کله چې يوه پريکړه په ولس کې کاميابه راووځي نو هغه پريکړه د راتلونکي لپاره (نرخ) ګڼل کيږي نرخ ځوک ماتولی نه شي ، که يې مات کړي نو کبرجن ګڼل کيږي ، په پښتنو قومو په تيره په (منګلو) قوم کې نرخونه هغه (تړې) دي چې د هر څه لپاره (ژوندي او مړي) لپاره شته . د خلکو تجربې که په طب او يا نورو برخو کې دي ، له هماغه پخواني ژوند څخه اوسني عصري طب او د ژوند نورو برخو ته راغزيدلي دي ،د يوليکوالل په وينا ، (د توجه وړ خو داده جې په اکثرو مواردو کې د عاميانه طب اصول په اکثرو قديمو طبي متونو کې هم صدق کوي ، همدارنګه د نن ورځې پوهان د نارغيو په لړې کولو کې ددارو بوټو په موثريت او بهتروالي قايل دي او دغه دواوې له عصري کيمياوي دواوو څخه ښې ګڼي پښتنو هم د ژوند په پراخه برخو کې تجربې کړي لکه تجوم ، مالداري ، بزګري ، طبابت ، معماری .....موږ به د طب په برخه کې د هغو ناروغيو نومونه واخلو چې خلکو ورته د تجربو له مخې نومونه غوره کړي او بيايې د تجربو له مخې د درملو د تومنې لارې هم موندلې دي . دغه ناروغی : (شری ،کوي ، توره تبه ، دپښو تواښ ، د مغزو کمزوري ، دويني لړوالی د ځان قوي کول ، بريښ ، باد ، د غاښ خوږ ، داغونه ، دهډکوماتيدل ، دسترګو تخنېدل . شنځی ، تبوخلې ، پړسوپ ، غولنګی ، شني ، د غوږ وخوږ ، خری ، ګېزان او ګوزار ، د وينې بهيدل ، مرګان ، په اور پاندې سوزيدل ، پمن کېدل و د تبې او خوږو ورکېدل ، د نوم وتل ، ژبې ، د لاسو او پښو چاوېدل ، د زيړي نيول ، د ژبې خوړنېدل ، د پوزې بنديدل ، د نوکانو لوېدل ، په مخ باندې د سپينو دانو ختل ، د ماشومانو د پوستکي چاودردل ، پړکه ړ د ټول وجود درد ، د سترګو درد ، د سترګې ګل ، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګوتې لګېدل ، کجيران ، قبضيت ، له لوړ ځايه لويدل ، دسپي خوړل ، د زړه درد ، د مرۍ (غاړې) درد ، د هډو کي د پيوند وتل ، د ماشومانو د کلي وتل ، د پوزې وينې کېدل ، د سر د ويښتانو تويدل ، ګزکي ، د غاښو پاکوالی و د زخې ورکېدل ، غټه دانهو د ګولۍ زخم ، د باه قوت ، زېړه تبه ، د کمزورې ورکول ، د ګرميورکول ، ويلي ، د وينې درول ، دغاښو برښ ، پټ خوږ ، د ګيډې پړسوب ، په ژمي کې ځان تور ساتل ، د ملا درد ، سر درد ، د ماشوم ټوخله ، د ماشوم چاغوالی ، د غالبوزې (غومبسې چيچل) نري رنځ (سل) پيچ ، ټکی بخار ، داشتها پيدا کېدل ، سوزاک ، دډوډۍ هضمول ، مردارې دانې د کلمو درد ، د ګېډې چينجی ، دګيډې خوږ ، د سترګې وتل ، دلري او کلمو وتل ، د ملا درګونو وتا ، ماشره ، ستونی درد ، سپونی ، د ماشوم د غوږ درد ، سنه درد ، کانګه ديدونظر .... ډېرې نورې ناروغې هم شته چې د خلکو د تجربو په بهير کې تداوي کيږي . په حقيقت کې : (پخوانی د طب علم هم د نيمې مادي فولکلور يوه مهمه برخه ده ، طب او طبابت په نړۍ کې ېرې پخوانۍ زمانې راهيسې رواج لري او د طبيعي بوټو او نورو طبيعي څيزونو څخه يې ګټه اخيستله ....) هر کله چې رنځونه د انسان سره سم زيږيدلي دي په دې وجه هغه ددې علاج د پاره وخت په وخت د داروګانو د جوړولو اولټولو زيار باسي د انساني ژوند په شروع کې به د بېلابېلو رنځونو علاج په جادو او کوډو کاوه .

زموږ کلي وال طب او علاج په دريو برخو کې وېشل کيږي : يو علاج د بوټو ، حيواني او مدني موادو په ذريعه کولی شي ، بل علاج دم ، تعويز ، نذر ، صدقه ، خيرات ، فال ، نجوم ، روايات ، زيارت او نور دي . دريېم علاج کليوال عمليات دي لکه د ملا بآد : د پښتنيوو درد ، قلنج ، نوم (نو نيول) سرخوږی ، د هډو ماتېدل او داسې نورو د پاره د ښکر لګول ، د جوکو (ژورو) لګول و د هډو کو وروستل ، د ګډو پوستکي اچول او داسې نور کليوال عالجونه شته ، خو زيات علاجونه به بوټو په ذريعه کولی شو) خوشحال خان هم د خلکو اود خپلي دغه تجربې ديو مستقل کتاب (طب نامه) په نامه وړاندې کړی دی او دغه تجربوي طبابت يې د نظم په خوږه ژبه بيان کړی دی ، د هر تجربه انداز کې تشريح او ومعرفي کړی هم دی . داسې ولی شو چې خوشحال

(c) ketabton.com: The Digital Library

خان ختټک يو حاذق حکيم او مستند طبيب و نوموړي طب نامه په (۹۴۵) بيتونو کې وړاندې کړې ده او په پيل کې يې د بوټو د ارزښت په برخه کې فرمايلي دي .

په دوارو کې چې ښه نيت دی
دارو نه وي عبادت دی
عبادت په روغ صورت شي
ګڼه کله عبادت شي

خوشحال خان په دغه اثر کې ګڼې نسخې ښودلي دي ، لکه :

په لوی طب کې مې ليدلي
بيا په خود مې ازمايلي .....
چې اول سحر شي پاڅه
د مولاو درته خاصه
اودس وکړه خاص الخاص
ته چې نوې وضو وکړې
دوه رکعته لمونځ بۀ وکړې
مناجات وکړه مولاته
وشافي علم مولاته
اوبه واخله ته له شهر
په ګوشه له تمام شهره
اسم ولوله زرځله
په حضور د زړه په ځله
چې يا حي يا قيوم دی
و هر چاوته معلوم دی
وهر چاوته معلوم دی
دا اوبه ورباندې دم کړه
زر يې نوش په هغه دم کړه
بيا سبا وکړه دلبره
دارنګ کار دزړه له سره
بل سبا دې بيا هم وشي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستا صحت به په دانه شي .
(طب نامه ۴۳ – ۴۴ مخونه)

خوشحال بابا د بوټو د تجربو ترڅنګ ، آن د کال د هر د ښېګڼو او په انسان باندې د هغو د اغیزو تجربه هم کړې ده ، وايي .

په څلور ه کې ښه بهار دی
تابستان سړی غم خور کاندي لاغر
د هر نعمت په وخت د مني پیدا کیږي
لکه سیل ، تبه ، قولنج بلا بتر ...

که موږ وغواړو د بشریت د فولکلوري طب او بیا پښتنو د تجربوي طب په کیفیت ښه پوه شو ، نو لازمه ده طب نامه مطالعه کړو ، د نورو ګڼو نسخو له جملې به داشتها په برخه کې

یوه نسخه دلته راوړو :

اشتهال لره څو څیزه
مجرب دي له تمیزه
قرنقل څلور درمه
مستکي ورسره سمه
شل درمه سونډ هم بویه
واړه ښه میده ورسویه (وسولوه)
واړه ښه سره ګډوډ کړه
یو کف هر کله ناشته خوره
په طعام پسې يې ته خوره
اشتها به دې رسا وي
طبیعت به دې رسا وي
شودې پیی دوه درې لونګه
اوس پرې ګډ کړه له فرهنګه
که ناشتهيې هر صبا خوري
ښه اعلی دی که تل دا خوري

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل (۲۰)

۲- د خلکو انګېرنې :

انګېرل يو ډول احساسي نا څرګند درک دی چې له طبيعت او ژوند پېښو سره د مخامخ کېدو په وخت رامنځ ته کيږي د (ولسي او امي رواياتو دغه خواره واره موضوعات په دوی کې له يو نسل نه بل نسل ته په داسې حال کې رسيدلي چې ياې عملا ليدلی او ياې اوريدلی د کليو او بانډو په خلکو کې دغه روايات په بېلابېلو بڼو او ډول ډول رنګو سره د يوې تجربې له مخې اجرا کيږي ، په دې ولسي روايتونه باندې بانډوال (په تيره سپين ږيري او سپين سرې) ښځې ښې پوهيږي .

دغه انګېرنې د ژوند په ډزو ډګرونو کې شته ، لکه : (مذهبي ، روايتي ، تجربوي او ...)

موږ به په لنډ ډول سره په هر ه برخه کې معلومات وړاندې کړو .

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل (۲۱)

الف : مذهبي انګېرنې :

مذهبي انګیرنې د خلکو د عقیدو او تجربو له یو شوي (mix) باور څخه را منځته کیږي

دا ډول انګېرل هم مذهبي او هم تجربوي پوهنې دي چې د ژوند په اوږدو کې رامنځته شوي وي او دوام یې کړی وي . لکه :

(په شپه کې د نوکانو نیول ، دستوري یا ستورو لیدل ، د لمر او سپوږمۍ تندر نیول ، د پیشو (پیشکې) وژل ، د ډوډۍ یا دسترخوان پر سر د بسم الله ویل او نه ویل ، په کوټه کې د نوکانو اخیستل ، عکس یا تصویر (انځور) ته مخامخ لمونځ کول او نه کول ، د ډوډوۍ او دسترخوان خوربدل ، د لمانځه مخکې تېربدل ، پر لیکل شوي کاغذ پښه ه ایښودل نورې ، د یتیم نه ازارول یا ازارول ، د زلزلو په وخت کې اوه ګامونه اخیستل .... دا او داسې نورې ډېرې انګیرنې چې د خلکو د تجربو او باورونه په سمسور بڼ کې له ډېر پخوا راپاتې دي .

د مذهبي انګېرنو د تجربې انګېرې :

پورته راوړل شوې انګېرنې که وګورو لومړی د خلکو په دود کې موجودې وي . بیا وروسته ددین او مذهبي تړاونو له امله لاډېرې پیاوړې شوي دي . که چیرې

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو (ښه يا بد کار) چې ټولنيز منفي يا مثبت ارزښت او اغېزو ولري په (يو ديني مذهبي) چوکاټ کې واچول شي نو پر خلکو يې اغېزې لاډېرې لويږي ، ځکه نو د مذهبي انګېرنو تجربې انګېزې د خلکو له دوامداره تجربو سره تړاو لري . د (لمر او سپوږمۍ توريدل يا تندر يا د زلزلې پر وخت اووه ګامونه اوچتول او ...) هم په دوديزه فولکلوري تجربوي ژوند او هم علمي او مذهبي پوهنو کې جلاجلا مفهوم لو مضمون لري . د جغرافيې د علم له پلوه د (لمر نيولو ته (کسوف) لمر تندره) او د سپوږمۍ نيولو ته (خسوف) (سپوږمۍ تندر) ويل کيږي . خو د مذهبي او فولکلوريکو پوهنو له مخې ، د بندګانو د ګناهونو سزا لمر ته ورکول کيږي ، دغې فولکلوريکې پوهنې هغه وخت زور او قوت موندلی چې د مذهب له پلوه د انسان او مومن له عقيدو سره تړاو پيدا کړی دی . دغه انګيرنې کله ښې او کله بدې وي ، په لاندې ډول به دغه انګېرنې راواخلو :

- په دسترخوان ډېرې خبرې نه کول
- کوچنيانو ته د جنازې يا (مړي) نه ورښوول
- سپي په کور کې نه ساتل
- د پيشکې نه وژل
- په شپه کې د پيشکې نه وهل يا پيشتې نه ويل
- په شپه کې په هديره نه ګرځېدل او دلرګي ياميوګي نه ټکول .
- د لمر او سپوږمۍ تندر
- د لمانځه مخکې نه تېريدل
- له شاه د نورو په پښور ورختل
- دساه غوښتل (د نانځکو لپاره)
- د ځنکدن اوږدېدل او لنډېدل
- په هر کار او په تېره ډوډۍ باندې د بسم الله ويل او نه ويل
- قبلې ته پښې غزول
- پرمخې نه ويده کېدل
- د ماښام او مازديګر تر منځ نه ويده کېدل او .....

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل (۲۲)

د ځینو انګېر نو شننه :

په هره انګېرنه کې دانسانانو بیا پښتو (د تجربو ، عقیدو او پوهنو) قوت او متره موجوده ده او هره انګېرنه له همدغه درې اړخونه د پام او تجربې وړ هم دی ، یو ، دوه ، درې بیلګې به یې راوړو :

الف : (دماښام او لماز دیګر ترمنځ نه ویده کېدل) :

که چېرې د خلکو دغه انګېرنه د تجربو له مخې وګوور نو راته ثابته بهٔ شي چې په فولکلوري او نبوي او نني طب کې اوس دغه ټکي ته پوره پاملرنه کیږي ، له څوارړ خونو:

۱) د عبادت وخت له منځه ځي ، ځکه لمازدیګر کې د عبادت ښه وخت دی .

۲) د کار او غریبۍ وخت ګډل کیږي .

۳) د هواخورۍ او سپورت شیبې له منځه ځي .

۴) له طبي پلوه دغه خلک کېدای شي لیوني هم شي .

۵) له اروایي پلوه غوسه ناک او ګوشه نشین وي .

۶) دشپې له خوبه پاتې کیږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷) د عمر د لنډوالي سبب کيږي .

ب : د ځنکدن اوږد پدل او لنډ پدل :
که ديو سړي ځنکدن ډېر اوږد شي نو داسې خلک وايي چې نوموړی ډېر ګنهګار دی او دبې ګناه سړي ځنګدن ډېر لنډ دغه جز د خلکو د تجربو محصول ده چې عقيدوي لوري هم لري او مثالونه يې په ژوند کې ليدل شوي دي .

شکل (۲۳)

ج : پښې قبلې ته نه غزول :
هغه څوک چې راستان ته او په په ښې اړخ ويده کيږي ، هغوي تل ښه او آرام خوب کوي، څکه له طبي پلوه ښه ساه اخيستلای شي ، او له عقيدوي پلوه پيغمبر (ص) دا ډول خوب غوره بللی دی او قبله د مسلمانانو عبادت ځای دی ، ځکه نو د پښو غزول د درنښت وړ اشخاصو ، لويانو او عبادت ځايونو ته ښه نه دي . پښتو لنډۍ هر ډول مضمون لري : (په لنډيو کې لوی مفهوم پروت دی او د پښتنو د ژوندانه هنداره ګڼل کيږي) (انګرني ، ۱۴۶ مخ)
لنډۍ د اوس هنر دی ، د اهنر داسې مثال لري لکه بلوه ډېوه جې ځای يې معلوم نه وي ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې چېرې ده او وخت يې معلوم نه وي چې د کله راهيسې بله شوې ده ، خو پښتانه نسلونه يې په پېړيو پېړيو ته سپاري . لنډۍ د ولسونه د ذهنيت ، کلتور او تمدن هنداره او دهغو د ذهني او خارجي شرايطو ، تصوراتو ، اجتماعي روابطو او هر ډول کډو خصوصيات انعکاس دی ... د ولس فکر ، هوښياري ، ملي تاريخ ،اجتماعي جوړښت او قوي ډول څرګند شوي دي) څکه نو دخلکو تجربې څه په هنر او فن ، څه په عملونو ، اړيکو ، ټولنيزو روابطو او ... کې څرګندېږي له همدې امله دغه تجربې د پښتنو په ولسي هنر (لنډۍ) کې هم ځليدلي دي چې ددغو تجربو ننداره به د لنډيو په هنداره کې وګورو :

اجرو جزا د عمل حق ده .

څوک چې دنيکو عمل کړي نيکي به ورېنه
نن مې د لاس باهو شرنګيږي
يا مې يار مړ دی يا په لار دی را به شنه
نن مې د لاس باهو شرنګيږي
ګومان مې کيږي مسافر آشنا راځينه
نن مې د غم سترګه رپيږی
بيګاه به راشي ګرد وهلی شک بريتونه
نن مې د يار سره وعده ده
سترګې رپيږي ښکلی يار به وګورمه
په سر دې توره کاغی ګرځي
د جانان شپې ورځې پوره دی را به شينه
لاس دې تر زنې لاندې مه ږده
ستا به عادت وي ما به ورک کړي له وطنه
څپلۍ يې پر بل سپرې شوې
جانان مې نيت دد کن کړی رانه ځينه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب : د مرغانو، ځلوربولو (حیوانـاتو) او خزنده ګانو پـه برخـه انګېرنې :

د مرغانو ، حیواناتو او خزندوو په بآب انګېرنې ، فکر کول او تـانګېرل پـه ټولـو خلکو کې شته ، آن په خوب کې د ځینو حیواناتو لیدل هم جلا جلا مفهمونه او تغیرونه لري . د بیلګې په ډول : په خوب کې د سپین آس لیدل د انسان د بخت او طالع بیدارېدلو مانا ورکوي ، همدارنګه د ځوربو او چاغو غوایانو لیدل د یو چا د دولتمندۍ زېری ورکوي . د چاکور کې سپیږې پیدا کېدل (د بخت باز په اوږه کېناستل ، یا لاس توره پېشکه ځټل) او نورې انګېرنې شته چې زموږ رابطه د ژیو له نړۍ سره ثابتوي .

انګېرنې :

۱) ښځه چرګه په اذان راتلل .

۲) جرګه د ماشوم په لاس کېنول .

۳) په سهارو ماسپښین او مازدیګر کې د توتکې لیدل .

۴) شاپرک په سر تېرېدل .

۵) د سپیږې نه وژل

۶) پرمېزبانو ختل

۷) د ککوي (کونګ) بوم آواز .

۸) د سور لنډي یا چغال ناره .

۹) په کور کې د سوی ساتلږ .

۱۰) په کور کې د کوترو ساتل او دهغو الوزولو بدې اغیږې .

۱۱) دغوا د سر خوزولو ناروغي .

۱۲) لنګه غوا تر اوو ورځو له کوره نه ویستل .

۱۳) بې اودسه غوا نه لوشل .

۱۴) په غوا یا غوایي ناولې او به نه اچول .

۱۵) د هګیو چرګې ته د تودې ډوډۍ ورکول .

۱۶) د مار او لړم د پوستکو سوزول .

۱۷) د میږې وزرې کول او نورې انګېرنې ......

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج : دوختونو ، ورځو ، مياشتو او کلونو په برخه کې انګېرنې :
۱) په سهار کې د شوم مخ نه ليدل .
۲) په سهار کې د توري پيشکې نه ليدل .
۳) په سهار کې د ناولې مخ نه ليدل .
۴) د لمر په خوب ليدل .
۵) په مازيګر چاته اور نه ورکول .
۶) په مازديګر او شپه کې د کور نه جارو کول .
۷) د شپې يا مازديګر خوب نه کول .
۸) مازديګر ښېرا نه کول .
۹) د شپې سر تور سر (تشناب ته نه تلل) .
۱۰) د سه شنبې په ورځ سر نه مينځل .
۱۱) د سه شنبې په ورځ کالي نه نيول .
۱۲) چهار شنبه سفر نه کول .
۱۳) په چهارشنبه د نوکانو اخيستل .
۱۴) په شپه په کور کې د نو کانو اخيستل .
۱۵) چهارشنبه خال وهل .
۱۶) د جمعې په شپه د حيواناتو د غوجلې ښه پاکول .
۱۷) د جمعې په شپه نوى لوست نه اخيستل .
۱۸) د جمعې په ورځ کالي پرېولل .
مثالونه :
مازديګر کې په هنداره کې نه کتل :
د مازديګر وخت ډېر لنډ دى ، د مازديګر په وخت کې بايد په هنداره مخ ونه کتل شي ، دا ځکه چې عمر يې هم لنډېږي او له بلې خوا د مازديګر ژېړې وړانګې چې کله د هندارې په مخ لوېږي نو له اروايي (رواني) پلوه د انسان په روان هم منفي اغېزې لري .

د : په بدن کې د ځينو نښو نښانو په برخه کې انګېرنې :

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ځينې نښې (خالونه) ، دانې او نښې شته چې خلک يې دنيمکمرغۍ او بد مرغۍ نښې بولي ، دروزي پراخوالی او کموالی هم ورپورې اړوندوي . لکه :

- پيوسته وروځې .
- د لاس د روغيو د ليکو ارتوالی .
- د ماشوم د ګوتو په باره کې .
- په سينه تور داغ .
- دبدن په کيڼ اړخ کې تور خال .
- په تندي باندې ګونځې .
- دسترګې په سر د زخې راختل .
- په مخ تور داغ ، تور خال يا تور ټکی او نورې ....

شکل (۲۴)

د بېلا بېلې يا متفرقه انګېرنې :

انګېرنې په افسانو ، کيسو ، حکايتونو او د ژوند په ډېرو اړخونو کې شته آن د ژوند د خوشحالتيا په برخه کې ،لکه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خوشحال سړي خبرې کول یا دهغه جامې اغوستل د خلکو په روان مثبتې اغیزې لري ، وایي ږ د یو پاچازوی ډېر ناروغه شو ، د دنیا طبیبان یې ورپسې ولټول ، ملایان یې سترې کړل ، په زیار تونو یې وګرزاوه ، خو بیا هم دده زوی ښه نه شو ، او تل یې د خفګان څادر په مخ را غوړېدلی و ، یو با تجربه سړي ورته وویل ، پاچا صاحب که غواړې ستا زوی ښه او خوشحاله شي نو د یو خوشحال سړي (چوپان) جامې ور واغونده نو ستا زوي به ښه پاچا ټول ځایونه ولټول ، په پای کې یو شیون یې له لرې ولیده چې له ځانه سره ناځي او خوشحالي کوي ، خو چې دوی ورغلل چې جامې یې راوړې نو که ګوري هغه جامې نه لري .

نور کالي او جامې نه اغوستل :

زموږ پښتانه تور کالي اوجامې نه اغوندي ، په پکتیا کې داسې عقیده موجوده وه چې که څوک تورې جامې واغوندي نو هغه به حتما ناروغه کیږي ځکه نو دغه کرکه د تورو

جامو په برخ کې شته له اروایي پلوه هم غمجن خلک تورې جامې اغوندي په یوه لنډۍ کې راغلي تورې جامې به په تن نه کړم یو کالمل مې کړې وي درنخ کځوره ومه .

تور رنګ نه خوښول :

تور رنګ ته ډېر خلک په کرکه ګوري اتو بیا د نجلۍ لپاره خو تور رنګ عیب ګڼي لکه :

هلک که تور وي پروانشته

نجلۍ چې توره شي بنګړي دې خر څوینه ..

په توره لته وهل ، د چا تر منځ د تورې کتهوې تیرول ، د اورې ایرې مخ ته نه غور ځول اوداسې پع لسګونو او آن په سلګونو ټوټکې ، کرکې او انګېرې شته چې د ژوند په بېلابېلو برخو کې د خلکو او نسلونو د اوږد و تجربو محصول دي د زیاتو معلوماتو لپاره وګورئ :

✓ د سر محقق علي محمد منګل (د پښتو ځینې فولکلوري روایات

(c) ketabton.com: The Digital Library

- ✓ د ډاکټر زیور (انګېرني ، کرکې او کرېنې .
- ✓ علي محمد منګل (فولکلوري ګلونه .
- ✓ د عبدالکریم پتنګ (د غرونو څوکې) او نور ...

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۴ – د شپږم څپرکي د موضوعات لنډيز:

۱) خرافات او ناوړه دودونه د خلکو (عوامو) د منفي رقابت په نتيجه کې را منځته کيږي .
۲) خرافات ملا ماتونکي دودونه دي .
۳) خرافات هغه ناوړه دودونه دي چې له فرد نه نيولې بيا تر اجتماع پورې بدې رواني ، ټولنيزې او اقتصادي ناوړه اغېزې لري .
۴) خرافات د افراط او تفريط په تله ، د فرد او ټولنې د کرکتر تلل دي .
۵) دغه دودونه ملا ماتونکي بارونه او باجونه دي چې د ټولنې د انسانانو په روحيه ناوړه اغېزې پرې باسي .
۶) هغه دودونه چې د خلکو د تجربو په بهير کې کامياب راوتلي وي ښه ، او نور يې خرافي او اضافي شيان ګڼل کيږي .
۷) په پښتني ژوند کې خرافات لږو ډېر شته لکه (ولور) او شګون ، جادو او ... يا کونډه واره ته په نکاح کول .
د خرافي دودونو د رامنځته کېدو عوامل :
۱) له لرغونو زمانو راغزيدلي ناوړه عرف (دود)
۲) بېسوادي او له تعليمه لرېوالی .
۳) په ټولنه کې د ناوړه اقتصادي حالت دوام او دسياسي ثبات نشتوالی .
۴) د نورو خلکو د کلتور تر ناوړه اغېزو لاندې را تلل .
۵) جغرافيوي حدود هم د دودونو په بدلون کې رول لري .
۶) لوبې هم د ښو دودونو په توګه د ولسونو مال ګڼل کيږي ، د ماشومانو ، خلکو او ولسونو تر منځ د نږديوالي غوره لامل کېدای شي .
۷) د لوبو د دوام علتونه دوه دي:
الف : د انسان (ماشوم) د فطرت برخه ده .
ب : لوبې دسيمه ايزو دودونو د ساتلو په نتيجه کې دوام مومي .
۸) د لوبو ته (لوبې)، ليبې، (ټوکه) او ټوکې ، (مستې) او نور نومونه ورکړ شوي دي.
۹) د (فولکلوري ګلونه) ليکوال علي محمد منګل ليکي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه څنګه چې غذا ، اوبه ، موسيقي ، ښوونه او روزنه ، د بشر په ژوندانه کې په زړه پورې نقش او رول لري ، دغه شان لوبې او سپورت هم د انسان د ژوند يو ضروري جز دی
۱۰) هغه لوبې ډېرې په زړه پورې وي چې طبيعي بڼه ولري او د انسان له فطرت سره تړاو ولري ، لکه د ماشوم لوبې.
۱۱) لوبې رواني اغيزې لري ، يعنې د ماشوم په ټولنيز کرکتر جوړه او خوشحالي کې مثبت رول لري.
۱۲) لوبې د بدن پالنه او دروح روزنه ده .
۱۳) (ژاک لوک) چې د ماشومانو ارواپوه و ، تل به ددوستانو کره ورته او د هغو کوچنيانو سره به يې ښهٔ روغبړ او آن لوبې کولې.
۱۴) پخوانيو يونانيانو ، سپارتايانو ، آريايانو او نورو قومونو او پښتو به د ماشومانو د زړورتيا لپاره هغوي لوبو ته هڅول لکه همدا اوس هم د نښې ويشتلو د غيږو نيول په پښتنو کې د او لادنو دروحيې دلوړ ولو لپاره دي .
۱۵) د پښتنو ملي لوبې د سيمه ايز خصوصيت له درلودلو سره سره ملي ځانګړنې هم لري .
۱۶) اروانښاد محمدظاهرشاه يو وخت د ماشومانو د ملي روزنې په برخه کې ويلي وو:
(هر څونه جې په ملي تربيه او اخلاقو کې کوښښ کوو هغو مره به په شرافت سره ژوند کوو!)
۱۷) اروانښآد محمد ګل نوري چې يو ممتاز فولکورست و ، ويلي و : ... پښتنې او ملي لوبې چې د پخوانۍ زمانې څخه په دوی کې جاري دي ، مثلا ملي اتڼ ، خوسيو توپ ډنډه او نورې نورې لوبې) ...
۱۸) نادرشاه شهيد ويلي وو: (دلوب او سپورت وخت په ځوانۍ کې دی ، د يو ورزشکار د پاره لازم دي چې خپله ټوله قوه وساتي چې ددې قوې په ذريعې سره د ورزش وانتها درجې ته ورسيږي ، نو هر کله چې دی د خپلو قواوو په ساتلو سره مکلف سو ، نو لازمه ده چې د هر ډول افراط او اصراف څخه چې د اخلاقو د فساد سبب ګرځي پرهېز وکي ، هر کله چې ځوان په ځوانۍ کې خبل ځان په ښه ډول سره وساتي ، نو دی به هم د صحت له امله او هم د اخلاقو له حيثه په آينده ژوند کې خوشحاله وي.)
۱۹) لوبې ډولونه لري جې د سن ، جغرافيوي موقعيت ، ځوانۍ او لويوالي په کلونو کې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۰) د عمر له پلوه په لاندې ډول دي:
a) د ماشوم والي لوبې
b) د هلکتوب دورې
c) د ځلمي توب
d) د ځوانې.
e) د لوی سن او آن سپين ږيري توب.
۲۱) پخوانۍ او اوسنۍ لوبې ډېر نومونه لري چې متن ته مراجعه وکړئ.
۲۲) لوبې ځينې سيمه ايزې او ځينې ملي او ګډې وي او په لاندې ډول دي:
a) الف د ټولو ګډې لوبې
b) ځانګړې يا د يوې سيمې لوبې
۲۳) پسول يا ګانې ډېر ډولونه لري چې نومونه يې ياد شوي دي.
۲۴) دګاڼو د کارونې وختونه هم ښودل شوي دي.
۲۵) پسول کلتوري يو ارزښتمنه او ښايسته يوه ښه وسيله ده.
۲۶) پسلو د ښځو د خوښونې او ښايست يوه ښه وسيله ده.
۲۷) پسول د ښځو د خوښونې او ښآيست يوه ښۀ وسيله ده.
۲۸) په پښتو ادب کې ګاڼه ځانګړې ارزښت لري.
۲۹) ګانه يه لنډيو کې تر ټولو ځلانده څېره لري.
۳۰) د ګاڼو نونونه ډېر ښکلي او خاص پښتو دي.
۳۱) په سندرو کې هم د ځينو ګاڼو څېرې راغلي دي.
۳۲) د پښتني پسول نومونه ډېر ښکلي دي لکه باهوګان ، بنګري ، امېلو ټيک ، نته ، چارګول ، امېل ، ګول ماخۍ او ....
۳۳) نرخونه . جرګې او قومي لارې هم پښتني غوره دودونه دي.
۳۴) نرخ هغه ځانګړې لارې او اصول دي چې د يوکليوال منلي دود ارزښت لري.
۳۵) نرخونه ، داسې ولسي منلي قوانين دي چې دژوند د درنښت او پاينښت سبب کيږي لکه د جګړو مخنيوی.
۳۶) نرخ ولسي پريکړه ده.
۳۷) د نرخ پيدا ښت د لرغونو زمانو خبرده ده.
۳۸) نرخ قومي پريکړه ده کله چې يوه پريکړه په ولس کې کاميابه راووځي نو هغه پريکړه در اتلونکي لپاره (نرخ) ګڼل کيږي.
۳۹) پريکړې د نرخيانو په واسطه تر سره کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴۰) په پکتیا په تیره په منګلو کې د هر څه (وژول، یا نورو کارونو نرخونه بېل بېل باج او مصرف لري).
۴۱) تېږه (ډبره) هغه قرارداد او بندیز دی چې د دواړو دښمنو ډلو ترمنځ ایښودل کیږي.
۴۲) ننواتې هم یو پښتني دود دی په فارسي کې وایي: ګردن نرمه شمشیر نه بره) په پښتو کې (ماته غاړه ستونزې کموي) .
۴۳) د خلکو تجربې هم یو ډول دود دی د ژوند په اوږدو کې دغه تجربې صورت نیسي.
۴۴) د خلکو په تجربو کې (ټوټکې ، د خلکو انګېرنې ، روایتونه او نورشامليږي) .
۴۵) انګیرنه یو ډول احساسي درک دی .
۴۶) انګېرنې ډېر ډولونه لري لکه مذهبي ، د حیواناتو د انسان اړیکې ، انګېرنې دوجود او نورو شیانو له طبیعت او موسم سره د خلکو ارتباط او نور.....
۴۷) ټوټکې ، د خلکو ډول ډول تجربې او انګېرنې په پښتو ادب کې هم ځان ښکاره کوي لکه :
نن مې د لاس باهو شرنګیږي
یا مې یار مړ دی یا په لار دی را به شینه

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۵ – د شپږم څپرکي پوښتنې:

۱) د خرافي دودونو ناوړه اغیزې په ګوته کړی ؟
۲) خرافات څه ډول دودونه دي ؟
په پښتني ژوند کې د څو خرافي دودونو نوم واخلی ؟
د خرافي د۴) ودونو درامنځته کېدو لاملونه په ګوته کړی ؟
۵) پـه خپـل کلتـور او فرهنـګ بانـدې د نـورو اغیـزې (مثبتـې او منفـي) څنګـه څېړی؟
۶) لوبې، د خلکو غوره دود دی که نه ؟
۷) طبیعي او ښې لوبې کومې دي ؟
۸) د پښتنو ملي او ځانګړې لوبې کومې دي ؟
۹) څو ډوله لوبې پېژنی؟
۱۰) کومې لوبې زموږ اصلي لرغوني پښـتني او کـومې لـه نـورو ولسـونو راغلـي دي؟
۱۱) توپ ډنډه او کرکيټ څه توپير لري؟
۱۲) د خوسي لوبه څه ډول لوبه ده؟
۱۳) میلمه پالنه څه ډول لوبه ده؟
۱۴) په پښتنو کې میلمه پالنه دود دی که فرض؟
۱۵) څه ډوله ګاڼه پېژنې؟
۱۶) د پسول کلتوري او ادبي ارزښت په ګوته کړی؟
۱۷) په لنډیو کې د ګاڼو خبره څنګه ځلیدلې ده؟
۱۸) پښتني پسول ځانګړني کومې دي؟
۱۹) کوم پسول خاص د پښتنو دی؟
۲۰) په سندرو کې د ځینو ګاڼو څېرمه کومه ده؟
۲۱) په ټپونو کې د ګاڼې خبره څه ډول ده؟
۲۲) اوربي، څه ډول ګاڼه ده؟
۲۳) لونګین څه شي ته وايي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۵) الفت صاحب له پيزوان سره څه ډول مينه کړي؟
۲۶) نرخونه ، جرګې او قومي لارې څه ډول اصول دي؟
۲۷) نرخ څه وخت پيدا شوی دی؟
۲۸) په پښتنو قومونو کې په تيره منګلو کې نرخونه څه دول دي؟
۲۹) څوک مرکچيان وي؟
۳۰) آيا نرخونه په ټولو امورو کې يو شی دي؟
۳۱) توره سپينه څه ده؟
۳۲) خلوت څه ته وايي؟
۳۳) تېښه څه ډول ده؟
۳۴) د خلکو د تجربو په برخه کې څه پوهيږي؟
۳۵) د کليوالي طب ارزښت په ګوته کړی؟
۳۶) خوشحال خان په نظر بوټي په طبابت کې څه ارزښت لري؟
۳۷) لومړنی سړی چې د فولکلور په برخه کې عملي هلې ځلې کړي څوک وو او د آثارو نوم يې څه وو؟
۳۸) دټوخلې ، قولنج ، ګيډې درد ، اشتها نه لرلو سل او نورو ناروغيو لپاره کوم بوټي په کاريږي؟
۳۹) انګېرنې څه ته وايي؟
۴۰) څو ډوله انګېرنې پېژنی؟
۴۱) د څو ډوله انګېرنو نوم واخلی؟
۴۲) سپي په کور کې نه ساتل؟
۴۳) د لمر او سپوږمۍ تندره څه ډول انګېرنه ده؟
۴۴) له شاه د نورو په پښو ورختل څه ډول تعبير وي؟
۴۵) په لنډيو کې د انګېرنو څېره څنګه ځلول شوې ده؟
۴۶) د مرغانو ، څلوربولو او خزنده ګانو په باب انګېرنې څه پوهيږي؟
۴۷) په کور کې د ځينو مرغانو ساتلو ارزښت څه دی؟
۴۸) ولې د هګيو چرګې ته توده ډوډۍ ورکوي؟
۴۹) په پښتو عرف کې دور څو نومونو واخلی؟
۵۰) دورڅو دارزښت ، ښېګڼې او اغيزو په باب عرفي رايتونه کوم دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

نيتجه

د پښتنو فولکلور پېژندني کتاب ، لکه بل هر تدريسي اثر له درې برخو رغېدلی دې ، لکه :

(مقدماتي ، متن او موضوع ، نتيجه ، نمونې او ماخذونو برخې)

دغه اثر شپږونو لري ، په لومړيو دوو نو کې د فولکلوري او ولسي پانگې ، پوهې او د فولکلور د ارې او اصل او پس منظر په برخه کې پوره معلومات وړاندې شوي دي .

په راتلونکو څلورو نورو ونو کې په فولکلوريکو صنفونو او په ځانگړې توگه پښتو فولکلوريکو ژانرونو د حدود او هندسي بڼې ..... په باره کې له مثالونو سره معلومات راوړل شوي دي په هر کې د مطالبو لنډيز د لاښينگار په ډول راوړل شوی او هر ته تمرين هم ورکړ شوی دی .

په اثر کې مهم اصطلاحات په پای کې تشريح شوي و د کتاب ماخذونه هم په گوته شوي دي .

کتاب د محصلينو له سويې سره سم ليکل شوی دی او د هرې موضوع او مضمون سپيړنه شوې ده . د کلتور ، فولکلور او ټولو فولکلوري ژانرونه تعريفونه او مثالونه په واضح ډول سره شوي دي .

لنډه دا چې ، دغه اثر د څو پر له پسې کلونو د تدريس په نتيجه کې راټول شوی دی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نومونو (اصطلاحاتو) سپړنه

انترپالوجي (Interpalogy) : کلتوري بشرپېژندنه .
استيتکي : ښکلا پېژندنه .
سايکالوجي : ارواپوهنه .
انتروپوس لوګوس : Anthropas lougus
کلتور پېژندندونکی انسان
اسطوره : مفرده بڼه (هغه کيسه چې د انسان په باورونو د عقيدو پورې تړاولري) او اسطورې يې جمع ده .
آرياناويجه : د هغو پخوانو آريايانو ژبه ده ، چې له کوچېدو د مخه په يوه ځای کې اوسېدل .
فولکلور سوسايټي (folklore Society) : هغه ټولنه چې په لومړي ځل انګريزانو د فولکلور د راټولو لو لپاره جوړه کړه .
فولکلور ريکارد : هم يوه مجله وه او له فولکلور سوسايټۍ څخه وروسته د فولکلور ټولنې موضوعاتو ته وقف شوه .
فولکلور ژورنال : هغه فرهنګي ټولنه ، چې د فولکلور د راټولو لو چارېې يې پر غاړه وې
(۱۸۴۶ – ۱۸۸۷ز کلونو) را وروسته (ملي هنداره) د محمد ګل نور فولکلور اثر .
ژانر : لرغونپېژندنه (باستان شناسي)

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړاندیزونه

پښتو فولکلور پېژندنه د دې هیواد د ګڼو ولسونو د کلتور او ولسي ژوند روښانه هنداره ده . لیکل شوی اثر د ډېرو کلونو د تدریس نتیجه ده .
د دغه اثر د بشپړولو او ښه لیکلو لپاره ډېرو ځای ونو ، خلکو ، ښځوا او نارینه وو ته مراجعه شوې ده . د اثر په لیکلو کې ما ډېروس کړی دی ، خو طبیعي خبره ده ، چې ډېرې نیمګړتیاوې به لري . د لابشپړولو لپاره لاندې وړاندیزونه لرم :
۱- د یوه هیواد په کلتور پوهېدل ، دهغه هېواد د خلکو په طبیعت او روان پوهېدل دي
۲- ولسي پوهه هر اړخیزه مطالعه غواړي .
۳- محصلینو ته ښایي ، چې د خپلې سیمې فولکلوري مرغلرې راټولې او خوندي کړي
۴- د محصلینو لپاره دې ولسونو ته د تګ لارې چارې برابرې شي ، چې څېړنې وکړي .
۵- د خلکو تجزیې ، پوهنې ، انګېرنې ، متلونه او د معنوي او مادي ارزښتونو د خوندیتوب لپاره دې هڅې وشي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماخذونه

۱- ابن سينا ، تمع (اووم چاپ) تهران ، خيابان فردوسي ، ۱۳۶۲ هـ کال – ۲۴۳ مخ .

۲- اثر عبدالحليم ، پښتو ادب ، پېښور : اداره اشاعت سرحد ۱۳۷- ۳۷۶ مخ .

۳- اثر عبدالحليم بآغ و بهار ، پښتو چاربيتی (قلمي) ، پېښور ، پښتو اکيډمۍ ، ۲۰۰۶ م کال ؤ، ۲۲۷ مخ .

۴- اڅکزی عبدالطيف ، پټه خزانه ، (دويم چاپ) کندهار ، د پوهني مطبعه ۱۳۳۹ – ۱۶۶ مخ

۵- احساس عبدالرحمان ، نری نری باران دی ، د کوچنيانو د فولکلوريکو سندرو ټولګه ړ پېښور : قصه خواني ۱۳۸۴ . ۷ مخ .

۶- اديب عبدالکافی ، اولس مجله ، کويټه : ۱۹۷۷ م کال . ۱۲مخ .

۷- ارين پور . ا . ج . جامعه شناسي هنر ، کابل : ګوندي مطبعه ۱۳۶۴ کال ۹۷- ۹۸ مخونه .

۸- الفنسټن – مونټ سټورانټ د کابل سلطنت بيان (لومړی ټوک) د م . ج کاکړان او ن سوبمن (ژباړه) کابل : د پښتو څېړنو مرکز ۱۳۵۹- ۲۶۴ مخ .

۹- انصاري بايزيد ، خيرالبيان (دويم چاپ) پېښور : يونيورسټتی ، ۱۳۸۰ کال ۷۷۰ مخ .

۱۰- بابا عبدالرحمان ، ديوان پېښور : صبا خپرندويه ټولنه ۱۳۸۰ کال ۷۷ مخ .

۱۱- بخاري سيد مير پادشاه قند مجله ، مردان : ۱۹۷۲ م کال ۱۸ مخ .

۱۲- بختانی ، عبد الله ، توربرېښ ، کابل : پښتو ټولنه ۱۳۴۷ هـ کال . د ج مخ .

۱۳- خوشحال خان او يو ثور فرهنګيالي خټک ، کابل : د مرستې او پيوستون ټولنه ۱۳۸۰ کال ، ۱۱۴- ۱۱۵ مخونه .

۱۴- بختاني عبدالله د فولکلور پوهنې سمپوزيم (د مقالو مجموعه) کابل : د علومو اکاډيمی ۱۳۶۶ ، هـ ل کال ۸۱ مخ ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۵- براگسنکی . ی . س . د تاجیکی ولسي نظم تاریخ ،مسکو : ۱۹۵۶ م کال ۲۴ مخ .
۱۶- برزین مهر عبدالعلي . ضرب الامثال و کنایات پېښور : قصه خوانی ، ۱۳۷۹ هـ ، ل کال ، الف مخ .
۱۷- بینوا عبدالروف پښتو متلونه کابل : د علومو اکاډیمی ، دولتي مطبعې چاپ ۱۳۵۸ ه کال ۷۷ مخ .
۱۸- پتنګ ، عبدالکریم ، د غرونو څوکې کابل : کابل پوهنتون مطّبعه - ۱۳۵۹ ه ، ل کال ۸ مخ .
۱۹- ترکان سید احمد ولسي سندرې (دویم ټوک) کابل : د قومونو او قبایلو وزارت نشرات ۱۳۶۶ هـ ، ل کال ، ۵۰ مخ .
۲۰- ترکي محمد قدیر (مردم شناسي) (جمله) کابل : پښتنو ټولنه دولتي مطبعه۱۳۱۵ هـ ، ل کال ، ۶۳ مخ .
۲۱- ترکی غلام محمد ، پښتو دودونه کابل : پښتو ټولنه دولتي مطبعه ۱۳۵۳ هـ ، ل کال ، لومړی مخ .
۲۲- جلال نایبي ، محمد رضا ، دریګویدا سرودنو غور چاڼ (ژباړه) تهران : دا میر کبیر خپرونه . ۱۳۴۸ کال ، ۳۷۸ مخ .
۲۳- جلالي غلام جیلاني . طلوع افغان (مقاله) کندهار : ۱۳۱۷ هـ ، ل کال ۴ مخ .
۲۴- حبیبي عبدالحی ، پښتو ادبیاتو تاریخ (دویم ټوک (دویم چاپ) کابل : کابل پوهنتون د ادبیاتو خپرونه ، ۱۳۲۵ هـ ، ل کال ۱۵- ۱۶ مخونه .
۲۵- حبیبي عبد الحی د پښتو ادبیاتو تاریخ لومړی او دویم ټوک (دویم چاپ) پېښور ږ دانش خپرندیه ټولنه ۱۳۸۴ هـ ، ل ۴۴۲ مخ .
۲۶- حبیبي عبدالحی د خلکو تجربې (تفریظ) کابل : کابل پوهنتون د ادبیاتو او بشري علومو پوهنځی . ۱۳۵۶ هـ ، ل . کال لومړي مخ .
۲۷- خاورې غوتۍ . د پښتو شفاهي ادبیات (شکل و مضمون) کابل : پښتو ټولنه دولتي مطبعه ۱۳۶۶ هـ . ل . کال . لومړي مخ.
۲۸- ختک خوشحال ، کلیات پېښور : دانش خپرندویه ټولنه ، ۱۳۴۰ هـ ل کال ، ۴۳۱ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۹- همیش خلیل طب نامه : لومړي چاپ (مقدمه) پېښور : یونیورستي . ۱۹۷۵ کال ، ۲۰ او ۲۱ مخونه .
۳۰- ختک عبدالقادر ، ګلدسته (ژباړه) کابل : د علومو اکاډیمی ، ۱۳۸۳ هـ ، ل کال ۲۷۲- ۳۳۲ مخونه .
۳۱- داود- داورخان ،خوشحال او فولکلور ، پېښور اکاډیمی ۲۰۰۶ م کال ، ۶۰ مخ .
۳۲- دوست محمد ، فولکلوري ګېډۍ پښتو ټولنه ، دولتي مطبعه ۱۳۵۵ هـ ، ل کال ، ۶- ۷ مخونه .
۳۳- د پښتو ولسي ادب لارې ، کابل : پښتو ټولنه . دولتي مطبعه ۱۳۵۶ کال . ۱۴ مخ .
۳۴- د پښتو ولسي ادب لارې ، (دويم چاپ، پېښور : دانش خپرندويه ټولنه ۱۳۸۴ مخ .
۳۵- دوراني مومنه ، د ملنګ جان په اشعارو کې فولکلوري عنعنې . کابل : ۱۳۸۵ کال ۲۹ مخ .
۳۶- ډارمستتر جيم . د پښتو نخوا د شعر هاروبهار کابل : پښتو ټولنه ۱۳۵۶ هـ ل کال . ۱۶ مخ .
۳۷- رشاد عبدالشکور چسته او سسته قافيه (لکرنوټ) کابل : کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځی . پښتو څانګه ، ۱۳۶۴ هـ ل کال . ۱۲ مخ .
۳۸- رښتين صديق الله د پښتو ادبياتو تاريخ کابل : پښتو ټولنه ۱۳۵۲ هـ ل کال ۳۰ او ۳۱ مخونه .
۳۹- رسا سيد رسول . ارمغان خوشحال (سريزه) پېښور : يونيورستي ز ۱۹۶۴ هـ ل کال ۱۷ مخ .
۴۰- رسا سيد رسول د ژوند سندره . (دوويم چاپ) پېښور : د پښتو چيړنو او پراختيا مرکز ۱۳۸۵ هـ ل کال ، ۱۲۶ مخ .
۴۱- رفيع حبيب الله ژبپالنه کابل : پښتو ټولنه د ژبو او ادبياتو مرکز ګوندي مطبعه ۱۳۶۱ هـ کال ۷۷ مخ .
۴۲- رفيع حبيب الله د خلکو سندرې . کابل : پښتو ټولنه دولتي مطبعه ۱۳۶۰ هـ ل کال ۸۰ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴۳- روهي محمد صديق د ځيړنې لاربنود . کابل : پښتو ټولنه دولتي مطبعه ۱۳۴۵ هـ کال ۱۰۳ مخ .
۴۴- روهي صديق ادبي څېړنې ننګرهار : د ننګرهار پوهنتون نشرات ۱۳۶۰ هـ ل کال . ۱۸۲ مخ .
۴۵- روهي محمد صديق فولکلور پيژندنه کابل : دعلومو اکاډيمی : دولتي مطبعه ۱۳۶۸ هـ ل کال ۱۷- ۱۸ او ۳۵ مخونه .
۴۶- زغم احمدشاه پښتو چاربېته کابل : کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځی .
۴۷- زلمی محمد ولي : د کندهار مشاهير (صوفيان ، عارفان او مزارات . کندهار ، اطلاعات او کلتور ، ۱۳۴۹ کال ۱۰۷ مخ .
۴۸- زيار مجاور احمد شاه پښتو شعر څنګه جوړيږي ؟ کابل : د اطلاعاتو او کلتور وزارت خپرونه ۱۳۶۹ کال . ۱۳۵ او ۳۶ مخ مخونه .
۴۹- زيور، زيورالدين ، انګېرنې ، کابل : د کابل پوهنتون مطبعه . ۱۳۶۴ ه کال . ۷ مخ .
۵۰- سيار وسيع الله ، به پښتو ادب کې ورنه ، کابل : کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځی ، پښتو څانګه . ۱۳۸۶ ه ل کال . ۳۱ مخ .
۵۱- سيال کاکړ ولي محمد ، فولکلوري سوغات کويټه ۱۹۷۸ . ۳ مخ .
۵۲- سيال کاکړ ، پښتني فولکلور ، کويټه : اسلاميه پريس .
۵۳- پښتو ادبي دنيا کويټه : تريتو چاپ ۱۹۷۰ م کال د ص مخ .
۵۴- شاکرنوراحمد ،بديع وبيان(دريم چاپ)کابل:کابل پوهنتون ۱۳۵۵هـل کال۱۲مخ .
۵۵- شاعرجمال،عقل تمام،پېښور:قصه خوانی.اسلاميه مطبعه۱۹۷۰ کال .۲۴ مخ.
۵۶- شعوراسدالله،چاربيتي هاي ولسي پشتوکابل:دولتي مطبعه۱۳۵۷ه ل ۱۱ مخ .
۵۷- صافي ضمير ، پښتني سندرى(دويم ټوک)کابل:پښتوټولنه ۱۳۵۵ه ل کال ۱۴ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵۸- صاحبزاده حميدالله کاکړ، لنډۍ ، پېښور : يونيورستي . ۱۹۶۷ م کال . ۱۴ مخ
۵۹- طاهر محمد نواز ، آدم خان او درخانۍ (سريزه) پېښور : پښتو اکيډمي . ۱۹۵۹ کال . ۷ مخ .
۶۰- روهي ادب (لومړی چاپ) پېښور : پښتو اکاډيمي . ۱۹۸۷ . ۶۴۰ مخ .
۶۱- پښتو ضرب الامثال ، پېښور : پښتو اکاډيمي . ۱۹۷۵ م کال . ۵۵ او ۶۷ مخونه
۶۲- ټپه او ژوند ،پيښور : پښتو اکاډيمي . ۱۹۸۰ کال ۳۱- ۳۵ مخونه .
۶۳- طالب احمد ين . چاربيتي او منتخب رباعيات پيښور : قصه خوانی ۱۹۹۸ کال ۶۰ مخ .
۶۴- عبدالقادر . د فکريون پېښور : قصه خوانی ۱۹۶۴ م کال ۲۰۵ مخ .
۶۵- عطاالله قاضي . د پښتو تاريخ لومړی ټوک . کابل : د دفاع وزارت مطّبعه ۱۳۵۶ ه ل کال ۳۶۳ مخ .
۶۶- عطايي محمد ابراهيم د پښتو پر شفاهي داستان يوه تخليلي څېړنه . کابل : دولتي مطبعه ۱۳۷۰ کال . ۵۱ مخ .
۶۷- فرهنګ مردم (مجله) کابل : د علومو اکاډيمی ۱۳۶۴ کال . ۱۲۳ مخ .
۶۸- عميد حسن . فرهنګ عميد (دويم ټوک) (۲۵ چاپ) تهران : دامير کبير انتشارات . ۱۳۸۱ ه ل کال . ۱۵۴ مخ .
۶۹- غلجی ملګری غلام محي الدين . پښتنې ملي اتڼونه او نڅاوې : کابل : پښتو ټولنه . د فولکلور او ادب ټولنه . ۱۳۵۲ کال د الف مخ .
۷۰- غروال محمد عارف ، غرنۍ سندرې کابل : د علومو اکاډيمی ، دولتي مطبعه ۱۳۶۰ کال . ۱۲۱ مخ .
۷۱- فردوسي ابوالقاسم از فردوسي بيامو زيم . کابل : کابل پوهنتون . ادبياتو پوهنځی خپرونه ۱۳۶۱ ه ل کال . ۹۸ مخ .
۷۲- فرهادي روان د خلکو تجربې (مقاله) تقريظ) کابل : کابل پوهنتون د ادبياتو او بشري علومو پوهنځی ۱۳۵۶ ه ل کال . ۹ مخ .
۷۳- ملنګ جان د ملنګ جان خوږې نغمې (غورچاڼ) ننګرهار ، د ننګرهار فرهنګي ټولنه ، ۱۳۷۶ ه ل کال . ۶۱ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷۴- لایق سلیمان پښتو لنډۍ (سریزه) کابل : د علومو اکاډیمی . ۱۳۶۴ ه ل کال . ۴ مخ .
۷۵- منګل علي محمد فولکلوري ګلونه : کابل : دعلومو اکاډیمی دولتي مطبعه ۱۳۶۰ ه ل کال . ۲ مخ .
۷۶- د ننګ کیسې کابل : د علومو اکاډیمی . ۱۳۸۴ کال . ۲۰۱مخ .
۷۷- منګل علي محمد ولسي پوهنه (کابل مجله) کابل : پښتو ټولنه . ۱۳۵۶ کال . ۳۷ مخ .
۷۸- منګل علي محمد ، فولکلوري ګیډۍ کابل : پښتو ټولنه . ۱۳۵۵ کال . ۱۲۹ مخ .
۷۹- منګل علي محمد ، فولکلوري ګلونه . کابل : د علومو اکاډیمی ، دولتي مطبعه ۱۳۶۰ کال . ۱۴۳- ۱۴۴ مخونه .
۸۰- منګل علي محمد. د پښتو فولکلوري روایت ، . پېښور : قصه خواني . ۲۰۰۷ کال لومړی مخ .
۸۱- مومند مجاور احمدشاه لنډۍ . کابل : د علومو اکاډیمی . ۱۳۶۴ کال . ۱۳ او ۱۴ مخونه .
۸۲- ناصر نصرالله . دپښتنی فولکلور د چاپي مجموعو څېړندود کابل : د علومو اکاډیمی ۱۳۸۳ کال ۹۰- ۹۱ مخونه .
۸۳- نېژدې مصطفی : پښتني فولکلور کابل : د علومو اکاډیمی دولتي مطبعه ۱۳۶۵ کال ۱۰ مخ .
۸۴- نوري ګل محمد . ملي هنداره (لومړی چاپ)پېښور : قصه خوانی .۱۹۷۱ کال . ۱ او ۲ مخونه .
۸۵- ملي سندري (سریزه ؟) کندهار : ۱۳۳۰ کال . لومړی مخ .
۸۶- ملي لوبې . کابل : پښتو ټولنه . ۱۳۲۳ کال . ۲۰ مخ .
۸۷- هدايت صادق . نيرنگستان (دريیم چاپ) تهران :داميرکبيرخپرونه ۱۳۴۲ کال .۱۴مخ.
۸۸- هدایت صادق . نوشته هاي پراګنده ایران : تهران ، خیابان شهر ۱۹۹۱ م کال ۱۲۸ مخ .
۸۹- هوتک محمد بن داود . پټه خزانه . (دریم چاپ) کندهار : د پوهنې مطبعه . ۱۳۳۹ کال ۶۶۰ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۹۰- هیوادمل زلمی . پښتو ولسي ادبيات لاهور : ملت پریس . ۱۳۷۶ ۱ او۲ مخونه.

۹۱- یـون محمـد اسـماعیل . د پښـتو شـعر هندسـي جوړښـت . پېښـور : دانـش خپروندیه ټولنه . ۱۳۷۷ کال . ۳۵ – ۴۰ مخونه .

۹۲- soppy progress publicsher A : Dictionary of philo ۱۹۲۱ – ۱۳ .

۹۳- Folklore Encyclopedia Birtannica London: ۱۹۷۰ -۱۱۲.

۹۴- Panu marif, methodology a dictionary of philosophy ope it ۱۹۸۹ p-۲۸۹ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

مننه او کور ودانی

د افغانستان ملي تحریک له هېواد پال او فرهنګپال شخصیت ښاغلي (محمد زمان مموزي) څخه د زړه له تله مننه کوي چې د دې اثر چاپ ته یې اوږه ورکړه. ملي تحریک ویاړي چې د علمي اثارو د چاپ لړۍ یې پیل کړې ده. دا لړۍ به دوام لري. موږ له ټولو درنو هېوادوالو څخه په خورا درنښت هیله کوو چې په خپل معنوي او مادي وس د کتابونو د چاپ دا لړۍ لا پسې وغځوي.

یو ځل بیا د دې اثر له لیکوال او چاپوونکي څخه د زړه له تله مننه کوو چې د دې اثر د لیکلو او چاپولو جوګه شول.

په فرهنګي مینه

د افغانستان ملي تحریک

(c) ketabton.com: The Digital Library

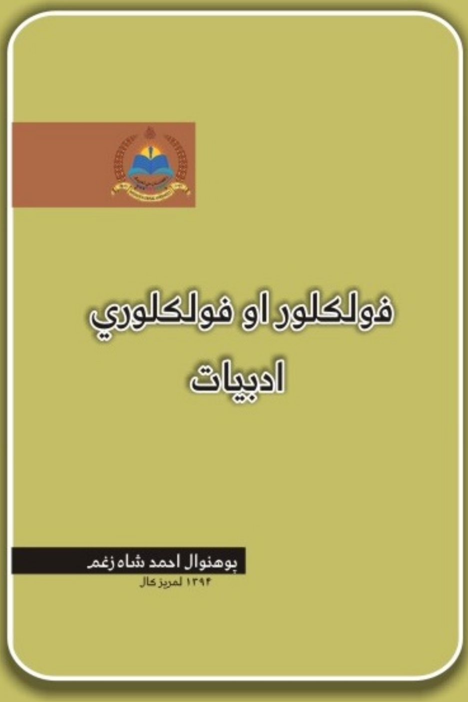

د خپرونو لړ: ٦٢

د افغانستان ملي تحریک

www.melitahrik.com

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library